

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdalo
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Uredil
Anton Kaspret.

Letnik II.

Maribor, 1905.

Cirilova tiskarna.

Vsebina II. letnika (1905).

St an

I. Zgodovinske razprave in Mala izvestja.

a) Ilešič Fr. dr.: Iz borbe med ilirsko in madžarofilsko stranko l. 1848/49	97
Kovačič Fr. dr.: Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504.	137
Kaspret A.: Letina —, die landgerichtliche Gebühr	147
b) Slekovec M. †: Oskrbniki ljutomerske graščine.	73
Kovačič Fr. dr.: Marijina cerkev na Lebarju pri Mariboru	76
Kovačič Fr. dr.: Studeniški požar l. 1788	78
Majcen G.: Donesek k uskoški naselbini v Skokah na Dravskem polju	161
Ilešič Fr. dr.: Dva graška žurnalista l. 1848.	156

II. Narodopisne razprave in Mala izvestja.

a) Ilešič Fr. dr.: Iz prvih časov romantike	1
b) Kovačič Fr. dr.: Prazgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici	69
Preglej V.: Dve slovenski prisegi iz l. 1715.	82
Ilešič Fr. dr.: V hiši mecena barona Zoisa	82
» » » Malo besediše l. 1789.	83
» » » O Kremplju	84
» » » Štajerski jožefinski katekizem	85
A. St.: Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja	86
Štrekelj K. dr.: Dvoje glagoliških zapisov na obhodnem listu kranjskem iz l. 1556.	154
Ilešič Fr. dr.: Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta	159
Majcen G.: Kamenita izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu	152

III. Nekrolog.

A. P. K.: † Ivan Krstitelj Tkalcic	87
------------------------------------	----

IV. Književna poročila.

a) Zgodovinska.

Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria (Oesterr. Rundschau Bd. II. H. 17. Wien, 1905). Poroča Fr. Kovačič v. Zahn: Styriaca. 3. Graz, 1905.: »Wie die Deutschen kamen«. Lj. H.	87
Kaučič Fr.: Georg Joh. v. Vega. II. Aufl. Wien, 1904. Fr. Hauptmann	174
Doblinger Max Dr.: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. oesterr. G. Bd. 26. H. 3. — Innsbruck. 1905. Dr. Karel Verstovšek	95
Pirnat Makso: J. Vajkhard Valvazor. Koledar Družbe sv. Mohorja. Celovec. 1005. Lj. Hauptmann	176
Stegenšek A.: Cerkveni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska. V Mariboru 1905. F. Kovačič	177
Martić Grga: Zapamčenja (1829—1878). V Zagrebu. 1904. F. J.	92
	178

b) *Narodopisna.*

Šurmin Gj.: Hrvatski preporod 1790–1836. Zagreb, 1904. F. Kovačić	96
Ilešič Fr. dr.: O izvoru Vrazova »Babjega klanca«. Zagreb 1904. F. Kovačić	178
Ilešič Fr. dr.: Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima. Rada 162. Knj. Fr. Kovačić.	178
Popović Pavle: Pripovetka o devojci bez ruku. Beograd. 1905. F. J.	179
V. Društvena poročila	179
VI. Imenik društvenikov	187

Inhalt des 2. Jahrganges (1905).

Seite

I. Historische Aufsätze und Kleine Mitteilungen.

a)

Ilešič Fr. Dr.: Beitrag zur Geschichte des Kampfes der »illyrischen« und philomagyarischen Partei in den Jahren 1848—1849	97
Kovačič Fr. Dr.: Das Urbar der Pfarre Unterpulskau aus dem J. 1504 und dessen Bedeutung für die Wirtschafts- geschichte	137
Kaspret A.: Über das Wesen der landgerichtlichen Gebühr, genannt »letina«	147

b)

Slekovec M. †: Die Verwalter der Herrschaft Luttenberg	73
Kovačič Fr. Dr.: Die Marienkirche am Leber bei Marburg	76
Kovačič Fr. Dr.: Die Brandkatastrophe zu Studenitz im Jahre 1788	78
Majcen G.: Beitrag zur Geschichte der Uskokken-Ansiedelung »Skokendorf« im Draufelde	161
Ilešič Fr. Dr.: Zwei Grazer Journalisten aus dem Jahre 1848	156

II. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.

a)

Ilešič Fr. Dr.: Aus den ersten Zeiten der Romantik. [Über die Entstehung und Herausgabe des ersten allslovenischen Wörterbuches und Grammatik von Anton Murko (1829 bis 1832).]	1
--	---

b)

Kovačič Fr. Dr.: Die vorgeschichtlichen Ausgrabungen bei St. Georgen an der Südbahn	69
Preglej V.: Zwei slovenische Eidesformeln aus dem J. 1715	82
Ilešič Fr. Dr.: Im Hause des Mäzens Freiherrn Sigmund Zojs	82
» » » Das Kleine Wörterbuch vom Jahre 1789	83
» » » Über Anton Krepl	84
» » » Dersteiermärkische-josephinische Katechismus	85
A. St.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens	86
Štrkelj K. Dr.: Zwei glagolitische Notizen auf dem Lauf- zettel zur Einberufung des krainischen Landtages im Jahre 1556	154
Ilešič Fr. Dr.: Prešeren und das Anzeigebblatt über den Tod des Andreas Smole	159
Majcen G.: Reliefbild eines Lindwurmes in der Mauer des Murecker Schlosses	152

III. Nekrolog.

A. P. K.: † Joh. T. Tkalečič	87
------------------------------	----

IV. Literaturberichte.

a) *Geschichtliche Werke.*

Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria. (Österr. Rundschau, II. Bd., 17. H., Wien 1905, F. Kovačič)	87
v. Zahn J.: Wie die Deutschen kamen. Styriaca. 3. Band. S. 1—20. Graz 1905. Lj. H.	174
Kaučič Fr.: Georg Frhr. v. Vega. Wien 1904. Fr. Hauptmann	95
Doblinger Max: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. österr. G. 26. Bd. H. 3. Innsbruck 1905. Dr. Karl Verstovšek.	176
Pirnat Max: Joh. Waickhard Valvazor. Kalender des Hermagorasvereines. Klagenfurt 1905. Lj. Hauptmann.	177
Stegenšek A.: Die kirchlichen Denkmäler (Cerkveni spomeniki) der Lavanter Diözese. I. Dekanat Oberburg. Marburg 1905. Fr. Kovačič.	92
Martić Grga: Memoiren (Zapamčenja) 1829—1878. Agram 1904. F. I.	178

b) *Volkskundliche Werke.*

Šurmin Gj.: Die kroatische Renaissance 1790—1836. Agram 1904. F. Kovačič.	96
Ilešič Fr.: Über die Quelle des »Babji Klanac« von Stanko Vraz. Agram 1904. Fr. Kovačič.	178
Ilešič Fr.: Über die Einflüsse des Kroatischen auf den oststeirischen Dialekt um Pettau, Luttenberg und Friedau. F. Kovačič.	178
Popović Pavle: Die Sage vom handlosen Mädchen. Belgrad 1905. F. I.	179

V. Vereinsnachrichten	179
-----------------------	-----

VI. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	187
---	-----

Iz prvih časov romantike.

Dr. Fran Ilešič.

Vlanjskem »Časopisu« sem motril nekatere pojave jožefinske kulture (18. veka) med Slovenci.

Letos se hočem pomakniti za par desetletij dalje, v začetek 19. veka; baš to je doba, ko se je po Evropi razlivala zlata zarja romantike ter narode pomladila, preporodila.

V tem svitu onih časov mi stojita poleg drugih tudi dva sinova mariborskega okrožja, Ivan Narat in Anton Murko. Z njima se bavi nastopna razprava.

I.

Ivan Narat,

jezikoslovec in prvi katehet mariborske gimnazije.

(1803.)

Ozadje, ki hočem nanje obraziti podobo Naratovo, nam je naslikal Stanko Vraz tako-le:¹

»Na početku (19.) veka razvedrilo se je nebo nad rodnom bračom u gornjih stranah naše domovine (najpače medju Murom i Dravom), i uzniklo cvětje slovensko na polju duševnom. Tu se je skupila u tabor jedan (bez dogovora) sva mladež uznešena za krasno, dobro i krěpostno. I mladež ta bi smatrala ostale tobože slobodnomisleće Slovence, ponoseće

¹ V opombah »Guslam i tamburi« (1845, predgovor knjigi pisan 15. dec. 1844: tam še med živimi narodnjaki imenovani Krempl je umrl pet dni pozneje, 20. dec. 1844).

se s nekakvim svetoobčanstvom (kosmopolitismom) kao nekakve nemačke slobodnjake, koreći jih materijalistami, koji dobro naroda podlažu koristi svojoj posebnoj. Vredno je, da tu napomenemo prve glave onih viteških slovenskih uznešenika. U Kranjskoj bio je na čelu Valentin Vodnik... u Koruškoj Gutsman... a u Štajeru Primic (prof. slov. u Gradcu), Šmigoc (spisatelj slovnice slov.), Narat (pisalac rečnika, utopio se u Dravi), pobratim i drug njegov M. Jaklin (sada dekan u Ljutomeru), Popović (umro u Beču kao prof. něm. jezika), Kosi (sada župnik u Lěskovcih), Cvětko (sada okružni župnik u Optuju), Perger (istraživalac slov. starine, umro g. 1840 [?]), K. Kvas (sada prof. slovenštine u Gradcu), Ant. Krempl (sada župnik kod Malenedle) i Modrinjak...«

Izmed vseh tu navedenih mož je Narat bil dosle najmanj znan; izvečine se je imenovalo le njegovo ime.¹

¹ Vrazov podatek o njem je pač najstarejši v naši literaturi ter očitvidno zadnji vir več poznejšim povestničarjem, ki imenujejo Naratovo imc — dakako včasi v krivi zvezi.

Narata imenuje Božidar Raič v »Slov. Narodu« 1881, št. 262. (z dne 17. nov., v govoru pri Modrinjakovi svečanosti v Središču): »Na Štajerskem obdelovali so v onej dobi naše slovensko književno polje Primic, Narat, Jaklin... Cvetko«. — Slično Macun (Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, V Gradcu 1883, str. 72.—73.): »Doživel je Volkmer oni čas, ko so možje kakor Primic, Šmigoc, Dajnko, Narrat, Cvetko, Perger, Krempelj, Modrinjak, Kvas, Jaklin in še drugi navdušeni mladeniči začeli delovati... Narrat se je vtopil v hudi Dravi pri Mariboru ter ni mogel do kraja doognati svojega besednjaka«. —

Prof. Košan v razpravi »Slovenischer ABC Streit« (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg 1890, str. 4.): »Danjko war Mitglied der im Jahre 1810 in Graz von J. Primic angeregten »societas slovenica« (Primic, Šmigoc, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempelj, Jaklin)«. Enako Glaser, Zgod. slov. slovstva, II. 45: »— Omenjeni Primic je ustanovil 1810 l. v Gradcu »Societas slovenica«, čije udje so bili razven Primca Šmigavec, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempelj in Jaklin«. To je pomota; Narat je bil že 4 leta mrtev, ko je Primic zasnoval »societatem slovenicam«. Prebrati in ločiti pa bo treba tudi druge pri Košanu in Glaserju našete člane onega društva:

Vendar pa zasluži, da si natančneje ogledamo njegovo življenje in delovanje.

Primic je prvo leto (1810) za učenje slovenščine pridobival le bogoslovce (Kres, 1883, 607), febr. 1811 pa poroča; »tres faciunt collegium, trije smo, nič več, namreč Cvetko Franc., bogoslovec v 2. drugem leti, Šmigoc, pravdar tudi v 2. l. ino jez«. (Jagič, Neue Briefe, 304); pač pa je Primic skušal pridobiti tudi vnanje ude; zato je vprašal Kopitar Zupana (17. dec. 1810): »Nonne Primiz te adscivit in societatem slovenicam?« in je dva meseca pozneje Primic prosil prijatelja (gotovo Zupana), naj bi »številce vudov slovënskiga društva povékšal« (Jagič, Neue Briefe, 210, 303). S pismom z dne 22. nov. 1810 je Cvetko Modrinjaka zavzemal za stvar in Modrinjak se je nad tem pokretom vzradoval (ib. 301); o Veliki noči 1811 je Cvetko govoril z Modrinjakom in Jaklinom (gotovo ju je posetil v domovini, ib. 302) in izrazila sta mu željo, »daß die ehemals bestandene und nun aufgelöste Gesellschaft wieder aufleben möchlte (ib. 273). — Narata je spravilo v Primčevo »slovensko društvo« najbrž pomotno shvačanje podavanja Macunovega (Zgod. knj., 72–73), ki najprej našteva zgoraj imenovane može, potem govori o Primčevi stolici, a nazadnje navaja zopet tiste izmed imenovanil, ki so se pojavili na književnem polju.

Vraz je svoj podatek o Naratu imel gotovo od Jaklina. Poleg Vrazovega pa smo imeli dosle še eno izvestje o Naratu, katèremu gre značaj prvotnosti kakor Vrazovemu, namreč izvestje Matjašič-Trstenjakovo. V svoji zgodovini mariborske gimnazije (Fest-Programm des k. k. Gymnasiums in Marburg 1858, 97) piše Juri Matjašič: »Am 2. Juli 1806 fand der von der Gymnasialjugend und dem Publikum geliebte und verehrte Religionslehrer Johann Narat, ein junger Mann voll herrlicher Anlagen des Geistes und des Herzens, beim Schwimmen in den Draufuten seinen unerwarteten Tod« in zopet (ib. 110): »Johann Narath, Weltpriester aus der Seckauer Diözese, in der Umgebung von Marburg geboren, trat 1804–5 in die neu errichtete Katechetenstelle ein, erkrank aber schon am 2. August 1806 in der Drau. Sein so unerwartete (!) Tod verursachte allgemeine Trauer, denn mit den herrlichsten Anlagen versehen, ward er geliebt von der studirenden Jugend, geschätzt als Kanzelredner und geachtet vom Publikum«. (V prvi Matjašičevi navedbi je podatek »juli« pogrešen, kakor ni prav ime »Josip«, ki ga daje Naratu v istem programu, 119, Dav. Trstenjak, navajajoč ga med proslulimi učenci mariborske gimnazije: »Narrat Joseph, Religionslehrer am hiesigen Gymnasium und slovenischer Sprachforscher«). Matjašič je Narata mogel poznati iz ustnih poročil, najbolj pa iz arhiva mariborske gimnazije. — Ko je Matjašič pisal zgodovino tega zavoda, mu je stal ob strani Davorin Trstenjak; in Davorin piše v svoji »Zori« 1872, 65: »Uradništvo in duhovništvo je (v Mariboru v prvih desetletjih 19. veka) rabilo v kon-

§ 1.

Naratovo življenje.¹

Ivan Narat je bil rojen 13. decembra 1777 v Dogošah v hoški župniji pri Mariboru.² Gimnazijo je v sosednem mestu pohajal od l. 1791.—1796. in jo dovršil z odličnim uspehom.³ V mašnika posvečen je bil aprila l. 1801.⁴ ter 9. maja istega

versaciji nemški jezik, slovenski je le lomilo (vse duhovništvo?!) v obče vanju s strankami, a slovenski čutil in mislil ni nobeden, nego pred kakšnimi 60 leti edini učitelj verozakona na gimnaziji duhovnik Navat (!), ki je spisoval nemško-slovenski besednjak in v Dravi se kopaje vtopil se, rokopis njegov pa je zginit, da mu ni sluha ni duha.

Kremplnovi opombi o Naratu gl. spodaj v § 3.!

¹ V literarni zapuščini pokojnega kanonika dr. Pajka, ki jo hrani arhiv stolnega kapitlja v Mariboru, se nahajajo tudi podatki za životo pis Ivana Narata; z ostalimi podatki o življenju Naratovem me je prijazno poslužilo več gospodov, ki jim bodi na tem mestu izrečena pristojna zahvala.

² Krstne knjige hoške župnije. Rojstna hiša je bila v Dogošah št. 21, roditelja Andrej in Urša Narat. Bil je naš Ivan izmed mlajših otrok (materino ime ni gotovo; pri drugih otrocih se imenuje Helena ali Magdalena — poročilo č. g. Vogrinca, kaplana v Hočah).

³ Pajek podaja iz gimnazijskega kataloga (Calculi, guos studiosa inventus per annum scholasticum 1791 et 1792 a 4. Novb. usque ad 25. Mart. 92 ex scientiis retulit) Naratove rede:

Principitas: Narrat Joannes, Stirus Lendorfensis.

Mores 1 em,

Talentum 1 em

Applicatio 1 em

Profectus 1 em.

Tudi v drugem tečaju je imel vseskozi odliko in je bil primus praemifer.

Kot »grammatista« (1792/93) je imel v prvem tečaju vseskozi em, v drugem je bil prvi praemifer in je imel štipendijo; kot »syntaxista« (1793/94) v prvem tečaju vseskozi em, v drugem prvi praemifer; l. 1794/95 je bil rhetor z istimi uspehi, istotako kot poeta 1795/96.

⁴ V Slekovčevih beležkah je najti te podatke: 21. marca 1801 subdiakon, 28. marca 1801 diakon, 4. aprila 1801 svečenik. Letnica 1801 ni dvomna. Pri tem pa nastane ta-le opreka: Če je l. 1796 končal gimnazijo, je v bogoslovje vstopil l. 1798., ker je filozofija obsegala dve leti, a potem bi dobili samo tri leta bogoslovnih študij!!!

leta nastavljen kaplanom v Selnici ob Dravi, a že tri mesece pozneje (30. avgusta) je postal kaplan in katehet v Mariboru.¹

Dokler so gimnazije bile v cerkvenih rokah, za verozakon ni bilo treba posebnega učitelja; saj je vsak profesor sam lahko oskrbel tudi ta pouk. Brez katehetov pa so ostale naše gimnazije tudi še po ukinitvi jezuitskega reda, ker so učitelji bili izvečine še ex-jezuiti. Ko pa se je množilo število posvetnih profesorjev, se je pojavila potreba posebnih veroučiteljev.

Posebni veroučitelji so bili nastavljeni prvič za šolsko leto 1804/5 (v vsakem razredu po dve uri, ob nedeljah in praznikih propoved) in prvi katehet mariborske gimnazije je postal baš Ivan Narat, ki pa je opravljal to službo le 2 leti, zakaj že 2. avgusta 1806 je utočil v Dravi.

Pokojni kanonik Glaser je pripovedoval Pajku, da so Narata valovi nesli pod Vurberg; tu da so ga našli mrtvega na otoku in da je pokopan za vurberško cerkvijo na starem pokopališču baš za glavnim oltarjem. Mrtvaške knjige vurberške poročajo 1. 1806. pri občini Krčovini: 2. avgusta, Krčovina, častiti g. Ivan Narat, katehet na gimnaziji v Mariboru, 29 let star. V Dravi pri kopanju ponesrečil, 3. avgusta proti večeru na Krčovini najden, 4. sodnijski pregledan in 5. pokopan«.

Diarij mariborske gimnazije poroča: Augustus 1806, 2. Sabb.

Haec infausta Gymnasio nostro erat dies, qua R. D. Ioannes Narat Catecheta Studiosorum eximius cum luctu non modo studiosae iuventutis acerbissimo, verum etiam totius civitatis inter balneandum, atque innatans media 6 ta circiter vespere fluctibus absorptus periit; corpus cadaver

¹ Mestni kaplan je bil od 1. 1801 do 1804; prvič je zapisan v krstni matici 14. sept. 1801, zadnjič pa v mrtvaški matici 30. nov. 1804. (Prijazno izvestje č. g. prof. dr. Kovačiča).

postridie ad Kartschawin repertum, Wurmbergam translatum, ibique 5. huius tumulatum fuit.

Ob južnem zidu mariborskega pokopališča približno v sredi je (bil vsaj še pred leti) nadgrobní spomenik z napisom:

Dem Religionslehrer

Johann Narat

von seinen Schülern 1806.

Lasse gut uns werden wie Er!

Einst weinet an unserem Grabe

Wenn ein hellerer Geist strahlet
ins Herz.

§ 2.

Narat učitelj.

Diarij mariborske gimnazije za ono dobo in pa Matjašičevo poročilo, ki najbrž sloni na njem, naglašata, kako priljubljen je bil Narat pri občinstvu in dijaštvu. Izraziteje pa svedoči o tem baš omenjeni nagrobni spomenik, ki so mu ga posvetili hvaležni učenci.

Med učenci mariborske gimnazije one dobe jih nahajam nekoliko, ki so znani iz zgodovine naše književnosti.

Istega leta, ko je Narat prvič opravljal svojo službo na gimnaziji (1804/5), je pohajal prvo latinsko šolo (»principitas«) Anton Kreml,¹ drugošolec (»grammatista«) je bil Peter Danjko, a tretješolca (»syntaxistae«) sta bila Vid Penn in Fran Cvetko.²

¹ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 80/81. -- Kremlnovo opombo o njem gl. doli v § 3.!

² O teh treh zadnjih poročam po tiskanem katalogu (izvestju), kakor so jih takrat izdajale gimnazije: Nomina iuvenum in Gymnasio Caesareo Regio Marburgensi humanioribus Litteris studentium, ordine classium, in quas per anni scholastiei decursum referri meruerunt, publicae propositae mense septembri anno MDCCCIV. Tu je zabeležen kot prvošolec s prvim redom »Dainko Petrus, Stirus Radkersburgensis«, med drugošolci sta »Penn Vitus, Stirus e fano St. Viti, lib. did. (z drugim redom) in »Zwetko Franciscus, Stirus Dornavensis, liber didactro« (praemiferis accessit).

Takratna gimnazija je imela 5 razredov, tri gramatikalne in dva humanitetna; prvi trije so odgovarjali današnji nižji gimnaziji, humaniteta pa današnjemu petemu in šestemu razredu. Današnja »četrt« šola je torej tako rekoč manjkala; četrti gramatikalni razred so gimnazije dobile še le l. 1819.

Sedaj bomo umeli naslednje: Ker je Kreml l. 1805. odšel v drugo šolo v Gradec, mu je bil Narat le eno leto učitelj, a ostalim trem po dve leti in sicer Danjku v drugi in tretji šoli (torej v gramatikalnih razredih, dandanes bi rekli, v nižji gimnaziji), Pennu in Cvetku pa v zadnjem razredu nižje gimnazije in v prvem razredu višje gimnazije (v tako zvani retoriki, to je, v današnji peti šoli). Med tistimi dijaki, ki so se l. 1806. z nagrobnim spomenikom oddolžili manom Naratovim, so po tem takem pač bili tudi počenjajoči retor (petošolec) Danjko in »poetae« (šestošolca) Cvetko in Penn.¹

In ti dijaki so že odrastli deški dobi, ko jim je bil Narat učitelj: ob njegovi smrti je bil Danjko star 19 let, Penn celo 21 in Cvetko 17 let. To je starost, ko je mladenič že dovzeten za globlji, stvarni upliv; baš zato naglašam, da so bili učenci Naratu, o kojem zatrjuje Dav. Trstenjak, da je v onih časih v Mariboru edini »slovenski čutil in mislil«.

O Danjku in Kremplu ni treba obširneje govoriti; saj sta znana vsakomur, ki je bil kdaj na srednjih šolah.

¹ Životopis znanega učitelja slovenščine na graškem vseučilišču, prof. Kvasa še ni pisan; po dobi stoji vsekakor tesno poleg gore omenjenih mož; zakaj rojen je bil l. 1790., a Danjko l. 1787, Cvetko 1789, Penn 1785 in Krempl tudi l. 1790. Le malo starejši je bil Gutman, roj. 1784, ki je bil dve leti pred Cvetkom (l. 1811) posvečen v mašnika, izučivši gimnazijo v Mariboru, a nadaljnje nauke v Gradcu (Macun, op. c. 77).

Manj znan je **Cvetko**, a i njegovo ime se čita v povesti našega preporoda.¹

¹ Najobsežnejši životopis Cvetkov nam je podal Slekovce v svojem spisu »Škofija in nadduhovnja v Ptuj«. (Ponatis iz »Slov. Gospodarja«, V Mariboru 1889, str. 174.—185.); gl. tudi Glaserjevo »Zgod. slov. slovstva« II. 193—194 in 260. (Cvetko je bil rojen v Dornavi 1789, študiral v Mariboru in Gradcu, posvečen 1813, kaplan v Ljutomeru, pri Sv. Lovrencu v Slov. Goricah 1814—1821, pri Sv. Marjeti na Pesnici, župnik v Lembahu 1823—1843, dekan ptujski 1843—1848, ljutomerski do 1854, upokojen živel v Mariboru, † 1859.)

Slovel je Cvetko zaradi svojega govorniškega daru; bil je na glasu »slovenskega Cicerona« (Slekovec, op. c. 185); Raič ga imenuje najboljšega in najizvrstnejšega cerkvenega govornika, kar jih je poznal (Slov. Narod 1881, 262; Lapajne, Politična in kulturna zgodovina štaj. Slovencev, 260 — po »Letopisu Mat. Slov.«). O zlati maši v stolnici mariborski dne 23. avg. 1829 je propovedoval Cvetko »außer der Kirehe in windischer Sprache und er, der bekannte seltene Meister in dieser Sprache erschütterte die Herzen aller« (Der Aufmerksame 1829 z dne 10. sept.). O viničarskih svečanostih, ki so se izza l. 1831. vsled izpodbude nadvojvode Ivana vršile v Lembahu, je ob splošnem priznanju slovenški govoril pred samim nadvojvodom (Der Aufmerksame, 1831 z dne 26. nov., 1833 z dne 9. febr. in 9. nov.). Nekateri njegovih govorov so natisnjeni (Glaser, II. 193). — Klanjal se je tudi Vili pevkinji (Glaser ib.; zadnji dve pesmi v Murkovem »Volkmerju«; gl. Vrazova Djela V. 146, Kres, 1883, 573).

S tem njegovim govorniškim značajem se ujema, kar se nam pripoveduje o njegovih dijaških letih, da se je namreč kot slušatelj filozofije osobito prikupil slavnemu zgodovinarju prof. Schnellerju (v Gradeu od 1806—1823); o tem Schnellerju po zatrjuje Krones (Geschichte der Karl Franzens Univ. in Graz, 491—492): »Es war der feurige, rede- und feder-gewandte Mann, dessen Combination und Phantasie der kritischen Sehärfe und sachlichen Gründlichkeit weitaus den Rang abliefen, dessen Lehrthätigkeit sich jedoeh bald dankbare Schülerkreise sieherte, auf der Katheder besser zu verwenden (sc. als Wartinger)«. Prim. tudi Trstenjakovo »Zoro« 1872, 22! O razmerju med Schnellerjem in Cvetkom pa slišimo še več; tako nam pravi Raič (Slov. Narod 1881, 262): »Ko je 1812 Schneller, profesor občne zgodovine odstopil, popitan, kdo bi na njegovo mesto sel, odgovoril je: ne poznam za to stolico zmožnejšega namestovalea nego je Franc Cvetko, bogoslovec 4. leta, in ta je potem leto dni razkladal zgodovino«. To poročilo dela sumljivim trditev, da je l. 1812. Schneller odstopil; Schneller je univerzo zapustil jedva 1823 (Krones, op. c. 491; pomota str. 390!). Slekovce, op. c., 175 pripoveduje stvar malo drugače: »Kot bogoslovec drugega leta je bil od prof. Schnellerja, ki je zaradi bolezni moral predavanja opustiti, zaznamovan

Poroča se, da je tudi Cvetko nabiral slovar.¹ Takisto

za najsposobnejšega, ki bi ga mogel nadomestovati. In res je Cvetko potem predavanja Schnellerjeva tako izvrstno nadaljeval, da ni le vseli poslušalcev obdržal, ampak še več jih je pridobil in celo častniki in uradniki so ga hodili poslušati. Toda tudi tu naletimo na nekaj, kar nam zbuja sum; Slekovec namreč nadaljuje: »Z enako dobrim uspehom je kot bogoslovec tretjega leta nadomestoval na vseučilišči prof. dr. Wiesenauerja iz cerkvenega prava«; a to je nemogoče; zakaj Wiesenauer je prišel za suplenta na univerzo jedva 1830. Kronos ne omenja za dobo Cvetkovih študij nikakih suplentur niti za zgodovino niti za cerkveno pravo. Nekaj istine pa ipak mora biti v teh poročilih, recimo, da je Cvetko kdaj nastopil tako za poskus ali vajo ali vsled kake kratke bolezni katerega profesorja.

V Gradcu je bil pod Primčevim vplivom; kar je Cvetkovega v Murkovem »Volkmerju«, je v slovenskem jeziku. Nahajamo ga tudi v dotikih z ilirizmom. (Pesmi, ki jih navaja Glaser II. 193—194, 260 iz »Zg. Danice« 1849, niso našega Frana Cvetka, marveč Oroslava Jožefa Cvetka, takrat kaplana pri Sv. Jakobu v Slov. goricah). Prim. Vrazova Djela V. 138; l. 1836. je čital Kačiča: »Zwetko war vor kurzem bey uns«, piše Vogrin 29. febr. 1836 iz Maribora Cafu v Gradec, »und sang wie ein zweiter Milovan im klassischen Geiste den wahrhaft klassischen Cačić uns vor, er wird ihn recht einstudieren, sagte er«. (Zbornik Mat. Slov. 1900, 213). Bil je z Gajem osebno znan, »jerbo svaki ga Slavjan posēti, koj putuje kroz Maribor«, vendar se ni popolnoma ujemal z Gajevim stališčem, da, radi tega se je l. 1841. celo skregal z Vrazom in Sreznjevskim (Vrazova Djela V. 265). »Z Dobrovskim in prof. Kuharskim (Kuharski je potoval po naših zemljah l. 1829) je pisмено občeval o slovenskih zadevah« (Slekovec, ib. 184).

Uplival je rodoljubno brez dvoma na mlajši naraščaj. Klajžarja je spravil v šole, Drobt. 1855, 122; Vraz ga l. 1835. imenuje »papeža slovesnovernih duš na malem Štajarji« (Djela V. 146/147). Tudi Miklošič mu je priznaval zasluge za svoje slavistične študije (Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre).

V Ptujju je l. 1848. postal nemogoč, odkar se je iz njegovih odredb o nekem pogrebu ustvarila velika afēra; dne 15. avgusta 1848 je zavzel svoje novo mesto v Ljutomeru, baš takrat, ko so se najviše dvigali valovi vzkipele narodnosti; mesec dni pozneje je zastava na stolpu njegove cerkve bila predmet burnih prizorov (str. 11. moje brošurice »Das nationale Leben der Windisch-Büheln 1848/49), vendar so se ljutomerski Slovenci zanašali na rodoljubje novega dekana (»Slovenija« z dne 29. sept. 1848).

To je bil oni Cvetko, ki mu l. 1813. za novo mašo Modrinjak poklonil znano vatreno: Rjav kakti Judež bodi ...

¹ Gl. spodaj § 3!

je Penna imenovati med sestavljatelji slovenskega slovarja.¹ Tako bi se torej vsi ti trije učenci Naratovi (Danjko, Cvetko in Penn) poskušali na polju slovarstva.

Poleg Narata je imela mariborska gimnazija takrat še enega nadarjenega učitelja, dr. Ivana Gottweisa, ki je pozneje bil gospodar braneškega gradu pri Ljutomeru in je v 40. in 50. letih 19. veka slovel kot redek rodoljub v ljutomerskem okrožju; rojen l. 1779. v Mariboru, je bil pač Naratu po pri- liki šolski vrstnik, a pozneje njegov tovariš v učiteljskem poklicu, zakaj deloval je na mariborskih latinskih šolah baš od

¹ Penn je postal minorit ter se dolga leta bavil z nabiranjem besed za slovar. Ko se je Miklošič v petdesetih letih prejšnjega veka loteval slov.-nemškega slovarja in je pozival rodoljube, da bi mu pomagali nabirati besede in mu izročevali svoje zbirke, je bilo čitati v »Novicali« (1851, str. 151): »Gosp. dr. Miklošič misli tudi nabirek g. Penna, minorita v Ptujem (kteri se neki že 30 let z nabiranjem slovenskih besed peča) ... kupitu, ako ga bo volja prodati«. Miklošič je dobil Penov slovar; Cigale poroča v uvodu tako zvanega Wolfovega nemškosloven- skega slovarja (Deutsch-slovenisches Wörterbuch, VII): »Vom Herrn Professor Dr. Fr. Miklošič erhielt ich ein deutsch-lateinisch-windisches Wörterbuch des verstorbenen Pettau-er Minoriten Penn (vollendet 1854), in welchem das Slovenische ungeschickt genug mit griechischem Alphabet geschrieben ist, das aber insoferne eine Beachtung verdient, als es aus einer lexikographisch noch wenig durchsuchten Gegend stammt«.

Ko to vemo, se nam ne bo težko odločiti ter misliti na Penna ob čitanju teh-le besed, ki jili je pisal Vraz na dan sv. Jurija 1837 Muršcu v Ptuj: »Če kaj k svetemu Vidi pridete, priporočite me tamdajšnemu besedničari ino abecedari lepo, t. j. visokovrednemu g. farmeštru«. Prim. tudi »Zbornik Mat. Slov.« 1894, 110.

Vid Penn (redovniško ime: p. Dominik) je bil rojen v župniji Sv. Vida pri Ptuju dne 5. maja 1785; posvečen pri Sv. Andrašu v La- bodski dolini 21. sept. 1814, je kaplanoval v Podlehniku 1814–1816, potem v Ptuj do 1829, ko je postal župnijski oskrbnik pri Sv. Vidu; l. 1844 se je vrnil zopet v Ptuj, kjer je kot koventski vikar in definitor umrl 14. aprila 1855.

Po teh podatkih je brezdvomno, da Vraz na omenjenem mestu misli baš Penna, a naglasiti je tudi treba, da je Pennu bil 6 let v Ptuj u stanovski tovariš Anton Kreml.

1803—1807 kot učitelj stilistike.¹ Gottweis je v mladem Cvetku, svojem ljubljencu, zbudil ljubezen do pesništva.²

Še eno diko je imel takrat mariborski zavod, prof. Wartingerja (1802—1805), poznatega zgodovinarja, ki je bil pač Nemec rodom, a je, svobodoumen duh, ugodno uplival na jugoslovansko mladež, na pr. Gaja.³

§ 3.

Narat kot jezikoslovec.

Vraz imenuje Narata »pisalca rečnika«; njegov slovar omenjata tudi Dav. Trstenjak in Macun.

To stvar nam zanimivo pojasnjuje pismo, ki ga je dne 3. jan. 1811 pisal Štefan Modrinjak, takrat župnik pri Sv. Tomažu pri Veliki Nedelji, bogoslovcu Cvetku v Gradec. (Jagić, Neue Briefe, 301—303).

Modrinjak izvešča to-le:

Vor 7 Jahren sind wir, 9 an der Zahl, alle ex ordine Levi, mit Kreisämtlicher Bewilligung den 30. November im Pfarrhofe zu St. Urban (im Luttenbergischen) in der Absicht, unsere Sprache zu organisieren, zusammengekommen. Ich selbst habe von diesem Congresse guten Erfolg gehofft. Meine Mitglieder sprachen von Verfassung eines Wörterbuches; ich rieth zuerst auf eine National-Orthographie und Grammatik. — Der Vorschlag wurde angenommen; ich entwarf die Grundsätze der Rechtschreibung — mein seliger Freund Narat (Katechet am Gymnasium zu Marburg) machte einen weitläufigen und kritischen Plan zu einer Grammatik

¹ O Gottweisu gl. Fest-Programm des k. k. Gymn. in Marburg, 110, 118; Lapajne, Politična in kulturna zgod. štajerskih Slovencev 291—292;

Košan, Slovenischer Abc-Streit (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg, 1890, 22—23; Weiß, Geschichte der österr. Volksschule II. 748, a najboljširneje poroča o njegovem življenju Slekovca v »Popotniku« 1898, 119—120. — Hofrichter, Lebensbilder etc. 11 sl.

² Slekovec, Škofija in nadduhovnija v Ptui, 175.

³ Šurmin, Hrvatski prepород I. 125.

und arbeitete fleißig daran. Das Lexic. wurde unter uns alphabetisch vertheilt, bis zum Sept. 1804 die betreffenden Elaborata fertig, wo selbe bey einem neuen Congressse zur gegenseitigen Prüfung sollten ausgewechselt werden. Als Hilfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica—polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische. Während der Zeit¹ ist Hr. Jaklin² als Syndiker³ in die Gesellschaft getreten. Er schrieb den Congress nach Pettau, weiß nicht, ob absichtlich, so unbestimmt aus, daß einige den 9., Andere den 10., 11. u. 12. Sept. 1804 dahin kamen, und unsere Bemühung ist — gleich dem babilonischen Thurmbau — zerfallen.⁴ Heutiges Tages liegt alles bey Jaklin. — Bey diesem Geschäfte hatte ich mit Narat mehrere Debatten; schon mit dem Titel der Bücher waren wir nicht einig; er wollte diese Wendisch betitelt wissen, nicht Slavisch, weil es mit Slave verwandt ist. Allein ich zeigte ihm, dass Slave im Allgemeinen soviel als unser shlahtni, i. e. berühmt, bedeutet... Hr. Narat wollte in seiner Grammatik für Windische den Dual haben...«

a)

Kdo da je bil vse med onimi devetimi na prvem sestanku pri Sv. Urbanu?

Pozitivno vemo le o Naratu iz Maribora in Modrinjaku od Velike Nedelje, da sta se udeležila shoda; Jaklina pač ni bilo zraven; vse ostalo je ugibanje, dokler nam kak slučaj

¹ Primic, v čigar prepisu je ta list Modrinjakov ohranjen, je tu pripomnil: starb Narat, als Urheber dieser Gesellschaft ein sehr thätiger junger Mann.

² jetzt Pfarrer bey Allerheiligen im Luttenbergischen. (Primic.)

³ an Narat's Stelle (Primic.)

⁴ Die eigentliche Ursache ware der Tod Narat's, glave jim je potlej menkalo. (Primic.)

ne prinese rešitve.¹ Pri tem je uvaževati, da so si izbrali baš Sv. Urbana za svoj sestanek (drugo leto Ptuj); to naj bi bilo pač središče, kamor bi najlaže prišli vsi, središče med Mariborom in Ormožem. Tako je tudi Krempel l. 1830. za shajališče slovstvenikov-jezikoslovčev priporočal baš Ptuj »als den hiezu geeigneten Ort, welche Stadt schon in den Jahren 1803 und 1804 von dem gelehrten Religionsprofessor in Marburg Joh. Narat zu demselben Zwecke ausersehen war«.

b)

Zakaj je pokret končal brezplodno?

Modrinjak v svojem listu iztica, da je Jaklin l. 1804. sestanek nastavljal tako nedoločno, da se v Ptuj niso našli. Nejasnost roka je poleg takratnih prometnih zvez vsekakor mogla biti vzrok, da so se prijatelji čuvali, drugič iti v Ptuj — zaman. Mislim pa, da je razdružitvi iskati še globljega vzroka. Malo namigava na to stran že Modrinjak, ko pri-

¹ O Jaklinu pravi Modrinjakovo pismo: »Während der Zeit (sc. med jesenjo 1803 in jesenjo 1804) ist Jaklin als Syndiker in die Gesellschaft getreten«. Te besede je mogoče pač edino tako tolmačiti, da ga jeseni 1803 še ni bilo v »društvu«; to je povsem verjetno; Jaklin je kaplanoval v Ljutomeru do 15. okt. 1802; »potem se je preselil v Jarenino, od koder so ga čez poldrugo leto poslali za provizorja v Lembah. Mesece junija 1805 je postal župnik pri Svetinjah« (Geršak, Ormoški spomini, 105.). Po takem je bil Jaklin jeseni 1803 v Jarenini, torej dosti oddaljen od Drave, kjer se je očitno razvijalo društvo. Še le nekako spomladi l. 1804 je prišel v Lembah, torej v bližino Maribora, ob Dravo.

Na sestanku si pač moramo misliti tudi urbanskega župnika Mravljaka, morebiti tudi njegovega kaplana.

Misli mi nadalje iščejo Leopolda Volkmera, takrat kaplana pri Sv. Martinu pod Vurbergom, Simona Povožna, beneficijata v Ptuj, in Gašparja Harmana iz Selnice (do konca avgusta 1801 je bil v Selnici kaplan Narat, s 26. septembrom istega leta pa je prišel tja Harman ter ostal tam do 1. nov. 1804 — Slekovec, Odlični Kranjci 33). Kaj pa še Središčan Blaž Kosi, v poznejših letih pristaš ilirske misli, dolgo vrsto let župnik v Leskovcu? Bil je posvečen istega leta kakor Narat, a je kaplanoval do 1806 v Ljutomeru! In kaj Matija Čolič, tudi Modri-

pominja, da ne ve, ali ni Jaklin namenoma roka nastavil tako nejasno. Kak namen bi ga bil mogel pri tem voditi? Gotovo ne ta, da bi preprečil sploh delo; misliti je le, da mu ni bilo za skupno delo! Modrinjakovo pismo nam kaže, iz česa je izviralo v »akademiji« razpor: Modrinjak je zavzemal »hrvatsko-kajkavsko« stališče, Narat očitno stališče zapadno-»slovensko«, vnemajoč se za izraz »wendisch« in dvojino. Spričo take razdvojnosti je Narat, oprt najbrž na Harmana, delal sam.

Da je Jaklin v oni dobi zavračal »kranjstvo«, o tem ni dvoma; morebiti je bilo tudi to vzrok, da je dobil in prevzel on vodstvo.¹

Da bi se bil Narat umaknil čisto prostovoljno, recimo, radi katehetske službe na gimnaziji, je malo verjetno, saj je vendar sam nadaljeval delo.

Če dodaja Primic: »Die eigentliche Ursache (sc. razdruženja) war der Tod Narats — glave jim je potlej men-

njakov ožji rojak, Središčan, od 1788—1804 župnik pri Svetinjah, »najboljši govornik iste dobe, vseskozi zelo izobražen in plemenit« (Slekovec, Kapela žalostne Matere božje v Središču, 84—86; tudi Puff, *Marb. Taschenb.* I. 87). Modrinjakov rojak, Središčan, posvečen zajedno z njim l. 1800., je bil tudi Andrej Poljanec, od 1802—1808 kaplan pri Svetinjah, pozneje kot župnik zaslužen za svetinjsko šolo. Baš l. 1803. je postal kaplan v Ptuj Fr. Sal. Gruber, posvečen eno leto za Naratom (pozneje kanonik in škofijski šolski nadzornik), Ptujčan po rodu; »er war der slovenischen Sprache mächtig, scheint somit von slovenischen Eltern abstammend zu sein« (Zapletal, *Die Domkapitel der Diözese Sekau in Graz und der Diözese Leoben*). Končno naj še omenim pisca »Malega bese-
sediša« (1789, 1809, 1818).

Narat, Modrinjak, urbanski župnik, Volkmer, Povoden, Harman, Poljanec, Kosi (?) Čolič, Gruber (?) — kdo mi more revidirati to vrsto mož, da bi zanesljivo ustanovili člane prvega »Slovenskega društva« na Štajerskem?

¹ Sredi junija l. 1811. je bil Jaklin na Dunaju in se je seznanil tam s Kopitarjem; »slavista bravus, me invisit saepe . . . eine interessante Bekanntschaft,« tako piše Kopitar o njem Zupanu ter dostavlja: »Er wünscht nach der berechtigten Meinung, die ich ihm von Euch beigebracht, mit Euch in Verbindung zu treten«. (Jagić, *Neue Briefe*, 223, 225).

kalo«, moramo pomisliti, da Narat že l. 1804., torej dve leti pred svojo smrtjo ni bil več — glava! Nadomestil ga je Jaklin, a seve — ta je l. 1805. postal župnik pri Svetinjah. Ta nova služba ga je morebiti tudi začasno odvracala od slovstvenega življenja.

* * *

»Izdelovanje slovarja smo si razdelili med seboj«, pravi Modrinjak. Smemo mu verjeti in misliti, da so delo prevzeli vsi udeležniki shoda ali vsaj večina. Bili pa so vsi »ex ordine Levi«.

A zgodovinski glas imamo le o par izdelkih. Da je Narat sestavljal slovar, to je baš težišče moje razprave. Brezdvomno pa je tudi, da ga je Jaklin sestavljal; »Jaklin hat ein deutsch-wendisches Lexicon nach Schellers deutschem Theil fertig«, je pisal Kopitar Zupanu l. 1811. Da je Modrinjak sam prevzel kak del slovarja, o tem spričo njegovega pisma ne bomo dvomili.

Seveda je zelo verjetno, da so poedinci vsled razdruženja vse delo opustili, a mogoče je tudi, da so se ga lotili drugi, taki, ki niso bili pri onem prvem sestanku.¹ —

Da končno niti poedinci s svojim delom niso uspeli, to bomo lažje razumeli, ako se ozremo še po podobnih podjetjih drugod.

V prvih letih 19. veka se je snovalo več velikih slovanskih slovarjev, a vsi sestavljatelji niso tako uspeli kakor

¹ Modrinjak piše, da so se sestanka pri Sv. Urbanu udeležili samo možje »ex ordine Levi«, Pajek pa pravi v svojih beležkah, da so se izdelovanje slovarja »baje« udeležili: Gottweis, Narat, Jaklin, Cvetko. »Le od Cvetka je nekaj malega ohranil Lah.« Cvetka seveda moramo ločiti od direktne zveze z Naratom; zakaj bil je l. 1803. jedva v drugi šoli; pač pa je mogoče, da se je lotil slovarja pozneje, recimo vsled izpodbude Primčeve (Lah, o katerem govori Pajek, je gotovo Anton Lah, kot župnik v Lembahu naslednik Cvetku).

Primerjaj pa »Primerjalni slovar slovanskih jezikov«, ki se omenja pri Naratovem vrstniku Al. Pergerju (Glaser II. 173).

Poljak Linde, ki ga je držala moč visoke »žlahte«, grofa Osolinjskega in kneza Čartorijskega.¹ Dobrovski je l. 1802. spravil na svetlo prvi del nemško-češkega slovarja; drugi del je izdal Hanka šele l. 1821, izjavljajoč v predgovoru: »Die beiden verflossenen Jahrzehnte waren zu stürmisch, der verehrte Gründer und Verfasser dieses Wörterbuches (Dobrovský) zu überhäuft, als daß der allgemeine Wunsch hätte befriedigt werden können, zumal die Arbeit, die fast unmöglich ist einem einzigen in ihrem ganzen Umfange kaum in einem ganzen Leben zu beendigen, so unzählbare Schwierigkeiten darbietet«. Vodnik je svoj slovar dodelal — 2 meseca pred Naratovo smrtjo je Laibacher Wochenblatt že prinesel o njem »eine vorläufige Nachricht« — a ni mogel z njim na dan, ker je vso javnost zavzemal napoleonski vojniki. Hrum časov je pač tudi zamoril plod, ki ga je zametnila Naratova »akademija«.

Duševni sin Jaklina samega, Stanko Vraz, je to istino lepo izrazil v posvetilu svojih »Gusala i tambure«, češ: »Zazvuči bojna trublja po poljih naših, razleže se grom bojnih topova po nebu slavjanskem, i glas smernih vaših (sc. Jaklina in tovarišev) pësama izgubi se u žamoru tom«, mi pa dodajemo: ne samo glas pesmi, tudi beseda slovarja.

Obzorje in spremo Narata in njegovih drugov nam poleg Kopitarjeve opombe o Schellerju² kažejo Modrinjakove

¹ Gl. niže! — Stullija je podprla cesarska naklonjenost, a Voltiću je slovar založil baron Carnea Steffaneo.

² Verjetno je namreč, da so si prijatelji že l. 1803. vzeli Schellerja za podlago. (Kopitarjeva opomba o Schellerju je zgoraj sub b.)

Immanuel Ivan Gerhard Scheller, leksikograf in slovničar, rojen l. 1735. v kraju »Ihlow bei Dahme« (v brandenburški marki južno od Berolina), umrl 1803 v Briegu.

Nas tu zanima nemško-latinski del njegovih slovarjev. L. 1783. je izdal v Lipsku »Ausführliches und möglichst vollständiges deutsch-lateinisches Lexicon oder Wörterbuch zur Übung in der lateinischen

besede: »Als Hülfsquellen benützten wir verschiedene slavische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und sogar — russische«. S tem preidemo k sledečemu poglavju.

Sprache« (drugi natis l. 1789, tretji l. 1804/5). 8°; drugi natis ima 2840 polstranskih stolpcev.

L. 1792. pa je v istem Lipsku izdal (Lateinisch-deutsches und Deutsch-lateinisches Handlexicon vornehmlich für Schüler. Zweiter oder deutsch-lateinischer Theil (drugi natis 1796). 8°, drugi natis ima 1832 polstranskih stolpcev.

Ali si je Jaklin vzel za zgled oni večji slovar, ali tega manjšega, ni znano; verjetno je prvo.

Tudi Vodnik je rabil Schellerjev slovar. »Da (Vodnik) an dem deutsch-slovenischen Theile (svojega slovarja) arbeitete, nahm er sich Adelungs großes Wörterbuch und zur Vergleichung das Schellersche zum Leitfaden«. (Laibacher Wochenblatt 1806, XXV.—XXVI).

Schellerjev veliki slovar je bil v oni dobi pač najboljše delo na tem polju (»Mich dünkt, daß mein Wörterbuch ziemlich das vollständigste unter den bisherigen sein werde«, pravi Scheller sam v uvodu).

Ne smem opustiti, da bi tu ne omenil nekaterih misli iz Schellerjevih predgovorov. Na str. X.—XI. predgovora velikemu nemško-latin-skemu slovarju čitam: »Es ist traurig, daß unsere Schüler (auch oft Lehrer) so wenig deutsch lernen. Ich ziele hiermit nicht sowohl auf die Orthographie (in der heutiges Tages jeder künstelt und an der jeder zum Ritter werden will), . . . sondern vielmehr darauf, daß man so wenig deutsche Ausdrücke recht versteht, folglich in seiner Sprache Fremdling ist. Unsere Kinder lernen, sobald sie laufen können, viel Latein, Französisch etc. (wenigstens müssen sie es lernen); ans Deutsche denkt niemand; das, denkt man, wird sich von selbst lernen. Und dann sollen diese undeutschen Deutsche eine Menge deutscher sogenannter Exercitia (worin sie das zehnte mal nicht verstehen) ins Lateinische und Französische übersetzen. Welche Unmöglichkeit! Man tadelt die, die im Zimmer pflügen, säen, düngen, schiffen, fechten etc. Man sage mir, ob jenes nicht fast eben dasselbe sei?«

Slično v predgovoru ročnemu slovarju: »Es ist Unsinn, etwas in eine fremde Sprache zu übersetzen, was man in seiner eigenen nicht versteht.«

§ 4.

Tolmačenje Naratovega razvoja.

a)

Dogoše, rodno selo Naratovo, spadajo med tiste vasi hoške župnije, ki so leta 1785. dobile lastno lokalijo Sv. Nikolaja ter jo imele do l. 1793., torej baš v dobi, ko je bil Narat goden za ljudsko-šolski pouk. Prvi in edini kurat Sv. Nikolaja je bil Ignacij Mrva, Kranjec po rodu (»Carniolus Moreitschensis«), vrstnik Pohlinovemu pesniku in pospeševalju šolstva Jos. Miheliču, a o tem-le vemo, kako je v Radečah pri Zidanem mostu brezplačno dečke pripravljaj za srednje šole.¹

b)

Narat dijak v Mariboru (1791—1796?)

Mariborska cerkev je takrat slovenščini dala glas. Mesto je imelo svojega »slovenskega kaplana«: od l. 1745. je ob nedeljah in praznikih opravljal slovensko božjo službo pri podružnici Sv. Urha pred Graškimi vrati. Izza l. 1775. je bil »cooperator slavonicus« pri Sv. Urhu Josip Frauenberger. Ko pa je cesar Jožef II. l. 1786. ustanovil posebno predmestno »slovensko« župnijo, ji ni odkazal cerkve Sv. Urha, marveč cerkev dve leti prej ukinjenega kapucinskega samostana²

¹ Orožen, Das Bisthum etc. I. 293. — Slekovec, Odlični Kranjci, 52. — O Miheliču sem pisal v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko XIV.« (1904), str. 17.

² Mariborski kapucini, ki so poldrugi vek prebili v Graškem predmestju, ko je Jožef II. 1876 razpusil njih konvent, so imeli v svoji sredi tudi slavista, patra Bernarda; njegov rokopisni slovar iz l. 1760. je imel naslov »Dictionarium germanico-slavonicum tam antiqua quam nova usu recepta demonstrans, nec non alphabetum vetus glagoliticum a Cirillo et Methudio inventum«. Ta rokopis je imel pozneje Caf (Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte I. 105. Tudi v »Marburger Taschenbuch I. 86—87).

(sedanjo frančiškansko cerkev) in je tu postal prvi župnik baš slovenski pridigar Frauenberger (do 1793).¹

Tudi jezuiti so imeli slovensko nalogo. Ko so se l. 1757. nastanili v Mariboru, je metropolit salcburški določil, da morata izmed njih vedno najmanj dva biti zmožna slovenskega jezika. Po ukinitvi reda (1773) je ostalo sedem ex-jezuitov v Mariboru: »Sie wohnten in verschiedenen Häusern der Stadt, hielten in der Aloisikirche den Frühgottesdienst mit slovenischer Predigt...«²

Ukinitve jezuitskega reda je bila znak bistveno izpremenjenega državnega življenja. Jožefinska uprava, ki je direktno pred vsem uvaževala le nemščino, je indirektno zbudila življenje tudi v drugih jezikih.

Že l. 1780. je najti prvi sled oficijelnega razmotrivanja, ali bi ne bilo dobro pouk slovenščine uvesti na graškem vseučilišču.³

Poročevalec v šolskih stvareh pri »notranje-avstrijskem guberniju« v Gradcu, ki je obsegal tudi Kranjsko, je bil gubernijalni tajnik grof Edling (gubernijalni tajnik v Gradcu pač izza l. 1788), prijatelj Kumerdejev, tisti mož, ki si je za

¹ Tega »slovenskega« pridigarja nahajam v nekaki posebni zvezi z Naratom. Bil je še slovenski župnik v Mariboru, ko je Narat pohajal prve gimnazijske razrede; za njegovih poznejših gimnazijskih, filozofskih in bogoslovskih let je bil nadžupnik v Naratovem zavičaju, v Hočah (do 1801), a ko se je vršil sestanek pri Sv. Urbanu, je bil nadžupnik ptujski. »Živeč vedno bolj zase bil je v svojem poklicu vseskozi vesten in natančen. V družbe ni rad zahajal, zato pa se je toliko rajši bavil s šolstvom; odgoja mladine, kateri je bil vedno iskren prijatelj, bila mu je najprijetnejša zabava« (Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptuj 167—168).

² Orožen, Das Bisthum etc. I. 13—14. — Slovenca sta takrat gotovo bila p. Blaž Spalatnik (Zaplatnik? Zaplotnik?) in p. Ivan Lažič (Lašič?). Slovenec je bil brezdvomno tudi p. Juri Gajšek, ki je kot ex-jezuit učil na humaniteti od 1784—1792, torej še tudi takrat, ko je Narat bil v prvi šoli (Matjašič, Fest-Programin, 108).

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz, 105.

šolstvo na Kranjskem, osobito v slovenskem smislu pridobil toliko zaslug.¹ Dne 11. junija 1792 je inspiciral osebno mariborsko gimnazijo in prisostvoval izpitom.

In grof Edling je imel za ravnatelja mariborski gimnaziji vnetega prijatelja šole, mestnega župnika Andreja Kaučiča (ravnatelj od 1785—1794).

Zanimiv, toda po svojih vzrokih in virih še nepojasnen je dogodek pri šolski svečanosti ob koncu šolskega leta 1790/91: učenec Josip Emenc govori o prednostih in koristi slovenskega jezika! In tri leta pozneje se je določilo 20 štipendij po 15 fl. iz verskega zaklada za one učence mariborske gimnazije, ki bi se zasebno osobito marljivo učili slovenščine ter tako postali sposobnejši za dušno pastirstvo. V to svrho se je odredil za vsako leto pismen izpit iz slovenščine, ki ga je imel do l. 1804. vedno mestni župnik Andrej Kaučič.²

Ko se je na tem zavodu tako-le uvaževala slovenščina, je bil njega učenec tudi — Ivan Narat. Skoro izključeno je, da bi se slovenskih izpitov ne bil udeležil »primus prae-mifer«.

Baš tista leta, ko je Narat pohajal gimnazijo, je bil profesor humanitete Juri Oblak, Kranjec, rodом iz Cirkna (v Mariboru od 1793—1798),³ posveten svečenik.

Po tem takem ni dvoma, da je mogel Narat že v Mariboru spočeti slovensko »mišljenje in čutenje«.

¹ Apih, Zgodovina narodne šole na Slovenskem (Letopis Mat. Slov., 1894, 30 sl.). — Nekako istodobno z njim je prišel na Štajersko (za okrajnega šolskega komisarja v celjskem okrožju) njegov slovenski prijatelj Kumerdej.

² Glej »Časopis« I. str. 130—131.

³ V šolskem letu 1793 je bil suplent gramatikálnih predmetov na gimnaziji v Gradcu, 1794 suplent v Mariboru, potem profesor istotam do 1798, tega leta prestavljen v Gradec, umrl 11. marca 1803, 46 let star. (Peinlich, Gesch. des Gymn. in Graz; Matjašič, Fest-Programm, 109).

Ko je Narat študiral v Gradcu, cesarja Jožefa II. sicer davno ni bilo več med živimi, a duh časa, ki ga je on hotel pokazati v uredbi konkretnih prilik, še ni zamrl. Univerza graška je bila še vsa jožefinska; delovali so na njej možje, ki jih je jožefinska prosvetljenost dvignila na odlična mesta.

Tako je v »filozofiji« (današnji sedmi in osmi šoli) predaval modroslovje profesor Ivan Nep. Wolf,¹ ki je bil l. 1774. spoznan primernim, da zameni jezuitske učne sile, a matematiko Fran Ješovsky, ki je bil l. 1786. namenjen profesorjem praktičnega prirodopisja v generalnem semenišču.²

Takisto so na teologiji učili znameniti jožefinci; dogmatiko je tradiral (izza šolskega leta 1800) Ivan Tretter, ki je učil v Gradcu že za generalnega semenišča, moralko Jošip Jüstel iz Ljutomerice na Češkem, ki je prišel v Gradec 1790 s praškega generalnega semenišča, »ein kenntnisreicher und aufgeklärter Mann«³ — znan kot pospeševatelj stolice slovenskega jezika v Gradcu 1812 — osobito pa je poudariti Frana Gmeinerja, cerkvenega zgodovinarja, odločnega jožefinca, ki je na Narata mogel tem bolje vplivati, ker mu je bil ožji rojak.⁴

V takem duhu je Narat dovršil svoje študije v Gradcu. Ni dvoma, da je bil jožefinec tudi on — do škofa Zängerleja in Slomška, ki sta na Štajerskem zatrla jožefinski duh, je bilo še daleč.

¹ Kočever po rodu, gojenec ljubljanskih šol.

² Verozakon takrat še ni bil učni predmet filozofije, a »akademski propovednik« je bil izza l. 1792. Jakob Hussik, župnik v Mooskirchenu.

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz 487. Bil je tudi častni član kranjske kmetijske družbe (1815). Čelj po rodu?

⁴ Rojen l. 1752. v Studenicih na pristavi, lastnini studeniških dominikank (Macun, Knjiž. zgod. 54). Gmeiner in pa jurist Neupauer (Mariborčan po rodu) sta bila »literarno najbolj delavna profesorja jožefinske dobe graškega vseučilišča in sta kot odločna jožefinca nastopala z besedo in peresom«. (Krones, op. cit. 469).

Z Naratom zajedno so bogoslovje v Gradcu študirali Središčana Polanec in Modrinjak in Ptujčan Fran Gruber, prva dva posvečena eno leto pred njim, zadnji eno leto za njim.

Modrinjak je Vrazu »slobodan um«, a Modrinjak imenuje Narata izrecno svojega prijatelja: luč, v kateri nam stoji Modrinjak, nam razsvitlja tudi značaj Naratov.

Isti Vraz imenuje Mih. Jaklina Naratu »pobratima i druga«, a Jaklin je začel svoje bogoslovne študije še v jože-finskem generalnem semenišču.

Bila je to sploh doba, ko je baš razcvetel plod Jožefovih cerkvenih uredob.¹ —

A ti učenci jožefinizma s svojim delom že segajo v čase, ki jim je romantika dala svojo bojo.

Ali nam zadnja, zlasti graška doba Naratovega razvoja kaže katero točko, kjer bi mogli iskati vpliv na njegovo slovenstvo?²

Zametki idej leže sicer v duhu časa, a konkretnjšo obliko jim dajo običajno šele ali poedine jake osebnosti ali ožji prijateljski krogi.

Za Slovence je očitvidno bil pomemben »kružok«, ki se je zadnja leta 18. veka sestajal v mali pritlični hiši gospe Wastl nove na oglu Eggenberške in Anine ceste v Gradcu. Pod nje krovom so se zbirali vsak večer mladi ljudje, študenti, vse prijatelji in znanci domačega sina Ignacija Henrika Wastlna ter se svobodno razgovarjali o velikih dogodkih osobito na Francoskem, o Kantovi filozofiji in naravnem pravu »brez predpisanega komentarja«, o najnovejših pojavih

¹ Župnik je v Mariboru Naratu bil jožefinec Kavčič; o njem gl. lanjski »Časopis« str. 130—131; istotam omenjeni Čebul je bil v Mariboru katehet, ko je bil Narat že bogoslovec; v bližini mariborski je takrat deloval še eden izmed tistih mož, ki jim je sekovski škof l. 1787. radi tobože nepravovernih odgovorov pri izpitih vzkratil posvečenje, namreč Ivan Krničnik (od 1799—1802 kurat pri Mariji v Puščavi, od 1802—1825 v Selnici).

² Stari zakon je Naratu v bogoslovju tolmačil bosonogi avguštinec p. A corde Jesu, Severin Dvorzak, novi zakon pa dominikanec Gundislav Dernošnik. Kakšna rojaka?

literature in politike, vmes pa tudi peli — njili »mati«, gospa Wastlnova, jih ni služila v krepilo le s »slovensko perutnino«, marveč je znala, prosvetljena kakor je bila, tudi sama sarkastično izpregovoriti o takratnem svetu, osobito i o politiki, saj je imela spominov iz časov Marije Terezije in Jožefa II.¹

Izvečine so bili študentje, prisedniki tega »revolucionarnega kružka«, Slovenci po rodu, vsaj iz Malega Štarterja doma. Bil je med njimi Konjičan Navršnik, tisti, ki ga je zanimanje za francosko revolucijo uneslo celo tja na nje pozorišče, v Pariz; bil je med njimi Alojzij Perger, tisti Urbančan, ki je pozneje znamenito uplival na Danjka in njegove vrstnike, in pa očitvidno tudi Ignacij Zimmermann, Slovenjebistričan, Volkmerjev učenec, ki je (»als Staats- und Weltmann bekannt«) bil pozneje škof labodski, pa poleg Wartingerja Gottweiß.

Drugi člani kružka mi niso znani, a to vem, da so Wastl, Perger, Zimmermann bili po času rojstva najožji vrstniki Naratu, in več nego verjetno je, da je bil i on med »študenti-zarotniki« ali vsaj blizu njih.²

Velepomembna je sigurno činjenica, da je bil Naratu vrstnik Štefan Modrinjak, gojenec hrvatskih učilišč. Kar je Miklošič o samem sebi izpovedal, češ: »V Varaždinu neje bilo narodnega buditelja; no raba slavenščine v školi učila me je, da sem slavenski jezik v školi in življenju više ceniti znal, nego je to pri fantih biti moglo, ki so prihajali iz nemških škol v gimnazijo«, to pač smemo prenesti tudi na Modrinjaka in njegovo razmerje do Narata.

¹ To nam poroča vnuk gospe Wastlнове, Hofrichter v »Lebensbilder aus der Vergangenheit« (Graz, 1863), str. 37. — 39. (in 46. — 47). Poročilo je jako važno in zanimivo, ker nam kaže, kako je francoski prevrat zrevolucioniral tudi slovensko mladež; zato ga v dodatku ponatisnem v nadaljnje izsledovanje.

² Wastl je bil rojen l. 1775. ter je, dovršivši filozofijo, vstopil l. 1776. za akcesista pri stanovskem knjigovodstvu v Gradcu. (L. 1800. je njegova mati, vdova po blagajniškem činovniku, bila pač že mrtva; zakaj tedaj

Od druge strani pa je po vsej priliki Harman, Kranjec po rodu, prinesel tja na sever tudi glas o Vodniku, njegovi Pratici in Novicah. In še trikrat so se vršili Kavčičevi slovenski izpiti na gimnaziji, ko je Narat že kaplanoval v Mariboru.

* * *

»Als Hülfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische«, nam zatrjuje Modrinjak.

Od kod in kako so poznali hrvatske slovnice in slovarje, tega ni treba razkladati; druga pa je s poljskimi, češkimi in ruskimi knjigami.

Usoda Poljske, ruska vojska na poti v Italijo, češki jezikoslovni preporod — to troje je brez sumnje delovalo tudi na Narata, Modrinjaka in prijatelje.¹

Bila je sploh to doba, ko so na raznih krajih slovan-

je stanoval v Elisabethg. 106). Perger rojen 1776, Zimmermann l. 1777, a Narat tudi 1777 in Modrinjak 1774, Gottweiß pa 1779.

O Wastlnu in Zimmermannu poroča Wurzbach: »Mit Ignaz Zimmermann, dem späteren Fürstbischof, verband ihn (sc. Wastlna) innige Freundschaft, er stand mit ihm als seinem ehemaligen Schulkameraden und Jugendfreund, im vertrautesten persönlichen und schriftlichen Verkehr«. A Hofrichter (op. cit.) str. 31.: »Zimmermann gehörte als Student einem Kreise an, von dem schon die Rede war (misli gotovo na str. 9.) und aus welchem tüchtige Männer für Staat und Wissenschaft hervorgingen«. A na oni str. 9.: (Wartinger und Gottweiß) gehörten einem Kreise an, von dem später die Rede sein soll (str. 37!). Josef Wartinger verließ ihn, eben in Marburg seine Bestimmung suchend, zuerst, aber er galt in selbem als der eifrigste Vertheidiger der Menschenrechte, wie er auch später noch oft in vertrauten Kreisen sich bitter gegen physische und psychische Tyrannei aussprach«. Wartinger je prišel v Maribor l. 1802, a Gottweiß 1803.

¹ O Modrinjakovem slovanskem obzorju nam svedoči njegova pesem »Božica Slovenka« (natisnjena v Zborniku Matice Slovenske 1904, str. 237—239).

O početkih zanimanja za Ruse v dobi okoli 1800 gl. Popotnika 1902, 173. Kako je pozneje zmagoslavje rusko (1812) navduševalo na pr. Jarnika, nam kažejo njegova pisma (Jagić, Neue Briefe).

skega sveta klili slovarji; Vodnik, Stulli (1801), Voltić (1803), Dobrovský (1802), in Linde (1807), so tega priče.¹

Naj tu dodam šc par poročil: dr. Jos. Muršec (r. 1807 v Bišu v Slov. goricah) piše v svoji rokopisni avtobiografiji: »5 let starega so me mati poslali k županu, očetu Simerlu po vojake, ktere bi imeli prenočiti, da bi jih domo privedel. (Oča pa so morali z vozom po vojaško spravo.) Smehlaje in muzaje stopa 12 ruskih vojakih za menoj — svojim velikanskim vodjom. Prišcdši ž njimi k plitvemu potokecu ga bos prebredem, vojaki pa so prck in še noter skakali in se radostno smejali . . . Žc dijak, sem onih dvanajstero Rusov nckikrat omcnil; oča so pristavili: »Z Moskoviti smo leliko govorili.«

Nadalje nam pripovedujc Radoslav Razlag (Zora, jugoslavenski zabavnik 1852, 135) o Kolomanu Kvasu (rojenem 1790): »Prvo ga probudi slučaj, da se godinc 1807 sastanc s ruskimi Štajersku prolazečimi vojaci, s kojimi se podobro sporazumi naš narod.«

¹ Izmed slovanskih slovarjev, ki so se snovali v začetku 19. veka, scga kranjski primeroma jako daleč nazaj — Le Stulli je v svojih začetki starejši.

Vodnikov slovar je bil nastavek Kumerdejevega truda, a Kumerdej jc že l. 1779. govoril članom »Academiae operosorum Labacensium«: Meine Herren! . . . wir wollen ein Wörterbuch, die Grundlage zur Sprache, mit gemeinschaftlichen Kräften verfertigen«. Potcm pa se je stvar počasi vlekla; prvi javni glas o Vodnikovem delu je prinesel dne 11. avg. 1802 (št. 63.) brnski list »Patriotisches Tageblatt«.

Ta prva javna vest o Vodnikovem slovarju sc sicer omenja, a nikjer ne nahajam njc natančnejše vsebinc; zato jo hočcm tu ponatisniti; glasi se namrcč:

An die Herren Linde und Wodnigg, in Betreff eines slawischen Wörterbuchs. — Herr Linde, Bibliothekar Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartorisky in Wien, gibt ein polnisches Wörterbuch nach Adelung heraus, und nimmt dabei vergleichende Rücksicht auf alle slavischen Sprachen. Die bisherigen Bemühungen des Herrn Linde erhielten den ungetheilten Beifall der Gelehrten, und wurden auch in die Jenaer Literaturcitung mit Auszeichnung aufgenommen.

In Laybach lebt ein Lcksikograph der krainerischen Sprache (auch eines slavischen Dialekts!) der aber seine Arbeit noch unter der Hand hat. Er ist Professor der Poetik und heißt: Valentin Wodnigg.

Da Herr Linde alle slavischen Sprachen vergleicht: so kommt nun auch die krainerische an die Reihe. Gewiß wird und muß Herr Linde wünschen, etwas Wahres und Richtiges von dieser Sprache zu wissen. Alles, was bisher darüber ist geschrieben worden, ist fehlerhaft; — auch würde ihm wohl schwerlich jemand bessere Auskunft geben können, über alles, was er nur hierinfalls wünschen könnte, als dies Herr Wodnigg wirklich zuthun imstande ist. —

To pa sedaj lahko trdimo: pred dobrimi 100 leti so naši jezikoslovci v Ljubljani (Kumerdej, Japelj, Vodnik), v

Nun weiß ich von guter Hand, daß sich Herr Wodnigg nicht nur gern zu aller Hilfeleistung herbeilassen würde, sondern dies thun zu können sogar wünscht; indem ihm diese seine Muttersprache am Herzen liegt, und er darüber nicht gern etwas Falsches, besonders in einem beifallswürdigen Werke, ausgebreitet wüßte.

Im Namen dieses Zweiges der Literatur wünsche ich daher, daß diese beiden würdigen Männer sich in Rücksicht dieses Gegenstandes; einander näherten, und sich darüber in Korrespondenz setzten. Ich würde selbst diese literarische Bekanntschaft in Wien eingeleitet haben allein da mir die Adresse des Herrn fürstlichen Bibliothekars Linde nicht bekannt ist, ich auch zu wenig Muße habe, ihn aufzusuchen: so bitte ich ihn hier öffentlich, entweder unmittelbar an Herrn Prof. Wodnigg in Laibach zu schreiben, oder seine Adresse an das patr. Tageblatt gefälligst einzusenden.

Wien den 7. Julii 1802.

G.

Nato je Linde v istem časopisu z dne 30. oktobra 1802 (št. 86.) objavil svojo »Antwort auf die an mich und Herrn Wodnigg geschehene Aufforderung:

Frcundschaftliche Hülfe kann einem, besonders da, wo man ihrer recht dringend bedarf, nicht anders als sehr erwünscht kommen. Ich eile daher, Ihnen meine Adresse mitzutheilen, indem ich bemerke, daß, ob ich mich gleich der thätigsten und huldreichsten Unterstützung Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartoryski-erfreue, ich gleichwohl nicht fürstlich Czartoryskischer, sondern gräfllich Ossolynskischer Bibliothekar in Wien bin, und daß mir unter diesem Titel jedes Schreiben sicher zukommen wird.

Wien den 18ten August 1802.

M. Samuel Gottlieb Linde

gräfllich Ossolinskyscher Bibliothekar, der gelehrten Gesellschaft in Warschau Mitglied.

Ali se je korespondenca začela, mi ni znano. Med svojimi viri navaja Linde za »kranjsko narečje«: Bohoriča in Pohlina, za »windijsko narečje«: Migiserjev »Dict. 4 linguarum« (1744), celovško gramatiko iz l. 1758, Zclenkovo slovnico in Gutsmanovo (1799). Kranjsko narečje imenuje »dijalekt, ki ga govore v Kranjski, malo različen od sosednega vindijskega«, a vindijski mu je »dialekt v Stiriji itd., bližnji sosed kranjskega, zato čestokrat od njega ncrazličn«. Ta ločitev »kranjskega« in »slovenskega« jezika ni vsaj v duhu poznejšega Vodnika.

Že prihodnje leto (1803) piše Linde radi Megiserja Japeljnu v Celovec (Ljublj. Zvon 1886, 125—126).

Celovcu (Japelj) in na Štajerskem (Narat in tovariši) že rabili onodobno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov.

Bili so Slovenci, ker so vedeli, da so Slovani.¹

* * *

Prvi zvezek Lindejevega slovarja je izšel sicer šele l. 1807, a delal ga je Linde že davno prej; v predgovoru čitamo, da je slovník začel že v Lipsku, malo ga nadaljeval v Varšavi, a da se ga je na novo lotil, ko je koncem l. 1794. prišel v lišo grofa Osolinjskega za knjižničarja — Osolinjski mu je pri delu bil to, kar Cojz Vodniku. —

Dobrovski je začel svoj slovar l. 1798, Stulli je svojega izdelal v dobi od 1760—1782 (tiskan 1801—1810).

¹ Katere poljske, češke in ruske knjige so rabili Narat in tovariši, o tem moremo le v obče govoriti, oziraje se na takratno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov in pa na znani zgled Kumerdejev, Japeljnov in Vodnikov.

Kumerdej je rabil: za poljščino Ivana Monete »Enchiridion Polonicum« (1774), Gregorii Cnassii »Thesaurum Latino-Polono-Germanicum« (1780), Mihaela Abrahama Trotza »Nouveau Dictionnaire François-Allemand et Polonois« (I—IV, 1771); — za češčino: Konstancijevo češko slovnico (1705), slovnico iz l. 1739., Maks. Šinka »Priročno knjigo za učitelja češke literature (1785) in »Dictionarium von dreyen Sprachen« (1722); — za ruščino: Lomonosovo slovnico (1764), »Anfangsgründe der russischen Sprache, dem Weißmanischen Teutsch-lateinischen und russischen Lexikon beigegeben« (1731), Jakoba Roddeja slovnico in slovar (1773, oz. 1784), Svjetsko školo od Le Nobla (Svjetskaja škola, Le Noble, 1761). [Ta dela so navedena v njegovem rokopisu »Versuch Einer Historisch-kritischen Krainisch-Slavischen Grammatik. 1791«, v ljublj. licejski knjižnici Ms. 347].

Japelj je rabil poleg mnogih slovarjev: za poljščino slovnico J. L. K. Bina (1790), Aleksandra Adamoviča in Ivana Monete (v priredbi Vogelovi); — za češčino slovnico in slovar Karla Ignacija Thama (1801, oz. 1799), Pohlovo »Böhmische Sprachkunst« (1776); — za ruščino Lomonosova, Roddeja. (Po rokopisu »Slavische Sprachlehre« 1807, v ljublj. lic. knjižnici.)

Vodniku so služili poleg hrvatskih (Jambrešića, Belostenca, Dellabell, Stullija) Trotz, Tham, Tomsa, Dobrovský, Rodde, Haym, l. 1704 v Moskvi tiskani »Dictionarium trilingue (Laibachier Wochenblatt, 1806, XXV—XXVI.)

Kumerdej, Japelj, (Linhart) in Vodnik so po slovanske knjige segali v bogato zakladnico knjižnice barona Cojza, ki jim je bil plemenit mecén.

Ko se je Japelj preselil v Celovec, si je pač sam nabavljaj slovanske knjige; to se razvidi iz pisma, ki ga je l. 1803. pisal Poljaku

To je lik Ivana Narata, stoječ med »reprezentanti duha slavenskog od prošaste dobe«, ki jih slavi Stanko Vraz.

Izraziteje se nam odraža brezdvomno s splošnega ozadja, ki ga je očrtal pevec cerovski; ipak je še mnogo nejasnega na njem in mnogo negotovega.

Nadaljnja izsledovanja bodo morebiti kdaj dotirala, kar je tu še nedognano, potrdila, o čemer tu samo ugibljemo, in tudi popravila, kar trdimo.

D o d a t e k.

Zgoraj omenjeni »kružok revolueionarnih študentov« nam opisuje Hofrichter tako-le:

An der alten Eggenbergerstraße in Graz, wo sich diese in die neue Annastraße mündet, steht noch ein kleines unansehnliches Häuschen (sogar ebenerdig nur), und nimmt sich gegen die Praechtbauten dieser neuen Welt in nächster Nähe gar sonderbar aus. Dasselbe gehörte in den letzten Jahren des vorigen Jahrhunderts der Großmutter des Schreibers dieser Zeilen (se. gospe Ceciliji Wastlnovi), die von einer kleinen Pension und dem Ertrage des Gärtchens dabei lebte. Unter ihrem Schutze versammelten sich damals darin, oft junge Leute, die sich ursprünglich ihrem Solne, der später in der literarischen Welt eine Rolle spielte (I. H. Wastl) anschlossen, besprachen dort die Tagesereignisse, die Erscheinungen in der Literatur usw. und waren oft sehr guter Laune, wie es die Jugend und Freiheit mit sich bringt. Daß aus diesem Kreise später selbst Männer von hohem (innern und äußern) Werthe hervorgingen, wäre nur zu erwähnen, weil alle vielstockigen Häuser der neuen Hauptstraße zusammen, jetzt vielleicht nicht solche Männer zählten!

Hätten die Herren »Maßregler« der damaligen Zeit gewußt, daß sich da allabendlich »Studenten« versammeln, die großen Begebenheiten der Zeit (besonders den Gang der Revolution in Frankreich) erzählen, über Kant'sche Philosophie und Naturrecht ohne vorgeschriebenen Commentar verhandeln, die neuesten Erscheinungen der Literatur und Politik des In- und Auslandes frei besprechen u. s. w. — ja zeitweise sogar Trink- und andere Lieder ertönen lassen — wären diese Bestellungen »im Garten« wohl eingestellt oder sie selbst Alle bald sammt und

Lindeju; prosi namreč Lindeja, naj ga posluži z lužiško-srbsko in slovaško slovnico, »die ich zu Wien nicht zu kaufen bekam« (Ljublj. Zvon 1886, 126).

Kdo bi bil na Štajerskem tak meeen, ki bi Naratu in prijateljem oskrboval slovanske knjige? Ne poznamo ga.

sonders unsichtbar geworden, und hätten ihre Bestimmung in entfernten Regimentern oder beim Fuhrwesen (ein schon damals beliebtes Auskunftsmedium für solche Fälle) gefunden — wie es bekanntlich so vielen unvorsichtigen jungen Leuten erging — statt sie später Alle zu hohen Ehren kamen oder durch innern Werth und stilles Wirken glänzten.

Unter diesem jungen Volke herrschte oft die heiterste Laune, besonders »wenn etwas vom Hause«¹ kam (die meisten waren aus Untersteier zu Hause), wie im Wissen herrschte im Genießen dann ein Communismus, und wenn die Eltern des Einen oder Andern was schickten (ein alter Studentenbrauch) wurde Commers gehalten, statt philosophirt oder disputirt. Hätten Herr von Thugut und seine Helfershelfer davon gewußt, sie würden darin den Untergang der österreichischen Monarchie gewittert und dieser Unterhaltung »im Garten« bald den Garaus gemacht haben — Großmütterchen aber schloß die Balken, bereitete »die windischen Vögel« zu und wechselte fleißig die Flaschen, ohne im Singen ein staatsgefährliches Symptom zu finden, erntete aber auch die Anerkennung dafür, daß ihr dies »junge Volke«, wie sie es stets nannte, Mann für Mann bis zum letzten Augenblicke in Liebe und Verehrung ergeben war.

Die meisten dieser Studenten waren Slovenen (wenigstens aus den »untern Gegenden« zu Hause), vertrugen sich aber ganz gut mit ihren deutschen Kollegen . . .«

Nato podaja sliko Kopertina Navršnika in Alojzija Pergerja, ki sta bila oba v krogu »na vrtu«.

II.

Nastanek in prvo izdanje Murkovih jezikoslovnih del.

(1829—1833.)

Še živé, ki so ga poznali, hoškega dekana Antona Murka! Ko je na starega leta dan 1871 umrl, so se pač spomnili, da je bil to nekdanj »scriptor slovenicus« — nekdanj! Zakaj skoro 30 let mu je praznovalo pero in 40 let je do njegove smrti poteklo, odkar je zašumelo prvič njegovo ime po slovenskem gaju.

Vsi, ko so dovršili srednjo šolo, vedo, da je Murko v Prešernovih (Vrazovih) časih, v tridesetih letih minulega veka

¹ Prevod slovenskega izraza: »z doma!«

spisal slovnico in slovar, oboje epohalno v zgodovini slovenskega jezika.

Vprašam: »Kdaj jih je izdal? Kak jim je naslov?«

Odgovor: »1832 oz. 1833. Natančni naslov je najti v literarno-zgodovinskih in bibliografskih spisih.«

Toda žalibože se nam zmedejo letnice in naslovi, ako si jih pogledamo v »Letopisu Mat. Slov.« 1880, 239 ali v Pleteršnikovem slovarju XIV.—XV. ter jih primerjamo s podatki po drugih knjigah, na pr. v Simoničevi Bibliografiji.

Skušajmo malo natančneje določiti nastanek in izdajanje Murkovih jezikoslovnih del!

A.

Tisk in izdajanje.

§ 1.

Poziv Ferstlnove knjigarne.

V dobi, za katero nam gre (okoli 1829), knjigar ni bil baš v zadregi, če mu je bilo treba postreči s slovensko slovnico; osobito je bila na Štajerskem na razpolago Danjkova slovnica (1824), prodajal pa se je v Gradcu tudi Metelkov »Lehrgebäude« (1825).¹

Teže mu je bilo kupca poslužiti s slovenskim slovarjem; Pohlin je bil že davno — obsojen in jedva v trgovini dobiten; Gutsmanova je pač še l. 1829. ponujala graška knji-

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung z dnc 4. in 18. marca 1828 je prinesel »Literarische Anzeige für Freunde der slowenischen Literatur«, češ, bei Damian und Sorge, Buchhändlern in Grätz, Sporgasse Nr. 89 ist zu haben: Lehrgebäude der slowenischen Sprache . . . von Fr. Metelko . . ., razen tega Potočnikove »Svete pesme« in več Zalokarjevih del. Naznanilo pravi, da je Metelkova slovnica »(ein) vortrefflich geratenes Werk, wie sich der rühmlichst bekannte Hr. Dobrovsky in einem Schreiben an den Herrn Verfasser ausdrückt und welches Hr. Schafarik in seiner Geschichte der slavischen Sprache und Literatur unter die besten bis jetzt erschienenen slavischen Grammatiken zählt . . .« Gutsmanova slovnica je bila baš leta 1829. šestič izdana.

garna Damian & Sorge,¹ a ta slovar se je zdel že »sehr wortarm« in slov.-nemškega dela skoraj ni bilo.

Narat je utonil, Jaklinovo in Vodnikovo delo so za-
držale časov sile, Primic je obtičal, Danjkov tobožnji izdelek
še ni zagledal belega dne.

Čim teže pa je bilo dobiti slovenski slovar, tem bolj
se je moralo množiti povpraševanje po njem, odkar so spričo
novega duha tudi vladajoči krogi začeli uvaževati slovenski
jezik ter je z l. 1823. zopet oživela stolica slovenskega jezika
na graškem liceju (vseučilišču).

»Častniki in uradniki so pogosto izpraševali po slovenski
gramatiki in slovenskem besednjaki . . .«² Tej opetovano ob-
čutni potrebi je bilo treba doskočiti.

* * *

Ko se torej razmere bile take, je bilo čitati v »Steyer-
märkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« od pone-
deljka, dne 1. junija 1829 sledeči poziv:

Aufforderung.

Die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz wünscht zu
verlegen ein:

Deutsch = Wendisches Wendisch = und Deutsches

Taschenwörterbuch,

nach der Art und Weise, wie auch nach dem Umfange der
Leipziger Tauchnitz'schen Taschenwörterbücher
von der Deutschen, Englischen und Italischen Sprache bear-
beitet; mit Aufführung aller Wendischen Dialecte in
Steyermärk, Kärnten und Krain (Innerösterreich);

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung« z dne
4. aprila 1829; knjigarna je prodajala ta Gutsmanov slovar iz l. 1789.,
»in marmorirtes Papier steif gebunden«, za 4 fl 15 kr CM.

² Dav. Trstenjak v »Zori« 1872, 24.

und mit zwey grammaticalischen Einleitungen (kleine Sprachlehren), für Deutsche zum Deutsch = Wendischen Theile zur Erlernung der Wendischen Sprache, für Wenden zum Wendisch = Deutschen Theile zur Erlernung der Deutschen Sprache, für welche fleißige Bearbeitung sie einen sehr anständigen Ehrenlohn (Honorar) biethet, wie überhaupt sie sich zur

Drucklegung von Original = Handschriften empfiehlt.

Grätz im Juny 1829.

Joh. Lor. Greiner,

Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung.

Iz poziva povzemamo:

1. Knjigarna je želela žepni, priročni slovar s slovenskim uvodom.

2. Kakor je gotovo, da je pozivu prvi in vnani povod bilo povpraševanje po slovenskem slovarju,¹ je vendar tiskarna hotela imeti tudi slovar in slovnico za priučenje nemškega jezika; namera, ki jo kaže poziv, sega torej čez očitno prvotni povod.

3. Knjigarna je poudarjala vsa notranjeavstrijska narečja, torej vseslovenski značaj slovarja; v tej želji smemo videti reakcijo zoper Danjka pa tudi Metelka, ki sta uvaževala prvi le iztočno-štajersko, drugi kranjsko govorico. S tem je pa knjigarna prav za prav že a priori ustanovila črkopis — niti v danjčici niti v metelčici ni mogel pisati tisti, ki je hotel želji knjigarne ustreči ter se ozirati na vsa slovenska narečja.

¹ Prim. zgoraj navedene besede Dav. Trstenjaka. Murko sam pravi v uvodu slovnice (VII), da se je lotil dela, »um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse abzuhefeln«; ta trditev, ki je sicer locus communis tudi nepotrebnim knjigan, je tu verodostojna. Glej še sledečo opombo!

Kdo je tiskarni v tej zadnji stvari svetoval, tega ne vem. Vsekakor je bilo tako misel lahko spočeti spricho debat, ki so se o črkopisu vršile že izza l. 1827. (javno v graškem »Der Aufmerksame« in ljublj. »Illyr. Blatt«). —

Ta poziv je bil nekaj posebnega, novega, nekaj takega, kar bi bilo par desetletij prej v Gradcu nemogoče. Da knjigarna javno razpisuje slovenski slovar in obeta zanj »pošten honorar!«¹

Vstajali so pač novi časi in knjigarna je z njimi računala.

Zajedno naj bi poziv obistinil nakano, ki jo je imela knjigarna že izza leta 1828 in ki jo razkrivajo tudi zadnje besede poziva samega, namreč, zalagati le izvirna dela.

V »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 10. nov. 1828 (in pozneje parkrat) je čitati to-le naznanilo Ferstlnove knjigarne: »Nachdem Endesgenannter von nun an seine Verlagsunternehmungen nur bloß auf Originalwerke (Manuscripte) ausdehnt, so empfiehlt er sich den T. H. H. Verfassern derselben zu deren Verlagsübernahme gegen solide und prompte Honorierung, verbunden mit sorgfältigster Beachtung auf typographisch-elegante Ausstattung in Papier und Druck. Joh. Lor. Greiner.

Iz tega splošnega načrta je spricho istinitih popraševanj potekel konkretni poziv na slovenski in nemški slovar.

Inicijativa za prvi vseslovenski slovar gre torej razvoju Ferstlnove knjigarne.²

¹ »Es ist eine erfreuliche, und in unseren Gegenden fast neue Erscheinung, daß die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz, um der Nachfrage zu genügen, die slavischen Gelehrten öffentlich zur Ausarbeitung eines Wörterbuches aufforderte«, je zatrjeval Kopitar, poročajoč o Murku (»Österr. Beobachter« z dne 11. okt. 1832 in »Der Aufmerksame« z dne 16. okt.).

² V Intelligenzblattu z dne 31. jan. 1829 je čitati sledeče »Svarilo«: Nachdem schon mehrmahls in der Untersteiermark auf meinen Namen Geldbeträge ohne meinem (!) Wissen und Wollen entlehnt wurden, so erkläre ich hiemit öffentlich, daß ich solche Beträge, die ohne einer (!) von mir eingehändig unterfertigten Anweisung an wem (!) immer ausbezahlt werden, nicht erstatte. Joh. Lor. Greiner, Buch-, Kunst-, Musikalien- und Papierhändler. — Tudi zgoraj podana poziva kažeta včasi čudno slovnico.

Poziv na sestavo slovarja in slovnice je objavljen le enkrat; iz tega smemo pač sklepati, da je bil odziv hitro za njim.

»Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot z umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice«, pripoveduje Davorin Trstenjak (Zora 1872, 24). Pa najsi je Greiner Murka naprosil, ali se je Murko sam ponudil,¹ to je verjetno, da drugih ponudeb sploh ni bilo; Danjčičarji poleg svojega načelnega naziranja o črkopisu in knjižnem jeziku pozivu niso mogli slediti, na Koroškem pa je Jarnik delal za Kleinmayerjevo knjigarno v Celovcu. (Prim. spodaj B, § 3.)

§ 2.

Naznanila knjigarne o dovrševanju Murkovega slovarja in slovnice.

Do maja meseca l. 1831. je Murkovo delo dötle dospelo, da je knjigarna mogla vabiti na predplato; v »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 25. maja navedenega leta je naznanila, da izide Murkov »Slovenskô-nemški ino nemško-slovenski Ročni besednik, zraven kratkega navuka za Nemce« do konca tega leta na 25—30 tiskanih polah.²

¹ Misel je ležala v potrebah in duhu onega časa. Važna je Murkova izjava v uvodu slovnice, ki sem se je taknil že v predpredzadnji opombi, ki pa jo moram tu dopolniti: »Um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse, wenn auch nothdürftig, abzuheffen, habe ich aufgemuntert durch die ... von Seite der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung ergangene Aufforderung, ein ... Wörterbuch zu schreiben angefangen ...«. Ali je Murko že prej mislil na slovar in mu je Ferstl'nova ponudba le prišla prav?

Gl. § 1. v poglavju C, predzadnjo opombo!

² Naznanilo knjigarne z dne 25. maja (ponovljeno 1. in 9. junija) 1831 se glasi: Pränumerationsanzeige von der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Joh. Lor. Greiner) in Grätz. Im Verlage dieser Buchhandlung erscheint: Slowenisch = deutsches und deutsch = slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten von Steyermark, Kärnten, Krain, und in den westlichen Districten von Ungarn, bearbeitet von A. J. Murko. (25—30 Druckbogen in Kleinquart zu 32 Spaltseiten stark). — Slovénko-némfliki ino

Dne 23. januarja 1832 (istotako dne 28. januarja in četrtega februarja) je naznanil »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung« subskribentom Murkovega slovarja, da je izšla slovnica na 14 polah in slovensko-nemški

némflko-slovénfki Rózluni befédnik, sraven kratkega navuka sa Nemze. Kakor se slovénflina govórí na Shtajerfkem, Korófhkem, Krájnfkem, ino v' sahodnih stranil na Vogerfkem. Slofhlil A. J. Murko. — Gemäß meiner Aufforderung zur Verfassung eines slowenisch-deutschen und deutsch-slowenischen Wörterbuchs für alle Sprecharten der vormaligs inner-österreichischen, nun steyerisch-illyrischen Slowenen, welche ich vor zwey Jahren in den öffentlichen Blättern dieser Länder bekannt gab, erscheint nun das oben angezeigte Wörterbuch, als das erste und dermalilen einzige in diesem Sprachfache. Nächst der äußerst mühevollen Arbeit des Verfassers (denn jeder Anfang ist schwer, besonders, wenn dem Bearbeiter so wenig Material zu Gebot steht, wie hier der Fall war, und er meist aus seinem eigenen Sprachreichthum zu schöpfen gezwungen ist) verdankt dieses Werk sein besseres Gelingen den gütigen Berathungen und Unterstützungen des Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, sowie die besondere Correctheit des Werkes durch die genaueste Correctur; erstlich, des Verfassers selbst, dann durch Herrn Quaß, Professor der slowenischen Sprache zu Grätz, verbürgt wird. Uebrigens bedarf es wohl kaum einer besonderen Ueberzeugung, daß ein solches Wörterbuch für Jeden, der in den herrlichen Gebiethen der Slovencn als Priester, Beamter, Arzt, Schulmann oder als Militär, kurz in was immer für einem Stande wirkt und lebt, höchst nothwendig, ja geradezu unentbehrlich ist, wenn er seinem Berufe als vollkommen brauchbar entsprechen, oder doch kein Hälbling in seiner Gegend seyn will.

Um nun einerseits diesem Bedürfnis durch die möglichste Preisbilligkeit willfährigst entgegenzukommen, anderseits aber eine dem Bedarf entsprechende Auflagezahl bestimmen zu können, eröffne ich hiermit eine Subskription mit einer diese verbürgenden Vorausbezahlung von 1 fl CM. für das Exemplar, welche Unterzeichnung und Vorausbezahlung nur bis 1. July dauert. Nach Erscheinung des Werkes (bis Ende dieses Jahres) wird der Preis also berechnet:

I. Für die T. H. H. Subskribenten, welche schon 1 fl als Bürgschaft für sichere Abnahme bezahlt haben, und sich dadurch als Unterstützer dieser Unternehmung bewährten, wird dann der Druckbogen, in Kleinquart, auf weißes Papier mit neuen Lettern gedruckt, 32 Spalt-Seiten stark, nur zu 3 kr. CM. berechnet und erhalten die T. H. H. Abnehmer ihre Exemplare in steifen Einbänden, gut gebunden, geliefert.

del slovarja na 25 polah; »die dritte Abtheilung: das deutsch = slovenische Wörterbuch erscheint bis Ostern 1832, bis dahin auch der Subscriptionspreis dauert, welcher nach Ostern d. J. in den bedeutend erhöhten Ladenpreis übertritt«. Po-sebe zase se je pa prodajala očividno le slovnica.¹

Brezdvomno je torej, da je januarja meseca 1. 1832. poleg slovnice bil tiskan tudi slovensko-nemški del slovarja;²

II. Der Ladenpreis wird dann für den Bogen zu 6—8 kr. CM. festgesetzt, und die Exemplare in dem daraus entfallenden Werte un-ge-bunden verkauft.

Joh. Lor. Greiner.

Auch wird bey nachstehenden Buchbindern in beygesetzten Ort-schaften Unterzeichnungen und Vorhineinbezahlungen angenommen, und zwar: in Cilli bei Geiger, in Marburg bei Ferlinz u. Geist, in Pettau bei Spritzey, in Radkersburg bei Weitzinger u. a.

¹ Naznanilo v Intelligenzblattu se glasi: In der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Johann L. Greiner) in Grätz in der Herrengasse Nr. 199 ist erschienen: Von dem auf Pränumeration angekündigten A. J. Murko's Handwörterbuch der slowenisch = deutschen und deutsch = slowenischen Sprachen (!!), nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steyermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Districten. Slovénko-Némfiki ... na Vogerkim. I. die Sprachlehre, 14 Bogen stark. II. das slowenisch-deutsche Handwörterbuch, 25 Bogen stark. Daher beliebten jene T. H. H. Subscribenten, welche einen Bürgschaftsgulden bereits erlegt haben, nachträglich für den Bogen drey Kreuzer CM, auf milchweißen Velinpapier (Pracht-ausgabe) für den Bogen sechs Kreuzer CM., also im Ganzen nebst dem Umschlagsbogen für XXXX Bogen bey Abholung dieser beyden Abtheilungen in steifen Einbänden gut gebunden, zu erlegen: Für die ordinäre Ausgabe 2 fl. — Velinpapier-Ausgabe 4 fl CM. Die dritte Abtheilung .. (gl. zgoraj v tekstu!). — Einzeln wird nun gegeben: Murko's slowenische Sprachlehre für Deutsche. Nach den ... Grätz 1832 steif gebunden 1 fl. — Schönste Velinpapierausgabe 1 fl 45 kr.

Unterricht in der slowenischen Sprache wird von dem Verfasser dieser Werke erteilt, weshalb sich in anfangs benannter Buchhandlung anzufragen ist.

² Dne 27. decembra 1831 je pisal šestošolec Caf svojim roditeljem iz Gradca: »Tiste slovenske bukve, tisti Wörterbuch skoro je dobiti, kak je (Divjakov) Anzek Vmarburgi pri Geisti ein Rainisch srebra že plača. Toti Wörterbuch obstoji streli Bukv, no vala 3 fl 42 kr CM. Dvojne bukve se zdaj ob treli Kralah dobijo, ene pa obletencali.« (Zbornik Matice Slov., 1900, str. 181). — F. Geist je bil knjiigar v Mariboru.

a gotovo pa je istotako, da do Velike noči tega leta nemško-slovenski del slovarja ni zagledal belega dne, da ga sploh ni bilo celo leto 1832., izšel je marveč še le l. 1833.

Ferstlnova knjigarna je v teh letih očitno dobila veselje za trgovino s slovenskimi knjigami. Naznanjajoč kompletno¹ Murkovo delo (oba dela slovarja in slovnico), je v »*Steyermärkischem Intelligenzblattu*« z dne 29. julija in 5. avgusta 1833 javila, »daß in obgenannter Buchhandlung von nun an ein möglichst vollständigstes Lager der kärntnerisch-krainersisch-steyerisch-slovenischen Literatur aufgestellt ist und dieses Fach der Literatur als eine besondere Geschäftsabtheilung mit vaterländischer Lust und Liebe also gepflegt und erhalten wird, daß sowohl die älteren als die neueren, wie auch die neuesten Produkte dieser Zunge immer vorrätig um die Lokal-Originalpreise zu haben sind«.

§ 3.

Podatki o času tiska v knjigah samih.

Nekoliko podatkov o tisku nahajamo v knjigah samih.

Uvod slovnici je pisal Murko »Wien im November 1830«; kakor je naravno, je pisal ta uvod, ko je bila slovnica že dovršena; to se ni zdi nedvomno spričo sledečih njegovih besed: »Ueber die Einrichtung des Wörterbuches selbst, dessen erster Theil nächstens, der zweite aber um Ostern künftigen Jahres (1832) die Presse verlassen dürfte, werde ich beim Erscheinen desselben am gehörigen Orte das Nöthige angeben« (str. VIII.) in zopet: »Ich habe wichtigere Verschiedenheiten und Abweichungen in dem

¹ Podatki o ceni v tem naznanilu: »(Murkov besednik) II Theile, gebunden 4 fl. — Velin-Papier Ausgabe 5 fl. — Dessn (sc. Murkova) Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre für Deutsche nebst Gesprächen und slovenischen Übersetzungsaufgaben. Gebunden 1 fl. Alle III Bände zusammen (das Wörterbuch und die Sprachlehre) kosten gebunden 4 fl 30 kr, Velinpapier Ausgabe 6 fl.«

deutseh = slöwenisehen Teile des Wörterbuehes .. angezeigt und in gegenwärtiger Sprachlehre diese nähere Bezeichnung unterlassen, weil sie dann beim Erseheinen des Wörterbuehes naehgesehlagen werden kann« (str. X.) in tretjič: »Ieh habe ein slowenisch = deutsches und deutseh = slowenisehes Wörterbuch zu Schreiben angefangen, zu dem vorliegende Sprachlehre die Einleitung bildet und zu dessen leichterem Gebrauche unentbehrlich seyn wird, weil sie so Manches ausführlich abgehandelt enthält, was im Wörterbuehe, wie natürlich, nur kurz angedeutet ist, oder als bekannt vorausgesetzt wird ...« (str. VIII.)

Iz teh izvajanj Murkovih sklepam:

1. slovnica je dodelana (»gegenwärtige, vorliegende Sprachlehre«);

2. pisee pa izdeluje tudi slovar in sieer oba dela (»ich habe ein slowenisch-deutsches und deutseh-slowenisehes Wörterbuch zu schreiben angefangen«); izdelovanje je donekle že dospelo; tudi nemško-slovenski del (»Ieh habe wichtigere Verschiedenheiten in dem deutsch = slowenische Theile ... angezeigt ...«, a

3. dodelan še ni noben del: prvi del utegne iziti »naestens«, drugi pa o Veliki noči prihodnjega leta (1832).

Predgovor je sieer datovan in (gotovo) tudi pisan novembra 1830, a v njem samem je zavzeto stališče leta 1831; zakaj »prihodnje« leto mu je leto 1832. Naravno! Murko se je v predgovoru postavil na stališče dotiskane ga dela, na stališče čitalea!¹

¹ To velja o časovnih podatkih predgovora; zato tudi pravi, da je. poziv Ferstlnove knjigarne izšel »vor nun mehr als zwei Jahren«; poziv je izšel 1. junija 1829, torej je izraz »vor nun mehr als zwei Jahren« rabljen s stališča jeseni 1831. (Na naknadne korekture tel. podatkov med tiskom ni misliti; zakaj v tem slučaju bi bil pač tudi izpremenil datum »Wien im Nov. 1830«.)

Da je delo samo l. 1830. dospelo dotle, kjer si ga mislimo po predgovoru, priča tudi pogodba, ki jo je sklenil Murko z Greinerjem

4. Mislil si je Murko očitvidno stvar tako: Slovnica in prvi del slovarja izideta tekom leta 1831, slovnica najprej, slov.-nemški slovar potem »nächstens«.

Kdaj bi bil ta »nächstens?« V tem oziru nam nekoliko pove naznanilo Greinerjeve tiskarne, ki ga čitamo na Slovnicu in sicer na vnani strani zadnje trde platnice; tam je naznanjeno celo delo v treh delih, namreč:

- I. Die Sprachlehre, welche nun zu haben ist.
- II. Das slowenisch = deutsche Handwörterbuch, welches bis Ende dieses Jahres beendigt wird.
- III. Das deutsch = slowenische Handwörterbuch, welches bis Ostern 1832 erscheint.

Ako si mislimo, da je to naznanilo na platnici bilo tiskano, ko je delo (slovnica) bilo že tudi gotovo (dotiskano), je vidno, da je slovnica bila gotova tako kam do septembra 1831 (gl. prejšnjo opombo!) in je Murkov »nächstens« tolmačiti s koncem l. 1831.

V istini pa sta obe knjigi bili naznanjeni skupaj še le 23. jan. 1832.¹ Stvar se je torej zavlekla: slovnice ni bilo dobiti sredi 1831, slov.-nemškega slovarja še ne ob koncu istega leta, kamoli nemško-slovenski del o Veliki noči 1832. Zakaj da se je ta zadnji del zavlekel toliko, temu se čudimo tem bolj, ker je bil še celo v začetku l. 1832. obečan za Veliko noč.²

17. jul. 1830 (objavljena v slov. prevodu v Let. Mat. Slov. 1880, 231); v njej čitamo: »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu, prepušča gospodu J. Lovrencu Greinerju ... svoj slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar z ozirom na na narečja v Štajerju, v Korotanu in Kranjski s kratko slovnico za Slovence, da se morejo nemški in za Nemce, da se morejo slovenski učiti, v natis in založbo za vse poznejše natise«.

¹ Prim. Cafovo pismo v opombi na koncu § 2.!

² Naslanjaje se pač na naznanilo osobito na platnici slovnice, je Lubomir-Slomšek še dne 10. marca 1832 pisal v »Carinthiji«, daß der zweite Theil (des Wörterbuch) laut Ankündigung bis Ostern mit Sehn-sucht erwartet wird.

§ 4.

Letnice osobito na slovarjih.

Kjerkoli se inenuje Murkovo delo, povsod čitamo za Slovnico letnico 1832 (to se sicer ne zлага s tiskom, ali ta letnica stoji na vseh znanih primerkih, in dobiti je bilo knjigo res šele v začetku tega leta),¹ za Slovar (razen pri Pajku v Let. Mat. Slov. 1880, 239 in pri Pleteršniku) letnico: 1833.²

Ta zadnja letnica se prilega drugemu delu slovarja; prvi del pa je bil v knjigotrštvu naznanjen brž po Novem letu 1832, zato bi vsaj na tem prvem delu pričakovali letnico: 1832.

* * *

Dr. Pajek imenuje na omenjenem mestu slovensko-nemški del slovarja z letnico 1832 poleg nemško-slovenskega dela iz l. 1833.

Izprva sem imel letnico 1832 v Pajkovi navedbi za pomoto; a temu ni tako; sedaj poznam dva primerka, ki kažeta to letnico, eden je v mariborski gimnazijski, eden pa v ljubljanski muzejski knjižici.

¹ Jako čudno je pa to: zgoraj navedeno naznanilo na zadnji platnici slovnice je podano s stališča leta 1831., a na sprednji platnici je tiskana letnica 1832; to opreko si tolmačim tako: naznanilo na zadnji platnici je imelo služiti le za zasebno pojasnilo odjemalcem (tako rekoč namesto posebnega dopisa), pri letnici na prednji platnici in na naslovnem listu pa so posegli za eno leto naprej, da bi tako vse delo imelo eno letnico; načrt je bil pač ta: kompletno naj bi izišlo delo do Velike noči l. 1832; in to letnico naj bi nosili vsi trije deli celotnega dela, ki je bilo osnovano kot enota; osobito se je slovnica, zgolj uvod slovarju, ravнала po njem, ga čakala in sprejela letnico, ki bi sodila prav za prav le njemu.

² Cigale v uvodu Wolfovemu nemško-slovenskemu slovarju (VI), 1860; Miklošič v Slovenskem Berilu za osmi gimn. razred (52), 1881; Marn, Jezičnik XXIV. 26; Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja (109), 1883; Šket, Slovstvena čitanka (199), 1893; Glaser, Zgodovina slov. slovstva (II. 190, 257), 1895; Simonič, Slov. bibliografija (sub Murko), 1904.

To sta trdo vezana primerka; vnanji strani njunih trdih platnic sta potiskani z naslovom slovarja in sicer vnanja stran sprednje platnice s slovenskim, vnanja stran zadnje platnice z nemškim naslovom, a v tem slovenskem in nemškem naslovu čitamo letnico: 1832; nemško-slovenski del, enako opravljen, ima pa seveda letnico: 1833.¹

Naslovni list slovensko-nemškega dela teh primerkov notri v knjigi (pred tekstom) nima nobene letnice, ker je ta naslov bil — le provizoren.

§ 5.

Naslov slovarjev.

Naslov primerkov, ki nosijo (na naslovnem listu slovensko-nemškega in nemško-slovenskega dela) letnico 1833, je tak, kakor ga ima Simonič v Slov. bibliografiji sub Murko.²

¹ Vnanja stran sprednje trde platnice slovensko-nemškega dela ima slovenski naslov: Slovénfko-Némfhki in Némfhko-Slovénfki Rózhni befédnik, sráven krátke flovénfke gramatike sa Némze. Kakor se ...; slošil Anton Jancs Murko. Slovénfko-Némfhki Dél. V Gradzi 1832. V' salógi in ... Janes Lavrc Greincr. — Vnanja stran zadnje trde platnice istega slov. nemškega dela: Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisehes Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenisehen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten ...; bearbeitet von ... Slowenisch = Deutscher Theil. Grätz 1832. Verlag ... Johann Lorenz Greiner.

Nemško-slovenski del istih primerkov ima na vnanji strani prednje platnice nemški naslov: Deutsch = Slowenisches und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den ...; bearbeitet von ... Deutsch = Slowenischer Theil. Grätz, 1833. Verlag ... Greiner. — Vnanja stran zadnje platnice nemško-slovenskega dela: Némfhko-Slovénfki ...

² Ta naslov je bil tiskan na dvojnatem listu; prvi list ima na drugi strani slovenski naslov, drugi list pa na prvi strani nemškega. (Naslova sta torej tiskana na notranji strani dvojnatega lista). Slovenski ima ta red: Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski ročni besednik, nemški pa obrnjeno: Deutsch = Slowenisehes und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch. Seveda popolni naslov razen v bibliografskih pregledih (Simonič, Marn, priloga v Glaserju) ni naveden, a pomotama je na prvem

A ta naslovni list je bil brez sumnje tiskan še le na zadnje, ko je bil dotiskan že tudi nemško-slovenski del (torej leta 1833).

Slovensko-nemški slovar, dotiskan ob Novem letu 1832, je imel provizoren naslovni list brez letnice.¹

mestu večkrat imenovan nemško-slovenski del, oz. nemški naslov; nastanku slovarja primerno je pa marveč, navajati na prvem mestu slovensko-nemški del; to tudi edino ustreza redu, v katerem si sledita slovenski in nemški naslov na dvojnatem naslovnem listu. V pomotnem redu sta navedena oba dela v Janežičevi Slovnici 1854 (takrat je bil slovar že popolnoma razprodan!), v Miklošičevem Berilu za osmi gimn. razred, pri Macunu, pri Marnu, Glaserju; véasili izvira to odtod, ker je naslov naveden le v nemščini (kakor pri Marnu); kdor se je držal le slov. naslova (Sket), je pogodil zgodovinski red.

Marsikdo si je oba dela slovarja dal vezati v eno knjigo; v tem slučaju je mogel dvojnati naslovni list ostati ves spredí v začetku cele knjige; nastanku in naslovu slovarja primerno je postopal, kdor je na prvo mesto v knjigi postavil slovensko-nemški del (primerek ljubljanske licejske knjižnice V. 4, 19124). Drugi pa, ki so si tudi dali vezati oba dela v eno knjigo, so dvojnati naslovni list přerezali ter vsako polovico naslova deli pred dotični del slovarja; seveda se je pri tem lahko izgrešil prvotni red in vezal nemško-slovenski del z nemškim naslovom na prvem mestu (primerek ljubljanske licejske knjižnice VII. C, 34177, ki je bil nekdanj last Lovra Žvaba). Ločiti je dakako moral dvojnati naslovni list tisti, ki je hotel imeti vsak del kot knjigo zase (v ljublj. licejski knjižnici primerka sub II. Af, 6843 in 6842).

¹ Moja last je primerek s tem le naslovom:

Slovénfko - Némfłki [in] Nemfłko - Slovénfki |Rózhni befédnik, [sráven krátke] flovénfke gramátike sa Némze. — Slowenisch = Deuteshes [und] Deutsch = Slovenisches |Handwörterbuch, nebst einer kurzen [slowenischen Sprachlehre für Deutsche. — Právi předímik s' predgovorom vred [bo Némfłko-Slovénfkem déli pridán, in se imá namésto tega lista pridjáti. — Der Haupttitel nebst Vorrede [folgt mit dem Deutesh = Slowenischen Theile naeh, und ist dann statt] dicseš Blattes einzuselalten.

Na zadnji strani naslovnega lista spodaj:

Natífk in papir od Andréja Lajkama dédzizhev [naflédnikov].
Druck und Papier von den Andreas Leykam'schen Erben.

Na zadnji strani drugega lista, ki je na prvi strani prazen, čitamo:

Ta letnica pa je bila na platnicah, potiskanih z naslovom:

S tem je rešena opreka med navedbami Pajkovimi (Let. Mat. Slov. 1880, 239) in pa med podatki na pr. v Simoničevi Bibliografiji.¹

Zéle búkve, 50—60 natífkanih lístov vélike, bodo v' tréh ras-délikih na fvéto dáne:

- I. Gramatika,
- II. Slovénfko-Némfhki dél in
- III. Némfko-Slovénfki del befédnika.

Das ganze Werk, 50—60 Druckbogen stark, wird in drei Abtheilungen heraus gegeben:

- I. Die Sprachlehre,
- II. der Slowenisch-Deutsche Theil, und
- III. der Deutsch-Slowenische Theil des Wörterbuches.

¹ Jaz sem povzel vse to s primerkov z izvirnimi trdimi platnicami v ljublj. muzejski in mariborski gimn. knjižnici, kojih slov.-nemški del ima provizoren naslovni list (gl. § 4.!).

Tudi Pajek je brezdvomno imel tak primerek slovarjev s potiskanimi izvirnimi platnicami in provizornim listom v slov.-nemškem delu in si je za Murkov životopis v Let. Mat. Slov. naslov obeh delov slovarja prepisal s platnic; to je jasno, 1. ker v naslovu slovensko-nemškega dela navaja letnico in sicer 1832, 2. ker ima v naslovu obeh delov dodatek: »zraven kratke slovnice za Nemce«, oz. »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« — tega dodatka končni naslovi notri v knjigi nimajo; 3. ker ima v (nemškem) naslovu nemško-slovenskega dela besedo »bearbeitet«, dočim je v končnem naslovu le: Von ...; 4. ker navaja najprej tiskališče in letnico (V Gradci 1832 — Grätz 1833), potem šele založnika, dočim je v končnem naslovu red baš narobe. In sicer je prepisal Pajek naslov le s prednje platnice, ker ima za slovensko-nemški del le slovenski, za nemško-slovenski del le nemški naslov (pri tem zadnjem je pač le potoma izpustil besede: und Slowenisch = Deutsches).

Provizornega naslova, kakor sem ga navedel jaz v prešnji opombi, Pajek ni navedel celega, marveč le opombo iz njega: »Pravi predimik ...«

Dvojnati list, ki nosi provizorni naslov in opombo »Zelc bukve...«, je v Pajkovem primerku bil tako vlepljen, da sta se tikali potiskani strani; zato pravi Pajek: »Na prvem listi (to je, na zadnji strani prvega lista, Pis.) stoji opomba: Celc bukve..., na naslednji strani (to je,

Kratek posnetek.

1. Prvega junija l. 1829. je Ferstlnova knjigarna v Gradcu izdala poziv na sestavo slovarja s slovniškim uvodom.

2. Julija meseca l. 1830. je Murko s knjigarno sklenil pogodbo.

3. Njegovo delo se je tiskalo l. 1831., 1832. in 1833.; po prvotnem načrtu pa bi bilo moralo kompletno biti izdano že do Velike noči 1832.

na prvi strani drugega lista) se bere: Pravi predimik . . . » Prav tako je v primerku ljubljanske muzejske knjižnice; nasproti temu pa je v mojem primerku dvojnati naslovni list vlepljen na robe, to je, najprej je list z naslovom na prvi strani, potem list z opombo (Ze le bukv e . . .) na zadnji strani (tikata se torej nepotiskani strani). —

Naznanilo knjigarne z dne 23. jan. 1832 govori le o trdo vezanih primerkih (subskribenti so dobili le take), a bili so da kaj o tudi broširani. (Slovnica je izšla menda le vezana; ne poznam primerka, ki bi ne imel izvirnih platnic.)

Mo j slovensko-nemški primerek ima pač provizorni naslovni list, torej iz leta 1832, a platnice so nepotiskane, in niso izvirne, bil je po tem takem izprva broširan.

Pa tudi taki broširani primerki slov.-nemškega slovarja so na papirnatem ovoju imeli tisti naslov z letnico 1832; to mi svedoči ta primerka ljublj. licejske knjižnice II. Af, 6842 in 6843. V katalogih sta ta dva primerke zabeležena z letnicama: 1832—1833; če pa pogledaš njiju sama, vidiš, da sta vezana v nepotiskane platnice in imata na naslovnih listih le letnico 1833; od kod je pa pisec kataloga povzel letnico 1832? Gotovo z melikih platnic slov.-nemškega dela, predno so se knjige vezale; pri vezavi so se mehke platnice s provizornim naslovnim listom slov.-nemškega dela vred odstranile in tako je izginil vir letnice 1832 v katalogu. Druga dva primerka (Žvabov in Kopitarjev) je prejela knjižnica že vezana (to je, že Kopitar in Žvab sta su ji bila dala vezati), zato sta katalogizirana z letnico 1833.

Stvar je, torej bila taka: slovar je bil izdan vezan in nevezan, v vsakem slučaju pa so mu bile platnice potiskane z naslovom in z letnico 1832 na slovenskem, z letnico 1833 pa na nemškem delu. Subskribenti so dobili le vezana primerke. Kdor si je kupil nevezanega, je pri vezavi odstranil mehke platnice (običajno je provizorni naslovni list slovenskega dela nadomestil s poznejšim definitivnim) in tako dobimo vse tiste primerke, ki nam kažejo le letnico 1833.

4. Proti prvotnemu načrtu je slovnico in slovensko-nemški del slovarja bilo dobiti jedva januarja 1832; to je letnica slovnice; pa tudi slovensko-nemški del slovarja je dobil na platnicali to letnico, a naslovni list mu je izprva bil provizoren in brez letnice (taki primerki se še nahajajo).

5. Proti prvotnemu načrtu je izšel nemško-slovenski slovar še le 1. 1833.; takrat je bil tiskan tudi definitivni naslovni list za oba dela, ki kaže letnico 1833.

Tako je ozadje običajnega podatka: slovnica 1832, slovar 1833.

B.

Murkovo delo napram prvotnemu pozivu knjigarne.

1. Murkov izdelek je ustregel želji knjigarne, naj bi se v obzir vzela vsa narečja notranjeavstrijska; zakaj prirejen je bil tako, »kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajskim in v zahodnih straneh na Vogerskim« (ogersko slovenščino je dodal Murko po svojem boljšem jezikovnem obzorju).

2. Knjigarna je želela, naj bi se izdelal slovar po načinu in obsegu žepnih slovarjev nemškega in angleškega oz. italijanskega jezika, kakor jih je izdala (1824!) tvrdka Tauchnitz v Lipsku.¹ Kakor Tauchnitzovi slovarji obsega tudi Murkov

¹ Katere slovarje je tu knjigarna imela v mislih, to pač sigurno doznajemo iz zaznamka knjig, ki jih je priporočala v začetku šolskega leta 1829/30 v »Steyermärkischem Intelligenzblatt zur Grätzer-Zeitung« z dne 9. novembra 1829; tu čitamo: »Bey Carl Tauchnitz in Leipzig sind erschienen und in der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (J. L. Greiner) in Grätz in Conv. Münz-Preise zu haben: Griechische und lateinische Classiker (tu jih sledi večje število) ... Ferner sind zu haben:

Nachverzeichnete wohlfeilste stereotypierte Wörterbücher durchaus cartonnirt.

(Griechisch-deutsches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?) A. E. Schmidt.)

(Deutsch-griechisches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?) A. E. Schmidt.)

slovar dva dela, a je po obliki in vsebini obsežnejši in znanstvenejši.¹

3. Knjigarna je izprva hotela imeti v zvezi s slovensko-nemškim slovarjem tudi nemško slovnico za Slovence; take slovnice pa Murko ni izdal. Prvotna nakana knjigarne je pač rano izginila iz načrta. Tem bolj pa se je poleg svojega nemško-slovenskega slovarja osamosvojila slovenska slovnica za Nemce.²

1. Neues vollständiges Taschenwörterbuch der englischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.

(Neues vollständiges Taschenwörterbuch der französischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.

(Neki latinsko-nemški in nemško-lat. šolski slovar.)

* (Russisch-deutsches und deutsch-russisches Wörterbuch, mit Zuziehung des russischen Wörterbuches der Akademie von Petersburg, ausgearbeitet von M. J. A. E. Schmidt. 3 fl 30.)

2. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache. 1 fl.

(Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache. 1 fl.)

3. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der italischen und deutschen Sprache. 1 fl 8 kr.

Vsi ti slovarji so izšli pri Tauchnitzu v Lipsku. Za angleščino sta tu navedena dva slovarja, vendar ni dvoma, da naš poziv meri na slovarja št. 2. in 3. (te številke sem dodal jaz); zakaj to sta slovarja, ki očitno spadata vkup: enak naslov, isto leto (namreč 1824, dočim je slovar št. 1. izišel l. 1822. in zopet 1829).

Dosti sigurno smemo trditi: Ferstl je slovenskemu slovarju stavil za zgled angleški in italijanski »žepni slovar za šolo in potovanje« (št. 2. in 3.).

Zakaj je pri tem izpustil enako nazvani francoski slovar, ki je izšel tudi l. 1824. pri Tauchnitzu, ni razvidno. Zanimivo pa je, da je Ferstl ponujal tudi zgoraj z zvezdo označeni ruski slovar, ki je izšel l. 1823. in zopet 1831 pri istem Tauchnitzu.

¹ Tauchnitzovi slovarji so žepne prireditve »po najnovejših slovarjih« ter imajo izvedene besede vsako zase navedeno.

² Zakaj je Greiner oz. Murko opustil slovnico nemškega jezika za Slovence, o tem moremo le ugibati. V njuni pogodbi iz l. 1830. še ne omenja.

Slovnica slovenskega jezika za Nemce bi po prvotni nameri Greinerjevi morala biti le uvod nemško-slovenskemu delu slovarja, tudi

S tem je v zvezi, kar podajam spodaj sub C, § 2.

na vnanje uvod, to je, z njim vkup ena knjiga. (Prim. Vukov Rječnik!) Toda ta »uvod« je postal preobširen in je bil zato izdan kot posebna knjiga.

Sledovi te misli (naj bi namreč slovnica bila tudi na vnanje le uvod slovarju) se še poznajo v oglasih knjigarne in prvotnih naslovih Murkovega dela. Na prenumeracijo je knjigarna oglasila »A. J. Murko's Handwörterbuch... nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche«. Na vnanji strani zadnje trde platnice čitamo: »Im vorstehend genannten Verlage erscheint: Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche...« (isti naslov slovenski: Slovénsko-Némški itd.) Isti dostavek »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« nahajamo tudi na platnicah slovarjev z letnico 1832.

Slovnica s slovarjema vred je torej veljala še za eno delo (kar kaže tudi njega razdelitev v naznanilu knjigarne z dne 23. jan. 1832 in pa na pr. v opombi »Zele bukve...« v slov.-nemškem slovarju iz l. 1832), dasi je slovnica bila tiskana že kot samostojna knjiga.

Murko je pač uvidel, da ne sodi prav v naslovu slovarja govoriti o slovnici, če faktično ni slovnice v njem, in je radi tega v končnem naslovu slovarja izpustil pripombo »zraven kratke gramatike za Nemce« (nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche). In dandanašnji se slovnica kot posebno delo imenuje poleg slovarja (z dvema deloma).

Kopitar je (v »Österreichischer Beobachter« z dne 11. oktobra 1832, tudi »Der Aufmerksam« z dne 16. okt. 1832) dejal: »A. J. Murko that mehr als der Verleger verlangte«. S tem je hotel morebiti reči, da je Murko dal obsežnejši slovar, nego so bili Tauchnitzovi slovarji, ki jih je založnik postavil za zgled, osobito pa, da je poleg slovarja tudi sestavil obširno slovnico, dasi je založnik pred vsem želel slovar — Zdi se mi brezdvomno, da je Murko začel svoje delo s slovarjem in je sestavil slovnico, ko je slovar že donekle dospel (gl. predgovor slovnici VII. — VIII., v tej razpravi pa A, § 1. zadnjo opombo in začetek § 3.)

Jezikoslovno zanimanje in pa lokalno-separatistično naziranje, ki se je javilo v Dajnkovih in Metelkovih naukih, je najbrž zagnalo Murka v širše struje slovniške nego je bilo izprva namenjeno.

Dobro pojmujoč resnico, ki se mu je spričo poziva tiskarne morala vrniti sama ob sebi, zatrjuje Murko v predgovoru slovnice: »Die vollkommene Kenntniß der slowenischen, so wie einer jeden Sprache, besteht 1. in der Kenntniß des Wortvorrathes der Sprache nach ihrem ganzen Umfange, als des todten Materiales der Sprachen, und 2. in der klaren, grammatisch richtigen Auffassung der »Wort-Bildungs-Biegungs- und Fügungslehre...«

C.

Murko pri delu.

»Od l. 1829. do meseca julija l. 1832. je Murko izdeloval svoja dva slovarja in pa slovnico.« To je brezdvomno.¹

§ 1.

Sprema Murkova za tako delo.

»Murko takrat (sc. 1829) niti še prav brati ni znal slovenski, ker ljudske šole so bile vse nemške, v gimnazijah pa se ni učilo niti trohice slovenski«, zatrjuje Davorin Trstenjak,² a ta trditev je docela neupravičena.

Murkovo jezikoslovno zanimanje in znanje sega marveč že v dobo njegovih gimnazijskih študij v Mariboru (1819—1825).

O tem nam svedoči dijaška »akademija«, ki se je vršila v Mariboru nekako l. 1825. Bilo je to pa tako-le: »Prišel je v Maribor neki mlad grof za neplačanega okrožnega komisarja — trd Nemec, ki pa je po postavi moral imeti izpričevalo, da ume nekaj slovenskega; iskal si je učitelja in izvoljen je bil Matjašič (pozneje stolni prošt, v Mariboru, op. pis.), takrat petošolec, kajti znano je bilo, da sta ga Šmigoc in Povoden že urila v slovenščini. Da bi mogel grofa praktičneje učiti, je povpraševal sošolce po manj znanih besedah in izrekih, in začeli smo jih zapisovati, dobivali slovenske knjige, se učili, včasih se pa tudi hudo prepirali. Najhujši je bil Murko, pa je tudi v kratkem vse prekosil«. Tako nam pripoveduje Hašnik, ki je bil l. 1824/25 drugošolec v Mariboru.³

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 243—244. (Izpričevalo, ki ga je dal Greiner Murku l. 1835.)

² Zora 1872, 24.

³ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 136—117. — Petošolec je bil Matjašič l. 1825/26, a Murko je jeseni 1825 odšel že v Gradec. Hašnikova podátka »Matjašič-petošolec, Murko v Mariboru« se ne zlagata; laže si je misliti pomoto v navedbi razreda nego osebe, zato bomo rekli, da se je akademija vršila ne pozneje nego v prvi polovici leta 1825., ko je bil Matjašič četrtošolec. (Hašnik je to sporočil še le 1869 l.). — Baš okoli l. 1825. je bilo prav mnogo dijakov iz Kránjskega na mariborski gimnaziji (o tem več v razpravi o študijah St. Vraza).

Iz prvih let Murkovega dijakovanja v Gradcu nimamo pozitivnih poročil o kakih takih njegovih jezikoslovno-literarnih vežbah; a prilike na graškem vseučilišču so vsekako bile take, da se je nadarjeni in že iz gimnazije za naš jezik zavzeti Murko mogel dalje razvijati.

Ko je l. 1825. prišel v Gradec v filozofijo, je že dve leti stala Kvasova stolica slovenskega jezika; malo živahni slovničar Kvas sicer ni bil učitelj, ki bi vabil k sebi mlade duhove; Murko ga je poslušal še le — vsaj kolikor nam pričajo izpričevala — leta 1827/28,¹ pa tudi to je bilo že pred pokretom Ferstl-Greinerjevega slovarja.

Istodobno (od avgusta 1287 do januarja 1828) je pisaril Murko pri znanem dajničarju pisatelju Rižnerju; »s prepisovanjem svetopisemskih in slovstvenih tvarin« je imel pri njem na dan opraviti 3, 4 pa tudi do 7 ur.²

Bil je to zajedno čas, ko je vzcvetela danjčiška literatura in se je (1827) v graškem listu »Der Aufmerksame« že začela črkarska pravda;³ in baš Rižner je bil tudi uradno pozvan, da se izrazi o načelih za novo izdajo abecednika.

Murko je znal torej brezdvomno prav dobro slovenski »pisati«, ko se je l. 1829. lotil slovarja in slovnice. —

Še več! Početkom leta 1827. se je preselil z Dunaja v Gradec Ljudevit Gaj, tudi slušatelj modroslovja. A že pred njegovim prihodom v Gradec je obstalo tam društvo »Ilirski klub«, v katerem je bilo več Srbov iz Vojvodine in Slovencev, tudi na pr. (iz preporoda Dalmacije dobro znani) Dalmatinec Božidar Petranović. Gaj v svoji avtobiografiji posebno iztica Srba Mojsija Baltića ter pravi, da je imel ta-le »mnoge zasluge o razviću znanja i značaja svih onih, koji su ga okruživali«; on je Gaju prvi odkril notranjo vred-

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 230.

² ib.

³ Košan, Slovenischer ABC-Streit (Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasium 1890) 8—10.

nost čiste narodne štokavščine; »trudom se njegovim ja, kao rodjeni Zagorac, naučih poznavati azbuku... Š njim prvom čitah narodne pjesme srpske, po Vuku na svijet izdane...«¹

In baš ta Baltić je bil l. 1823. tudi slušatelj Kvasov zajedno s slovenskima »filozofoma«, Markom Glaserjem in Franom Čepejem.² Ker je bil takrat učenec 4. gimnazijskega razreda, je moral priti v filozofijo istega leta kakor Murko, torej l. 1825. jeseni.

Gaj je prišel v Gradec še le drugo leto za tem; l. 1827. je sprejela graška »filozofija« Jurija Matjašiča: ta je bil že kot vrstnik Gajev in Kočevarjev na graškem vseučilišču goreč rodoljub, pravi Davorin Trstenjak.³ Mislim, da se je z Gajem seznanil tudi Murko, če tudi nekoliko pozneje, recimo v šolskem letu 1827/28. — od aprila 1827. do julija istega leta je bil Murko frančiškan — in res čujemo, da je Gaj izpodbujal Murka, naj izda svoj slovar s češko ortografijo.⁴

Spričo tega se ne bomo čudili, če vidimo v njegovih rokah, ko izdeluje svoj slovenski slovar, tudi Vukov Rječnik (1818).⁵

¹ Šurmin, Hrvatski preporod, I. (Zagreb, 1903); 124, 126. — In l. 1829. so srbski dijaki osnovali društvo »Srpska vlada«, v njem je bil tudi Gaj. (Ib. 026).

² Macun v »Kresu« 1883; 342. (Umrli kot izvestitelj o graditeljstvu pri »zemaljski vlad« v Zagrebu okoli 1870, miren rodoljub — pravi o Baltiću Macun.)

³ Zora, 1872, 65.

⁴ Šurmin, Hrv. prep. I. 124: »Fran Kurelac u svojem govoru nad grobom Gajevim (Slovo nad grobom Ljudevita Gaja, Zagreb 1872, 4) pripovijeda, da je Gaj 1828. god. Slovenca Murka poticao, da izda svoj gotovi slovenski rječnik češkom ortografijom«. Kurelac se je pač nekoliko motil; zakaj poziv Ferstlnove knjigarne je izšel jedva sredi leta 1829. in o gotovem Murkovem rečniku v isti dobi ne more biti govora. Kaj ko bi Murko ipak že pred pozivom mislil na tak slovar? (Glej 4, konec § 1.)

⁵ Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 240. — Istotam pripoveduje Pajek, kako je Murko M(uršc)u za zapravljen denar prinesel Vukov Rječnik. —

§ 2.

Pomagala in viri.

Kopitarja, Kvasa in Greinerja Murko osobito in izrecno zahvaljuje na pomoči, ki so mu jo izkazovali pri delu.¹

Greinerjeva pomoč sigurno ni bila samo denarna; služil mu je marveč gotovo tudi s knjigami, osobito s tistimi slovarji, ki jih je sam priporočal v zgled, s slovarji Tauchnitzovimi.²

Da mu je za slovnici dodane govorne vaje služila novo-grška Bòjadžijeva slovnica, je jako zanimivo, bodisi da ga je na njo opozoril Ferstl ali — kar je verjetneje — mladi Dimitrija Demeter, poznejši ilirski dramatičar. Bili so

Med predplatitlji Vukovega Rječnika iz l. 1818. nahajam Vodnika, Zupana in Dajnka.

V tem, da ima tudi Vukov Rječnik slovniški uvod, kakor je bila Murkova slovnica uvod slovarju, pač ne smemo iskati odvisnosti Murkovega dela od Vukovega. (Gl. zgoraj B!)

¹ »Es liegt mir nur noch die Pflicht ob, Allen, welche etwas zum besseren Gelingen des Werkes beizutragen die Güte hatten, vorzüglich dem Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, und Herrn Quaß, Professor der slowenischen Sprache an der Universität zu Grätz, die mir in zweifelhaften Fällen so willfährig ihren Rath zu Theil werden ließen, hiermit öffentlich meinen wärmsten Dank darzubringen. Auch Herr J. L. Greiner, Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung in Grätz, der durch seine, wie schon erwähnt, vor zwei Jahren in der Grätzer Zeitung erschienene Aufforderung die Hauptveranlassung zur Bearbeitung dieser Sprachlehre und des Wörterbuches gab und durch fortgesetzte vielseitige Unterstützung mir deren Vollendung möglich machte, verdient meine gerechte, dankbare Anerkennung«, piše Murko v predgovoru svoje slovnice proti koncu (XV—XVI).

² Gl. zgoraj A, § 1. in B. — Naj še tu podam priporočilo, s katerim je Ferstlnova knjigarna spremila Tauchnitzove slovarje v »Steyerm. Intelligenzbl.« z dne 9. nov. 1829: »Diese (Wörterbücher) sind mit einer Umsicht verfaßt, welche nur gründliche Kenntniss der Sprachen und gewissenhafte Benützung der bisherigen Forschungen möglich gemacht hat. Wenn sie daher auch nur die Resultate derselben gewähren, so leisten sie doch bei nöthiger Kürze, welche von logisch richtiger Anordnung unterstützt wird, durch mögliche Vollständigkeit alles, was man billigerweise von solchen Handwörterbüchern verlangen kann«.

to časi filhelenizma, ki je vstajajočim narodom moral biti posebno simpatičen.¹

¹ Murkova slovnica je »Theoretisch-praktische Sprachlehre für Deutsche... Nebst einem Anhang der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben, und kurzer slowenischer Aufsätze zum Uebersetzen ins Deutsche. — »Gespräche aus Bojadschis neugriechischer Sprachlehre« so na strani 170.—197; je jih v celem 40, dočim jih ima Bojadži (v prvem natisku 1821) 45. Izpustil je Murko sledečih osem Bojadžijevih pogovorov: Bojadžijevo številko 16 (»Um etwas zu begehren, zu bitten«), št. 26. (iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Beym Aufstehen und Ankleiden«) in pa pet zadnjih Bojadžijevih števil (št. 41. iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Vom Essen und Trinken«, št. 42.—43. »Vom Kaufen und Verkaufen«, št. 44.—45. »Vom Theater«). Le 36 pogovorov ima Murko iz Bojadžija (ker je 18. in 20. Bojadžijev pogovor skrčil v enega in sicer v svoj 20. pogovor, je v celem uporabil 37 Bojadžijevih pogovorov), ostale štiri je dodal sam in sicer svojo številko 16. in 17. (o času na uri) in svoji številki 39. in 40. (o metodi učenja slovenskega jezika). Murko je malo skrajšal pogovore, ki jih je vzel iz Bojadžija, in včasih tudi malo izpremenil (nemško) besedilo (pogovori so namreč dvojezični, prvi stolpec je novogrški, drugi zraven nemški, oz. prvi nemški, drugi slovenski).

Pred temi pogovori ima Murko »Nothwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen« in sicer samostalnike, razvrščene v 21 stvarnih skupin, istotako ima Bojadži pred pogovori »Sammlung der nothwendigsten (najprej »Nenn-«, potem »Bey und Zeit-) wörter«, in to samostalnike v 40 skupinah. V Murku manjka 15 Bojadžijevih skupin (namreč št. 9., »Von gewissen Zufälligkeiten und Eigenschaften des Leibes«; št. 11. »Von dem, was zu einer Mahlzeit gehört«; št. 15. »Von dem Herrn und seinen Bedienten«; št. 20. »Von dem Stalle«; št. 21. »Von den Wissenschaften und Künsten«; št. 23. »Von dem Militärstande«; št. 25. »Von den Krankheiten und Mängeln«; št. 28. »Von dem Garten«; št. 31. »Von den Kräutern und Wurzeln«; št. 34. »Von den Fischen« in vse številke od 36.—40.: »Von den kriechenden Thieren und Ungeziefern«, »Von den Mineralien und Metallen«, »Von Ergötzungen, Übungen und Spielen«, »Von der Reise«, »Von dem Handel«). Včasih je Murko po dve številki Bojadžijevi združil v eno; tako osmo (»Von dem Menschen und seinem Alter«) in 10. (»Von der Verwandtschaft und vom Stande«) v svojo številko 6.; št. 17. (»Von den Geräthen eines Zimmers«) in št. 18. (»Von dem Küchengeräthe«) v svojo številko 11.; št. 29. (»Von den Bäumen und Pflanzen«) in št. 30. (»Von den Früchten«) ter št. 32. (»Von den Blumen«) v svojo številko 19.; s tem se mu je znižalo število

A sedaj h Kopitarju!

Skrbno je opuščal Murko v slovarju in slovnici »jede philologische Kleinigkeitskrämerei, subtiles Wortkünsteln und mehr derlei praktisch nutzlose, speculative Untersuchungen«,

skupin zopet za 4, v celem torej za $15+4=19$ skupin. Murkove skupine si slede v istem stvarnem redu kakor Bojadžijeve in sicer odgovarjajo po vrsti sledečim Bojadžijevim: 1., 2., 3., — 6., 7., 8_{+10} ., 12., 13., 14., 16., 17_{+18} ., 19., 22; — 4., 5., — 24., 26., 27., 29_{+30+32} ., 33., 35. (= 21). Premaknjeni sta torej le Bojadžijevi št. 4. in 5. (»Von den geistlichen Ehrenwürden«, »Von den weltlichen Ehrenwürden«) ter naravno postavljeni za Bojadžijevo št. 22. (»Von den Künstlern und Handwerkern«); pri tem je Bojadžijeve pravoslavne cerkvene dostojanstvenike nadomestil s katoliškimi.

O tem »slovarčku« sicer Murko nikjer ne pravi, da je iz Bojadžija (grški se piše: Μποζτζη), vendar je spričo pogovorov verjetno; sicer pa glej o takih slovarčkih lanjski »Časopis« str. 133—136.

Kako da je Murko zajemal iz novogrške slovnice? To se zdi čudno; a treba pomisliti, da so v začetku 19. veka Grki vstajali in se je »Evropa« za nje zavzela; že l. 1808. je izdal M. J. A. F. (? E !) Schmidt (poznani kot profesor ruskega in novogrškega jezika na univerzi v Lipsku) v Lipsku novogrško slovnico, a 13 let pozneje je izdal Mihael G. Bojadži, ker se mu je Schmidtova zdela za pouk mladine neprimerna in že zastarela, svojo »Kurzgefaßte Neugriechische Sprachlehre, nebst einer Sammlung der nothwendigsten Wörter, einer Auswahl von freundschaftlichen Gesprächen, Redensarten, Sprichwörtern und Leseübungen« (»Na Dunaju 1821; tudi 1823?). Nato je prej imenovani Schmidt izdal po vrsti »Neugriechischen Dolmetscher nebst türkischem und albanischem« (v Lipsku 1823), »Hülfsbuch zur Erlernung der neugriechischen Sprache« (v Lipsku 1824) in novogrško-nemški ter nemško-novogrški slovar (v Lipsku 1825), a to je isti Schmidt, kojega pri Tauchnitzu izdani ruski slovar je priporočal Ferstl.

Ko so se na ta način pomnožila pomagala za učenje novogrškega jezika, prišel je med jugoslovanske dijake v Gradcu Dimitrija Demeter, Grk po rodu — njegov oče je za prvih grških ustankov pobegnil iz Makedonije v Zagreb; jedva sedemnajstletni mladenič je (okoli 1828) z Gajem in Baltićem »kano kroza san u budućnost gledal bajnu sliku preporodjene nam narodnosti« (Šurmin, Hrv. preporod I. 126). Verjetno je, da je on, ki je Gaja uvedel v starogrško dramo, v svojih krogih zbudil tudi zanimanje za novogrški jezik. —

Za pogovori, na koncu knjige so »Leseübungen« in sicer 15 Ezo-povih basni in dve Prešernovi baladi (Slovo od mladosti, Povodni mož).

ni uvajal novih besed — to pravico daje pesnikom in filozofom — marveč je le »referiral« o tem, kar je med ljudstvom običajno ali se je že obneslo v literaturi.¹ Tako je postopal, ker ni meril na to, da bi lajšal čitanje učenih del, ki jih sploh še ni bilo, ampak je hotel dati rabljiv pomoček duhovnikom, uradnikom; bil pa je tudi stvarno uverjen, da je tako postopanje edino primerno zdravemu jezikoslovnemu mišljenju.

»Ezopove basni po Metelkovem prevodu«, čitam v Miklošičevem Berilu za VIII. razred (52); kje naj bi imel Metelko te basni? V slovnici ima čisto druge.

Med pravili slovnice same ima Murko vaje; pod vsako vajo so potolmačene nove besede; enako urejena je na pr. istega Schmidta »Praktična ruska slovnica, ki pa je izšla šele 1831; skupen zgled? Že radi naslova še primerjajmo Šmigočevo »Theoretisch-practische windische Sprachlere durch viele Übungsbeispiele zum Übersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen« (1812). Pomislimo, da je Šmigoc poleg Povodna prvi vplival na Matjašiča! In Murku je zdoma bilo »Mesto« tudi baš Ptuj!

Koliko posameznosti je Murko vzel od svojih prednikov, to še bode trebalo preiskati.

O teoretično-praktičnem smotru svoje slovnice pravi Murko (v uvodu str. X.): »Da ich aus eigener Erfahrung weiß, daß Beispiele am besten erklären, so ließ ich beinahe auf jede einzelne Regel Beispiele und Uebungsstücke folgen...« in slično Šmigoc v uvodu svoje »Teoretično-praktične slovenske slovnice«: »Besonders bemühte sich (der Verfasser) zu jedem theoretischen Theile durch Beispiele und Aufgaben auch den praktischen beyzufügen, um mit der Theorie auch zugleich die Uebung zu verbinden«; pri tem pa imata obe slovnici še to skupno uredbo, da so pod vsako vajo nje nove besede potolmačene. Tudi Šmigoc ima za slovnico »Wörtersammlung« in »Gespräche im Umgange«. Samostalnikov ima Šmigoc le 12 skupin, ki odgovarjajo po vrsti pri Murku skupini 1., 4., 5., 6., 7., 10+11., 20., 21., 17., 18. (Šmigočeva skupina 6. in 7. sta pri Murku skrčeni v eno in sicer 7., a narobe je Šmigočeva 8. pri Murku raztegnjena v 10. in 11.). Šmigočevi pogovori so različni od Bojadžijevih-Murkovih, vendar sta važna Šmigočeva pogovora 7. in 8. (o času na uri) in 24. in 25. (o učenju slovenskega jezika); te pogovore je Murko vzel iz Šmigoca.

Murko je torej precej uvaževal Šmigočevo slovnico.

¹ Prim. predgovor slovnici str. VIII.—IX. in predgovor slovarju!

»Aber auf verwandte Dialekte hinweisen sollen die Grammatiker, damit selbst jene, die das Recht haben, neue Wörter zu schaffen, nichts bilden, was schon besser vorhanden ist, sondern sich die Mühe nehmen, dasselbe aufzusuchen, um die so wünschenswerthe Einigung, wenigstens der näheren slawischen Dialekte, herbeizuführen«, zatrjuje Murko, prepričan, da se duh slovenskega jezika da pogoditi le iz primerjave vseh slovanskih narečij.¹

Stoječ na stališču empirije, zavračajoč vsako špekulacijo,² dela po zgledu Vodnikovem in Kopitarjevem. Zlasti pa se je povedel za Kopitarjem.

Opetovano imenuje in navaja v slovnici Kopitarja;³ parkrat Metelka (46., 91), Danjkov črkopis pa omenja na strani prvi. Kopitar je tudi direktno mogel vplivati na Murka. Jeseni l. 1830. je prišel Murko na Dunaj študirat medicine; takrat pač (brez dvombe) je v svoje slovstvene namene preiskal tudi dvorno knjižnico, kjer je deloval Kopitar. Ako nam torej zatrjuje, da se je subtilnega filološkega kramarstva in špekulacije ogibal »auf den Rath eines würdigen Slovenen«,⁴

¹ Predgovor slovnici str. VII.

² Prim. sub »Arézh«: Arézh (+) f. die Ursache. — iti, im v. impf. verursachen, sind von P. Marcus erdichtet.

V predgovoru slovarja čitamo: Siven grausam (bitte ich) aus demselben Grunde als arézh als nicht vorhanden zu betrachten.

³ Tako na str. 10., 53., 70., 83., 92., 144.

⁴ Predgovor slovnici str. VIII. — Za zgled mu je Kopitar stavil gotovo le Vukov Rječnik. — Na str. XIII. imenuje Kopitarja »(einen) großen Literator«.

V svoj primerek Murkovega slovarja, ki ga sedaj hrani ljubljanska licejska knjižnica, je Kopitar lastnoročno napisal na list, uvezan spredi pred naslovnim listom, to-le opombo: »téhtam heißt ich versuche die Schwere, das Gewicht (tésha) eines oder mehrerer [očividno izpuščeno: Dinge ali kaj takega] in der Hand praeter propter zu bestimmen. Geübte bestimmen so auf kleinste Differenz mit Sicherheit, sowie Ingenieure die Entfernung.

Ob andere Sprachen, z. B. die deutsche oder slawische fklm der Sache nach haben. Z. B. vergönnen (verp . . ?), hat keine, meines Wissens.

smemo misliti na Kopitarja. Saj se pa tudi Murko zahvaljuje njemu prvemu izmed onih, ki so mu pomagali, da bi delo bolje uspelo.¹

Kopitar jo temeljito poznal le svoje rodno mu kranjsko narečje; Murko pa je bil iztočen Slovenec. Njegovi tesni zvezi s Kopitarjem-Kranjcem se imamo zahvaliti, da mu delo ni postalo ne štajersko, ne kranjsko, marveč obče-slovensko,² kakor je želela knjigarna.

Murko pa zapadne slovenščine ni poznal samo iz knjig in od Kopitarja; v svrhu svojega slovarja in slovnice je prepotoval vse slovenske dežele in sicer v družbi z Miklošičem (pač l. 1831)³ ter v Ljubljani občeval s Čopom, Kastelcem in Prešernom, bila pa sta tudi v Celovcu. —

Zahvaljuje se Murko za pomoč izrecno tudi profesorju Kvasu; očitvidno pa je ta pomoč obstala najbolj v posojevanju knjig; to svedoči pač Kvas sam, ko zatrjuje (Der Aufmerksamsame 1832 z dne 14. aprila): »Murko ist ein Schüler der neuen und zwar unserer Schule, hat nicht nur alle unsere Vorarbeiten, die öffentlich feilgebothen und verkauft werden, sondern auch unsere Handbibliotheken zu seinem Vorhaben gebraucht. Wir haben ihm wohlgemeint zu seinem Werke die vorhandenen Mittel angebothen, die er auch wohl benützt,

¹ Kako dolgo je bil Murko na Dunaju? Misliti je tudi na dopisovanje.

² Prim. njegova krepka izvajanja v predgovoru slovnici na str. X., kjer zavrača one, ki so, »von einer lächerlichen National -- oder vielmehr Dorfliebe befangen, der irrigen Meinung, das beste Slovenisch werde nur in einer bestimmten Gegend gesprochen«.

³ To letnico navaja Anton Trstenjak v Miklošičevem životopisu in imam jo za pravo: 1. V počitnicah l. 1830. je bil Murko bolan (Let. M. Sl. 1880, 233); 2. jeseni l. 1830. je Miklošič prišel v Gradec ter se najbrž še le potem tu ože seznanil z Murkom; 3. k temu potovanju je (tako si ga najlaže tolmačimo) Murka pač nagovarjal Kopitar, ko je Murko jeseni 1830 prišel na Dunaj.

Zabaven dogodek s tega potovanja pripoveduje Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 244).

und sehr lobwürdigen Fleiß auf die Verfassung obgenannter Schriften verwendet hat. Dieses wird der junge Schriftsteller eben so wenig verneinen wollen, als jenes in Abrede stellen wollen«.

Narečje Slovenskih goric je poznal sicer sam; saj je bil sam iz Slovenskih goric doma; imel pa je v Gradcu tudi mnogo zemljakov, s katerimi se je o teh narečjih mogel posvetovati. »Hodil je pridno vpraševat svojih rojakov v bogoslovskem semenišči. Odličnejši med temi rojaki so bili Matjašič Juri, Jožef Muršec in Klajžar«, pravi Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 240).¹

* * *

¹ V »Slov. Gospodarju« 1887, str. 117. poroča Pajek, da je med rokopisi Jurija Matjašiča bil tudi »slovensko-nemški slovar, začet 16. novembra 1830.« Tega rokopisnega slovarja dosle nisem videl; zato ne morem reči, v kaki zvezi bi bil z Murkovim slovarjem.

Pač pa imam pred seboj dva komada rokopisnega slovarja iz literarne zapuščine Jakoba Košarja (Jakob Košar od Sv. Jurija ob Ščavnici, sošolec Miklošiču in Vrazu, od 1830—33 filozof v Gradcu). Prvi komad je fragment slovensko-nemškega slovaja od besede »Mónga« do »Néšterga« in je brezdvomno v zvezi z Murkovim slovarjem; naj ga malo označim:

1. Rokopis nima vseli besed, ki se nahajajo v Murku od »Mónga« do »Néšterga«, a tudi nobene druge;

2. nekatere stoje zase kot samostalne besede, dočim se nahajajo v Murku pod svojo osnovno kot vodilno besedo; na pr. stoji pred »Móča« in »Mukati« sama zase beseda »Mrakonos« (= Abendstern), dočim jo ima Murko sub »Mrak«; »Nahišje« — pri Murku sub »Nahišen«; »Narékv« — pri Murku sub »Narékat«; »Narisati« — pri Murku sub »Naris«; »Neróden« — pri Murku sub »Neróda«;

3. abecedni red besed je parkrat pomešan; tako stoji »Nadstopálo« za »Nadstrešek«, »Natánčen« za »Natégama« in »Neizmeren« za »Neisprosliv«;

4. črkopis je bohoričica, vendar se je piscu štirikrat vtihotapil (cirilski) Dajnkov znak za »č«; za Murkov »lj« piše navadno samo »l« (Musel, Neprépelativ, Nedokazliv, Neizbrisliv, Neizprosliv, Neizvižliv; vendar: Nedoréčljiv, Neločljiv, Nepoteklživ; tudi: Nejevolja, Neobkraljevan); za Murkovo končnico »-ic, -ik« piše »-ec, -ek« (mulec, Mušec, Nabozec Nadstrešek, Nalétek, námerek, Napitek, Naprédek, Nastrešek,

Murko sam zatrjuje v predgovoru slovnice (XI.), da je uporabil slovnice svojih prednikov, a zajedno naglaša, da je »včasih tudi — sam mislil«. S a m je mislil pač osobito zoper Pohlina, pa tudi zoper Danjka (in Metelka).

Naznamek, Neotésanec; a: Nespremislik!); namesto Murkove oblike »navšetnik« (sub: Navúhnica) ima navúšetnik;

5. besed izvedenk je imenovanih manj, določbe slovniške terminologije manjkajo; na pr. ima rokopis: »Moštovánje, áti, újem rächen«, a Murko: »Moštovánje, n. die Rache. Moštováti, ám und tújem v. impf. rächen; — se v. r. impf. sich rächen, Rache nehmen. Moštovavic, vca m der Rächer«;

6. nemški prevodi slovenskih besed so isti kakor pri Murku; le včasili je kaj manj, na pr.: »Napitek der Trunk«, a Murko: das Getränk (der Trunk); parkrat sta besedi razlage obrnjeni, tako: »Nadglávje Säulenkopf, Kapitel« a Murko: das Kapital, der Säulenkopf; majhne razlike; »Naravnánje, Anordnung, Anleitung«, a Murko: die Anordnung, die Anleitung; »Narba ein eisernes Band vor der Thür«, a Murko: an der Thür; »Naklomba Lenkung, Fügung, Anklage (!) mesto: Anlage itd.

Na tisti strani rokopisa, na kateri je pisana kot zadnja beseda doli »Napóved«, stoji spodaj številka: 476, a pozneje pri besedi »Neotesanec« pripomba: 513—518.

Ali je ta fragment slovarja povzet po Murku ali pa je gradivo za Murka?

Pisala ga je ista roka, kakor drugi zgoraj omenjeni komad slovarja, kl pa ima naslov »Slovenski besednik« in zraven njega podpis: Košar.

Ta drugi komad je nemško-slovenski, a brez abecednega reda, v dajničici pisan; po značaju besed se da trditi, da je tu ekscerpiran en spis gospodarskega in za njim en spis uradno-administrativnega značaja. Evo začetek:

Zustand stan

Wirtschaft kmestvo birstvo

Im allgemein sploh

betreffen doiti

(pozneje se nahajajo še besede na pr.: Cultur, Überschwemmung, Erdabsitzung, Lehmrisen, Schneeverwüftung, Ackerbau, Wein = Gartenbau itd).

Po presledku:

Steuerbezirksobrigkeit štiberna komisijška grašina

Vornahme naprejemanje

Grundertragsschätzung šacinga, cenitva gruntnega zneska priroditve

§ 3.

Uspehi Murkovega dela.

Murko je mislil tudi sam; zato je skoro vse obstalo na poti: eni od veselja, drugi prisiljeni — vsekakor pa je treba, predno zaploskamo, taki prikazni pogledati v obraz; če je res istinit čudež, tako je dejal Stanko Vraz.¹

(pozneje še: Stabiler Cataster, Culturgattung, Formular, Mustergrund, Kalkhältig itd)

Nekaterih besed, ki jih nahajam v tem rokopisu, Murko sploh nima, na pr.: betrachtlich, Mustergrund, Steuerbezirk itd.; nekatere poslovenitve, ki jih imamo v našem rokopisu, pa Murko zavrača, na pr. pravi sub Wirth: Wirtschaft f. gospodarstvo, gospodarija *schl.* virstvo; naš rokopis: rücksichtlich v' zagledi«, a Murko: »Rücksicht, *schl.* zagled«; — naš rokopis: »Betreff zadetek«, a Murko sub »betreffen«: (wörtlich nach dem Deutschen von einigen übersetzt) zadétik; naš rokopis: »betreffen: doiti«, a Murko: tikati, dotikati se, zadeti, zadevati se, auch dojti.

Baš ta zavračanja mi bude misel, da je Murko rabil tudi tako gradivo.

Ta nemško-slovenski slovarček je gradivo za slovar; ali se sme iz tega sklepati na značaj na prvem mestu opisanega slovensko-nemškega?

¹ Važno je Murkovo delo, družече po svoji vsebini in imenu Slovence v posebno enoto, tudi za ilirizem v »gornji Iliriji«. Izšlo je baš neposredno pred nastopom Gajevim ter doprineslo k organizaciji čete, ki je po večini hotela korakati le poleg Gaja, a ne za njim.

L. 1848. je Macun v 3. številki »Slovenije« svetoval, naj se v šole in urade uvede ilirščina. Prigovarjal mu je v 8. številki (z dne 28. jul.) dr. I. Šubic, češ tudi Slovenci imamo lepe knjige, in tu imenuje tudi Murka (poleg Vodnika, Volkmera, Slomška, Prešerna, Krempla). Macun je poslal odgovor ter Šubica »dobro počesal; samo se bojim« — piše avgusta meseca Muršču (Dom in Svet 1901, 650) — »da urednik sestavka nebo priklopil, jerbo je čvrst i krèpak; Murka bom svadio, nego istina mora na svétlo, jerbo on nije za Slovence, več za Nemce gledao; slovnico je izpisao iz Kopitarove; morebiti je sa besednikom ono isto, kod kojega je valjda Vodnikovag se deržao rukopisa...« (Cigale tega Macunovega članka res ni sprejel; glej pa nekoliko odgovora Šubicu v 30. listu »Slovenije«).

In Vraz? Od njega poznam prvo izjavo o Murku iz l. 1835. (1836?), Dèla V. 150; zelo neugodno se izražajoč o Volkmeru, ki ga je baš izdal Murko, pravi o tem-le, da je »besednik z gramatiko vred v jednom leti

Pritrjeval je Lubomir-Slomšek v »Carinthiji« (10. marca 1832) in v graškem »Aufmerksamem« (št. 34., 20. marca), hvalil je Kopitar v »Österr. Beobachter« in »Aufmerksamem«, slavo Trubarjevo je Murku prerokoval še drug »slaven mož bečki«,¹ in ne da se tajiti, da njegovo delo v slovenski slovniški literaturi zavzema častno mesto.

Kaj pa da je v onodobnem graškem slovenskem dijaštvu bilo predmet zanimanja (in morda tudi debat)! Rhetor Caf ve na tanko v domovino poročati, kdaj izide Murkov slovar, filozof Košar, tovariš Miklošiču in Vrazu, sicer danj-čičar, pesni

Odgovor.

Lubomiri (im Aufm. Nro. 34).

Menka moč besed in znanje,
Um je vklenjen v' tesne kroge;
Rajši gromsko te vihranje
Kolne, ino graja loge,
Omedli vu žalno spanje...

Aldov serdi orel škripel,
Nog kda nemre 'z zanjik odviti,

zgotovil ali, po istini reči, 70—80 arkov napisal; Vraz torej ni bil zadovoljen z Murkovim slovarjem in slovnico. Na istem mestu piše Vraz dalje: »Toto delo (Volkmer) bo pri nas lakotnostjo požrto, izdatelj do nebes podignjen. Recenzent bo pali usta na stržaje odprl, vse koteke čelustnic z nemškim bombastom naphal in razčeperjenim pisekom počel: Kak po groznih goščavali temne noči potniku na zbavljenje iz slepih mrakov zvezdica prisine, kak — itd... tak prijatelju naše slovesnosti delo: Pesme in fabule Volkmera itd. To čtevsji moj Slovenec... je v nebesa pomaknjen, pripadne hvali recenzentovi pred ko je črko hvalljene reči načel soditi...« Oni recenzent, ki je pričel prisposodo s potnikom v puščavi, pa ni nikdo drug nego Lubomir-Slomšek, ki je svojo že omenjeno oceno Murkovega slovarja in slovnice v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 in v »Aufmerksamem« št. 34. začel tako-le: »Wie dem bekümmerten Wanderer... itd.«

Mogoče bi pač bilo, da je Vraz l. 1832. in 1833. mislil še malo drugače, bistveno gotovo ne.

¹ V Klajžarjevem pismu Muršču iz l. 1832. (Zornik Mat. Slov. 1904.)

Terka s' klunom, perje piple,
On le nemre v' zrak streliti:
Ne drugači pevci mladi
Ihtijo v' lenobe smradi.

Hvala temu, kter ledine
V čerstve pola preobrača;
Arja pa besedam mine,
Leži zdaj se dolžna dača
Od slovenskih pevcov plača.

Nekda še ti bode trosil
Aldov pozni vsak slovenec,
Šum naslave v' dale nosil,
Od veselja plel ti venec. —

Ako vsakemi nadenki
Pri večernem glasnem brenki
Mezda plača vroči trud,
Kter vu skrivne globočine
Se spusti po dragotine,
No je rova 's terdih grud.

Kter lepote 'z zmesa iše,
No gerdobe njim odbriše,
No nam kaže čisti val;
Kter naš jezik srečno veže,
Ino vsem Slovencom streže,
Nezasluži on si hval? —

J. K—r.¹

¹ Pod enim prepisom stoji datum: den 21. Marca, 1832. Pesem je pisana, kakor vse Košarjevo iz tiste dobe, z dajščico.

V literarni zapuščini istega Jakoba Košarja nahajam tudi dva lista, ki predstavljata očitno vežbe v prevajanju v slovenski jezik. Pod zaglavjem »v' slovenski jezik postavitna nemščina« je najprej (nemški in poslovenjeni) sestavek o bolnem stricu, potem (nemški in poslovenjeni)

Murkovo izrecno zavetništvo bohoričice, fait accompli njegovega slovarja in slovnice je Danjku unesel venec zmage, ki mu je bila že tako blizu.¹

Danjko je očitvidno podcenjeval moč Murkovo. »Als wir dem Hern Dechant Dainko berichteten — poroča Kvas v Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila — daß ein Handlexicon von Murko in dem vorigen Alphabete erscheinen werde, und den Hochwürdigen ersuchten, sogleich sein schon

sestavek o važnosti učenja jezikov, osobito slovenščine, in na zadnje basen »Kmet ino njegovi sinovje«.

O tej basni ni nikakega dvoma, da je iz Murkove slovnice (str. 201.) v danjšico prepisana; Košarjev prepis se razlikuje od izvirnika le po manjkanju naglaskov in po par malenkostih (»ino . . sinovje« v naslovu mesto Murkovega »in . . sinovi«; »bodte — bote«; »cel celi«); osobine kakor: »de = da, nejma = nima, nesim = nisem, seric = serec, vmré, prekopájo, nar bolji zaklad, naj veči bogastvo« je mogel; Košar imeti le iz Murkove slovnice. Murkove naglaske je dakako ljutomerski Slovenec težko posnemal ali umeval!

Srednji sestanek se glasi (slovenski): »Mladost je najboljši čas za vucenje, dobro [njo] ga naobračaj, ino ne zgubi [je] ga skoz nedelavnost. Ti potrebuješ velko različnih ino do dna navučenih znanosti za mnogotera opravila človečjega življenja, za tega volo se primarjaj nje kak je mogoče naj raněj si pripraviti, da ob časi potrebe te ne bode grivalo, kaj si ne marnčši bil, pred vsem ne zamudi prilike, zraven svojega maternega jezika se tudi jezikov drugih narodov navučiti. Med totimi ne zaničuvavaj slovenskega (v nemščini: die windische. Pis.), tudi on zna veliki prid, hasek, korist pripraviti. Ne samo sto naših zravenmestjanov (»Mitbürger«, Pis.) ga govori, temoč tudi dosti in sicer velikih narodov je [imevših] imajočih jezik slovenskemu spodoben ino z' njim v' žlahti. Slavski jezik objame okoli šestdeset ino morebiti še več milijonov ludi živočih v' treh delih sveta razširjanih. Zgodovina nam ne kaže rasprostrenešega ludstva. Ze vsemi totimi narodi si moreš dopovedati ali vse te narode znaš ti razumeti, če si se čdnega slavskili dialektov vednostno popolnoma dobro navučil«. Zadnji del tega sestavka spominja živo izvajanj Murkovih na str. IV. in VI. predgovora slovnici (Herder!); ker je zgoraj omenjena basen, pisana na istem listu kakor ta sestavek, brez sumnje vzeta iz Murkove slovnice, zato pač smemo trditi, da je tudi ta sestavek potekel iz nje. (Jezik v tem prevodu dakako ni tak kakor v basni!).

¹ O tem natančneje pri Košanu (ABC-Streit, Jahresber. des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg, 1890, str. 21.—22.)

lange Zeit mit dem Inprimatur versehenes Handwörterbuch in den neuen Buchstaben erscheinen zu lassen, so erhielten wir zur Antwort, daß er es nicht thun werde, in dem das Volk ohnehin solche Bücher nicht kaufe, die Studierenden aber sollten das alte und neue Alphabet kennen, und zu gebrauchen wissen. Uebrigens habe das neue Alphabet vor dem alten so viele Vorzüge, daß es bey steigender Kenntniß der slavischen Literatur sich ganz gewiß siegreich behaupten wird. Tragen nun die neuen Werke im alten Alphabete nur etwas zur Allgemeinheit der slavischen Literatur bey, so helfen sie im Ganzen auch unsere Absichten »die Bildung des slavischen Volkes realisiren; verbreiten sie aber kein Licht über das ganze, so sind sie unsern Zwecken eben so wenig hinderlich, als die kleinen Sterne den großen Planeten im Wege seyn können. Wer nicht mit uns seyn will, der gehe hinaus von uns; denn die gute Sache muß Widerspruch erleiden, und dadurch erprobt werden. Wer nicht mit uns sammeln mag, trage allein oder mit Andern zusammen, es bringt ja ein Jeder nur sein Werk zum allgemeinen Hausvater, und holt sich am Abende seinen Lohn«, tako je poročal Dalemisel-Kvas v »Aufmerksamem« z dne 14. aprila l. 1832.¹

Ko pa je Murkovo delo izšlo, tudi Danjkovci niso mogli tajiti njegove izvrstnosti, a dokler so čuli le slavospeve v časopisju, so se mogli s Kvasom tolažiti, češ: »Wenn unsere Deserteurs schon so viel wirken, unsere Treuen und Biedern, was werden sie nicht leisten«.

¹ Zadnja Danjkova misel živo spominja Prešernovega pisma (z dne 26. okt. 1840), s kojim je zavračal Vrazov ilirizem; konec tega pisma se glasi: »Ich wünsche übrigens nicht nur dem Panslavismus, sondern auch dem Panillirismus das beste Gedeihen; glaube jedoch, daß man bis zum Erntetag alles Aufgesprossene stehen lassen soll, damit der Herr (το παν) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können«. (Der allgemeine Hausvater: το παν; — am Abende: Erntetag). Prim. Prešernov album str. 731.—732.

Toda prišlo je drugače. Če je Danjko mislil, da je pravo mesto njegovemu črkopisu v knjigah za ljudstvo, je moral biti v skrbeh za svojo slavo, ko je vlada, oprta na činjenico Murkovega dela, oklevala končno potrditi danjšico za šolo, ki odvarja ljudstvu knjige.

Danjкови »verni poštenjaki« niso nadkrilili in niso mogli nadkriliti Murka. Pod učinkom njegovega dela je zastala Kvasova slovnica in v temi ostal Danjkov slovar. Pa tudi Jarnikov nemško-slovenski slovar je z Murkovim delom postal odveč.¹

¹ Dva meseca za Murkovo slovnico in slov.-nemškim slovarjem je izšel Jarnikov »Versuch eines Etymologikons« (slovensko-nemški korenski slovar); naznanjajoč v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 Murkovo delo, omenja Lubomir (Slomšek) Jarnikov Etymologikon, »das nun bald in Klagenfurt bei Herrn Edlen von Kleinmayr die Presse verläßt (Isti članek v »Aufmerksamem« z dne 20. marca); že 14 dni pozneje, dne 24. marca 1832 poroča L. (-ubomir!) o etimologiku, češ: »Dieses bereits im abgewichenen Jahre angekündigte slawische Werk hat nun die Presse verlassen ...«

Za izdajo tega Jarnikovega slovarja je važno, kar poroča Kopitar v »Österreichischem Beobachter« z dne 11. oktobra 1832 (istotako »Der Aufmerksame« z dne 16. okt.): »Die von Kleinmayersche Buchdruckerei bezweckte, vielleicht durchs nämliche Bedürfnis des Publikums bewogen (sc. kakor Ferstl-Greiner), zu derselben Zeit eine neue Bearbeitung des 1789 erschienenen windischen Wörterbuchs des Exjes. Gutschmann ...« Urban Jarnik gab dafür seinen »Versuch ...«

Ali sta Ferstl in Kleinmayer tekmovala? Jarnikov Etymologikon je za praktično rabo bil seveda manj prikladen nego Murkov slovar; manjkal mu je tudi nemški del.

V Celovcu so dobro znali za graško naznanilo, da misli Murkov nemško-slovenski slovar iziti o Veliki noči l. 1832. in vendar je L(ubomir) dne 24. marca pisal v »Carinthiji«: »Das Etymologikon wird besonders darum sehr willkommen sein, da es die Grundlage zur Bearbeitung eines größeren, möglichst reichhaltigen und brauchbaren deutsch-slovenischen Lexikons ist, nach welchem sich nicht bloß Philologen, sondern ganz vorzüglich die Seelsorger und Geschäftsmänner des Volkes schon seit geraumer Zeit sehnen. Zu diesem vorhabenden Werke, das mit gegenwärtigem Etymologikon in Verbindung gesetzt, von eben dem Herrn Verfasser, vereint mit mehreren sprachbeflissenen Freunden, bearbeitet und auch beim Verleger dieser Blätter, aufgelegt werden wird, sind bereits bedeutende Beiträge und buchstabenweise Vorarbeiten geschehen,

Zaostali so za Murkom vsi, ki so mislili, da se svet suče počasi; »studiosus« Murko pa je delal in hitel — nesla ga je prirojena sila duha in sveža čilost mladosti (bil je 20 let star, ko se je dela lotil, in 23, ko je videl delo dovršeno pred seboj), gnala pa ga je tudi neugodnost vsakdanjega gladu ...

§ 4.

Gonilo Murkovega dela.

»Die Frucht mehrjährigen Fleißes und mancher Aufopferung« (Murko sam v predpomni slovarju).

Ko je Ferstlnova knjigarna izdala svoj poziv, je 20-letni Murko baš absolvirал filozofijo in bilo je misliti na poklic.

Za duhovniški stan Murko ni imel zvanja. Ali od kod naj dobi pomočkov za druge študije nadarjeni mladenič, ki je za dvoletno filozofijo potreboval štiri leta? »Od nobene strani ni nikakoršne pomoči; slabo plačane instrukcije niso segnile za vsakdanji kruh, kje pa še so druge potrebščine življenja? V tem prav žalostnem stanu mu pride v dobro dobo ponudba Fersteltnove knjigotržnice, čije šef je takrat bil škrtljavi Johann Greiner ... Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice. Sila kola lomi ... Ker mu je spisovanje gramatike kruh obetalo, začne se takoj ogledo-

sodaß es möglichst bald erscheinen soll«. (Jarnik je že za Primca zbiral slovar).

Ali ni bil Slomšek tu v službi Jarnikovi in Kleinmayerjevi v njihovi tekmi z Murkom in Ferstlnom?

(Cigale omenja v uvodu Wolfovega slovarja na str. VI. Jarnikov Etymologikon ter pravi: »Nicht lange darnach trat Anton Johann Murko mit seinem inhaltreichen, gediegenen und verlässlichen »Slov.-deutschen und deutsch-slov. Handwörterbuch« Graz 1833 auf, einem Werke, das ohne Widerrede auf die neuste slov. Literatur den bedeutendsten Einfluß hatte. — Kronologija med Murkovim in Jarnikovim delom je obratna).

vati po slovenskih takrat že spisanih slovnica¹ . . .«¹ To bomo po vsej pravici smeli verjeti, da je sila Murku potisnila pero v roke.

O šolskem letu 1829/30. nimamo za Murkov životopis nikakega drugega podatka nego pogodbo, ki jo je sklenil dne 17. julija 1830 s. Ferstlnovo knjigarno »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu.«²

Ker je bil Murko julija meseca 1830 v Gradcu, ni dvoma, da je bil tam celo šolsko leto 1829/30³ in da je to leto intenzivno delal, da bi si pridelal — potnino v Beč, kjer ga najdemo jeseni 1830.

Pogodba se do pike natančno pač ni mogla izvrševati; ob nje sklepanju je očitvidno vladala misel, da bo ves rokopis v dogledni dobi gotov, in res je predgovor slovnici bil pisan

¹ Davorin Trstenjak v »Zori« 1872, 24 (po njem Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 232).

² Pogodba je določala: »G. Greiner plača (Murku) za prvi natisek 200 fl in sicer pol te svote po prejetju vsega rokopisa in drugo, ko se je knjiga natisnila; 12 iztisov ima založnik pisatelju brezplačno pre-pustiti. Za vsak naslednji natis, ki bi se založniku zazdel potreben, mu plača 100 fl, kadar se je knjiga natisnila. 6 iztisov dobi pisatelj brezplačno«.

Naj izpregovorim tu tudi o ceni, ki jo je knjigi ustanovil (»škrtljavi?«) Greiner:

1. Po naznanilu v Intelligenzblattu z dne 23. jan. 1832 je za subskribente stala slovnica in slov.-nemški del slovarja skupaj (trdo vezana) v navadnem izdanju 3 fl, na velin-papirju 5 fl; slovnica sama v navadnem izdanju 1 fl, na velin-papirju 1 fl 45 kr; po takem bi slov.-nemški del slovarja zase stal 2 fl, oz. 3 fl 15 kr.

2. Caf, rhetor 1831/32, je dal za »Lexicon slovenicum« (Zbornik Mat. Slov. 1900, 188) 5 fl; to je cena slovnice in slov.-nemškega slovarja na velin-papirju. V domovino pa je poročal (gl. zadnjo opombo v A, § 2!), da stane slovar 3 fl 42 kr; kako to? Cena vseh treh knjig v nevezanem izdanju? Gl. še gori opombo na str. 37.!

3. Na Pajkovem primerku nemš.-slov. slovarja je bila pripisana cena: 1 fl 30 kr, na vsakem delu mojega primerka pa: Vol. 1—2, fl 4.20.

³ V to leto bi bilo pač staviti dogodek z Vukovim Rječnikom; Muršec je zapustil bogoslovje 1831, a 1830/31 očitvidno Murka ni bilo v Gradcu, vsaj od začetka ne.

že 4 mesece pozneje, a »vsega« rokopisa ni bilo do 1. 1832.

Zato bomo verjeli, kar pripoveduje Dav. Trstenjak, da je namreč Greiner Murku delo sproti plačeval. »Kadar mu je prinesel eno polo za tisek, mu je dal nekoliko goldinarjev, da je za silo mogel živeti. V zimi si je peč kuril z makulaturu, živel največ ob komisnem kruhi . . .«¹

To bedno životarenje ob korekturah² si moramo misliti iz leta 1831 v leto 1832. Trpeč mnogo lakote, je Murko rad zahajal k Marku Glaserju, kjer je bil zanj vedno pripravljen kos kruha; Marko Glaser, prej kaplan pri Sv. Barbari v Slov. goricah, je nastopil službo kurata v kaznilnici karlavski v Gradcu jedva 1. nov. 1831, a jeseni 1832 je Murko bil že v bogoslovju.

Ni dvomno, da je Murko delal za kruh. Podtikali so mu celo, da je iz takih razlogov volil bohoričico, »zatajivši« svojo danjčiško šolo.³

* * *

Tragika literaturne zgodovine leži v življenju in trpljenju Murkovem ob snovanju slovarja in slovnice: s plodom svojega duha in peresa si hoče mladi mož osigurati poklic svoje prihodnosti, dela tri leta, ali zaman — sit bede, izgubi pogum ter stopi na pot, na katero ni pozvan.

¹ »Zora« 1872, 24 (Let. Mat. Slov. 1880, 232—233). Poedinosti Trstenjakovih navedeb bo spričo pisane pogodbe težko verjeti; tako poroča Davorin, da za slovnico »ni dobil čistih 50 fl. . . Ravno tako škrtljavo je bil honoriran za svoj besednjak . . . za obe deli 150 fl.«

² Korckture jc obavljal Murko tudi za Damianovo knjigarno; tam sta ga — poroča Trstenjak — spoznala dr. Robič in Laritz ter sta ga pregovorila za bogoslovje.

³ »Wir erwarteten mit Recht, daß er seine Schule nicht verläugnen, sondern sein Werk in den neuen Lettern herausgeben wird; denn wir wußten keinen erheblichen Grund des Gegentheils. Selbst sein Speculationsgrund in merkantilischer Hinsicht ist nicht bedeutend . . .« (Dalemisel = Kvas v »Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila.)

Značaj pesniški nam kaže slika Antona Murka ob tvorbi umotvora: to je genijalnost, ki mu, zbudena od potrebe, naglo rodi plod ter učinkuje na vse strani, to ni talent, ki deluje pred vsem iz ljubezni do dela, vzdržan od trdne volje; to je bolj sila genijalnosti, nego stalnost talenta.

Zato mu je pero praznovalo tako rano in tako dolgo...

Mala izvestja.

Prasgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici. Posestnik in kamenosek Al. Oset je na svojem posestvu v Rifniku večkrat izkopal razne starine. V jeseni 1904. l. je o tem obvestil »Zgodovinsko društvo«, ki je odkupilo zadnji čas najdene starine. Ob enem si je poročevavec ogledal izkopališče in našel obsežno staro grobišče. Posestvo Osetovo se nahaja blizu razvalin Rifniškega gradu, v okolici Kaniža ob pobočju Rifniške gore. Po nekdanjem lastniku se imenuje posestvo »na Dernóvem«. Vzbočen hrib se spušča precej strmo proti severu in jugozahodu, prostor zavzema deloma vinograd, njive, grmičje in trata. Na vrhu hriba kakor ob pobočju se nahaja starinsko grobišče. Pred leti je že skušalo tu izkopavati celjsko muzejsko društvo, a posodje je bilo večinoma zdrobljeno. Več sreče je imel lansko jesen posestnik sam. Ker je na trati izroval krt črno prst, je začel kopati, in izkopal je velikanski, 67 cm visok lonec s 36 cm širokim vratom, premer trebušastega boka ima 64 cm, premer dna pa 21 cm. Do polovice je bil napolnjen s pepelom, mastno prstjo in z ostanki ožganih kosti, vmes pa je bilo razno orodje in drugi drobiž.

Bila je notri lična 20 cm široka in 6 1/2 cm visoka skledica iz črnkaste gline kakor lonec. Rob je na znotraj zakrivljen ter ima 4 majhne nastavke, od teh je eden nekoliko večji, v sredi precepljen v dva rožička liki žemlja in prevrtan, da se je skozi luknjico napeljala vrvica in se je skleda mogla obesiti.

Izkopali so se brončeni kosci zlomljene čelade, brončena, vlita, tudi prelomljena, blizu 30 cm dolga igla, ki ima proti debelejšemu

koncu obroček liki kolence na žitni bilki, še bližje konca pa krogeljico, s katero se pa ne konča igla, kakor je sicer navada, ampak še je iz krogeljice toliko moli, da se lahko s prsti prejme. Našli so se tudi kosci brončene fibule. Iz teh zdrobljenih reči je sklepati, da so mrličje z opravo vred sežigali in potem vse skupaj stlačili v žaro, kakor se je to večkrat zgodilo.

Bila je notri tudi lična brončena, skovana sulica (ost in vrat), dolga 17 cm, največja širina osti pa ima 5 cm, vrat, v katerega se je vtaknil lesen držaj, je širok 2 cm ter se na obeh straneh pozna luknjica za žrebelj, s katerim je bila sulica pritrjena na držaj. Našla sta se tudi dva brončena prstana, eden zlomljen s premerom (od zunanjega roba) 3 cm, drugi je malo večji in cel. Dalje je bila med raznim drobižem 8½ cm dolga in ½ cm debela palčica iz kamena, na enem koncu nekoliko zožena in preluknjana, da so jo lahko nosili na vrvici, in je služila najbrž kot drgač. V istem loncu so bile štiri, hruškam podobne krogeljice, tri iz kamena in ena iz svinca, večja kamenita in svinčenasta 30 gr težka, manjši dve kameniti pa 5—6 gr. Na sredini imajo vse po dolgotosti luknjo, bile so torej nanizane na vrvico ali na palčico.

Večje urne imajo navadno zunaj v sredini svitek, naša ga pa nima, pač pa ima spodaj blizu dna štiri, na spodnji strani nekoliko zaobljene nastavke, očitvidno zato, da so jo lahko prijemali, oziroma postavljali na ognjišče. V istem pravcu s spodnjimi nastavki so tudi zgoraj blizu roba majhni nastavki, ki pač menda imajo le ta praktičen namen, da se je naravnost videlo, kje ima posoda spodaj svoje nastavke, in se ni trebalo vselej pripogibati in gledati na spodnje nastavke.

Druga žara je nekoliko manjša, ima ob boku 45 cm v premeru, 48 cm višine, ob zgornjem vratu pa 26 cm širine. Tudi v tem loncu so se našli med pepelom in glino razni predmeti, med drugimi 22 cm dolga, ostro zašiljena železna sulica in tri sekiram podobna bodala.

Tudi tretja kaj velika žara je bila zdrobljena, a našle so se vse črepinje in lonec se bode dal zopet sestaviti. — Nekoliko pedi nad vsakim loncem je bila majhna plošča iz peščenca pač

zato, da se je razpoznalo, da je ondi že shranjen mrlič, ako bi pozneje zopet kopali na istem mestu.

Očividno je bilo tu veliko žarasto pokopališče, — grobovi z okostnjaki se niso našli, pač pa, kakor zatrjuje posestnik, se je v 15 letih našlo kakih 150 potrtih žar večinoma majhne oblike. Naše tri žare delajo izjemo in so bile bolj proti vrhu zakopane, blizu $1\frac{1}{2}$ m globoko.

Selišče tukaj pokopanih prebivavcev je bilo nekoliko višje, na vrhu Rifniške gore (570 m nad morjem), kjer se še vidijo sledovi starega zidovja, kateremu ljudstvo pravi »ajdovska zidanca«. Naokrog se nahaja v zemlji vse polno živalskih kosti, pač odpadki živali, ki so ljudem bile v živež. Kraj je težko pristopen in torej kaj pripraven za obrambo; proti jugu, vzhodu in zahodu obkroža nekdanje rifniško selišče strmo hribovje, proti severu se pa ob vznožju razprostira nizka polukrožna dolina, kjer je še gotovo vsaj v zgodnjem srednjem veku bilo jezero, potem pa močvirje — še sedaj se pravi kraju pri soteski na južni strani starega gradiča Šibeneka »pri brodu«. Jezero je bilo prebivavcem deloma v obrambo, z druge strani pa jim je nudilo obilo rib za hrano. Še do najnovejšega časa je bilo v okolici Sv. Jurija mnogo ribnikov, katerim ondotno prebivavstvo pravi »vrti«.¹

Pomenljivo je, da se v tem kraju v mali razdalji nahajajo kar štiri gradovi; južno od kolodvora Rifnik, katerega razvaline se vidijo iz železnice, nekoliko dalje proti zahodu na strmi, od treh strani nepristopni pečini je gradišče nekdanjega gradu Šibeneka (Siebeneck — Šibnik), zahodno od št. jurskega trga je na stožastem griču stal gradič Anderburg, kako uro hoda proti severozahodu od Sv. Jurija je pa grad Blagovna (Reifenstein). Verjetno je, da so ti gradovi nastali v ranem srednjem veku, ko so Franki utrjevali svoje gospodstvo nad našimi pokrajinami. V bojih s celjskimi grofi je te gradove razdejal hrabri Jan Vitovec (1437).

¹ Wert = flaches von einem Fluß gewonnenes Ufer, Sandbank, Insel. — Wer im Wasser-Damnu. Fr. Ziemann, Mhd. Wörterbuch ad v. wer.

Ti gosto nasejani gradovi so priča, da je bil kraj kaj obljuden pa tudi pripraven za obrambo. Po preseljevanju narodov so potemtakem posedli Slovenci v tej okolici že obstoječa, prastara selišča.

Ali je morda grobišče pod Rifniško goro iz dobe ob in po preseljevanju narodov, torej grobišče paganskih Slovencev? Radi pičlega števila doslej odkritih izkopin nimamo za to trditev zadostne podlage. Kot gotova lahko smatramo ta-le dejstva: 1. v grobovih se ni našel doslej nikakšen denar, ki bi nam vsaj približno pričal starost grobišča; 2. med najdenimi starinami ni opaziti rimskega sledu, torej grobišče ni rimsko; 3. ako primerjamo naše pičle najdbe z grobiščem v Rušah, katero je razkopal in preiskal rajni grof Wurmbrand,¹ zapazimo to razliko, da v ruških grobovih ni bilo orožja, pač pa v rifniških, in dalje, orodje (vsaj manjše) ruških grobov kaže razne okraske, naše je pa brez okrasja, tudi sicer rifniške starine kažejo drugačen tip kakor ruške, zlasti to ni panonski tip, ker ta se odlikuje s posebno bogatim okrasjem; 4. v rifniških grobovih imamo kamenite, brončene in železne predmete, prevladuje pa bronc; ako je resnično načelo Vocolovo, da je redkost bronca značilen znak slovanskih grobov, potem naši grobovi niso iz slovenske dobe.

Dokler nas podrobnejša raziskava drugače ne pouči, je najverjetnejši sklep, da so ti grobovi iz dobe, ko se je domače prebivavstvo umaknilo na visoke hribe pred prodirajočimi Rimljani.

Pripomniti je še, da je tudi zahodno od gradišča Anderburg kraj, kateremu se pravi »Groblje«, kjer se med pečevjem nahajajo gomile. Eno izmed teh je neki kmet razkopal in našel 1¹/₂ m globoko obzidan grob s polžganimi kostmi. — Radi pomanjkanja sredstev nam še ni bilo mogoče prekopati teh gomil, ki utegnejo imeti kaj zanesljivih podatkov za poznavanje prazgodovine št. jurske okolice kakor tudi za natančnejšo opredelitev rifniškega grobišča.

Fr. Kovačič.

¹ Gl. Archiv für Anthropologie. Bd. XI.

*Oskrbniki ljutomerske graščine.*¹ Graščina Dolnji grad je bila do združenja z Branekom vedno lastna gosposka ter je imela najbrž tiste podložnike, kakor pozneje Branek. Žalibog se nam ni ohranil noben zapisnik, po katerem bi mogli določiti natančni obseg stare dolnjegrajske graščine in njenih pravic in oblasti. Le toliko poroča C. Schmutz v svojem leksiku (II., 472.), da so ob začetku XIX. veka podložniki Dolnjega gradu bivali v Preseki in na Kamenščaku. Tudi o nekdanji lastnini Dolnjega gradu nimamo poročil, a vse kaže, da je bila zelo obsežna.

Izmed oskrbnikov (Praefecti, Pfleger, Verwalter), ki so v Dolnjem gradu poslovali, so nam znani sledeči:

Wischizberger Hugo, »Gerichts Verwalter« je bil dne 25. jan. 1591. prisoten, ko so se Ljutomeržani z učiteljem Ivanom Berličem pogodili za navijanje ure.²

Merkas Peter, oskrbnik v Dolnjem gradu od 1625. do 1640. l. Rojen Ljutomeržan je bil zelo znamenita oseba, a z župnikom Ivanom Gajgerjem se ni mogel pogajati. L. 1631. je imel z njim hude prepire in neki zapisnik poroča, da ga je hotel celo ubiti.³ Njegov sin Peter je postal jezuit.

Sinkovič Mihael, »praefectus in Oberlутtenberg« je podpisal l. 1664. račun podružnice blažene Device Marije v Podgradju.

Miglič Lavrencij, »praefectus«, je potrdil račun omenjene podružnice l. 1665.

Liackh Jurij, »Pfleger der Herrschaft Obluttenperg«, je potrdil račun l. 1668.

Ogrin Andrej, »praefectus in Oberlутtenberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1670. in 1671. V poznejših letih je bil tržan v Ljutomeru ter je opravljal precej časa službo varaškega pisarja. Umrl je l. 1707.

Khnitl Franc Krištof, »der Herrschaft ob` Luettenberg Landtgerichts Verwalter« je l. 1672. dal mnogo ljutomerskih

¹ Naslednji dodatki dopolnjujejo spis M. Slekovca, ki smo ga objavili v »Časopisu« I. str. 159.

² Deželni arhiv v Gradcu.

³ Knezošk. arhiv v Mariboru.

coprnije sumljivih tržank zapreti in nekatere tudi sežgati. Raditega so ga tožili tržani pri vladi, in ker je njih tožbo podpiral tudi Tomaž Ignacij Mauerburg, graščak v Braneku, je bil že v začetku l. 1673. odstavljen.¹ Koncem 17. veka je bil »Postae Magister« v Čakovcu. Dne 18. januarja l. 1698. mu je soproga Julijana porodila v Mariboru hčerko Veroniko.²

Menziger Blaž, »praefectus« je podpisal l. 1673. cerkveni račun. L. 1674. ga navajajo varaški zapisniki kot oskrbnika na Cvenu, kjer je posloval najbrž do l. 1680. Potem ga nahajamo do l. 1686. zopet v Dolnjem gradu. Leto za letom je namreč v cerkvenih računih podružnice v Podgradju podpisan kot »Pfleger der Herrschaft Oberluettenperg«. Umrl je najbrž l. 1686. Njegova soproga Marija je potem vzela tržana Janeza Mülpacherja ter je dne 26. junija 1691. l. obljubila 150 gld. za nov altar sv. Jožefa.³

Mikša Lavrencij, »praefectus« v Dolnjem gradu l. 1679. Bil je Ljutomeržan in sin odličnega tržana in župana Lavrencija Mikše.

Menziger Blaž, oskrbnik v Dolnjem gradu od l. 1680. do 1686.

Kalin (Callin) Janez Karol, »praefectus in Oberlutttemberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1686. in 1687. Dne 22. decembra 1687. l. mu je soproga Regina porodila sina Karola Jožefa. Potem je živel precej let na Grezovščaku, a okoli l. 1701. je odšel za varaškega pisarja v Veržej, a njegova soproga je bivala navadno še pri vinogradu. Med tem je bil 1710. zopet v Dolnjem gradu. V Veržeju je posloval najbrž do l. 1725.⁴

Lacherer Janez Ludovik, »praefectus«, 1688. in 1689. l. Podpisal je cerkvene račune.

Pinterič Franc, »praefectus«, je potrdil cerkveni račun podružnice v Podgradju l. 1691.

Mollinary Karol, oskrbnik v Dolnjem gradu je podpisal cerkvene račune l. 1694. in 1695.

¹ Deželni arhiv v Gradcu.

² Krstna knjiga v Mariboru.

³ Dež. arhiv v Gradcu.

⁴ Matrike župnije Sv. Križa na Murskem polju.

Sabaries Franc, »praefectus« l. 1696.

Pinterič Franc, zopet oskrbnik, l. 1697., 1698. in 1699., ko je podpisal cerkvene račune.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik v Dolnjem gradu, podpisan v cerkvenih računih l. 1701., 1702. in 1703., potem še l. 1708.

Lorger Jurij, oskrbnik l. 1707.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik l. 1708.

Kalin Janez Karol, oskrbnik l. 1710.

Lechenreiter Janez Jurij, oskrbnik od l. 1713. do 1715. Oskrboval je obenem tudi Branek, kakor vsi njegovi nasledniki.

Grajska kapela.

Gotovo je svoje dni v Dolnjem gradu stala kapela, v kateri se je maševalo. Sicer nam ni znano, kateri izmed lastnikov gradu jo je bil postavil, vemo pa, da je stala že l. 1545. Neki vizitacijski zapisnik iz te dobe poroča, da je grajska kapela posedala vinograd in njivo in vsakateri grajski duhovnik je užival nju dohodke.

Dotično vizitacijsko poročilo se glasi doslovno:

» . . . So sein wir von dem Pfarer bericht, das in dem Schloss Luettenberg ain Caplaney vorhanden, welche nit mehr, dann ain Weingart, vnd ain Agger, vnd sonst khein anders Einkhomben hat, darauf derzeit ain Cappelan gehalten wirdt, der solche Caplaney versieht, darumben er den Weingarten für sein besoldung zu genüssen hath.«

Z omenjenim letom prenehajo poročila o grajski kapeli, še le l. 1717. o priliki škofovske vizitacije se zopet omenja. Dne 28. aprila t. l. je sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg posvetil v Dolnjem gradu kapelo in nje altar v čast brez madeža spočeti Devici Mariji. Najbrž jo je dal ponoviti Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg, ki je ob tem času dobil v last Dolnji grad.

To kapelo je potem, kakor poroča stara kronika, dne 28. julija 1764. vizitiral višji duhovnik v Strassgangu, Ernest Anton pl. Azula.

Ko se je v prvi polovici 19. veka porušil grad, so izginili tudi slednji ostanki kapele.

† M. Slekovec.

Marijina cerkev »na Lebarju« pri Mariboru. Ta cerkvice je stala blizu koroških vrat, na zunanji strani, po njej so se ta vrata imenovala tudi »Frauen-Thor«. Orožen (Das Bisthum Lavant I, str. 539, 550) to cerkvico samo omenja ter poroča, da je blizu nje kapelanija sv. Magdalene in sv. Marte, katero je ustanovil župnik Jurij Schwentenkrieg (ok. 1450—1465), imela opokarno z dotičnim zemljiščem (»ein Ziegelstadel sammt Grund im Burgfried am Leber bei Marburg bei u. l. Frauen Kapellen, welcher man davon jährlich dient 3 Schilling Pfennige und 10 Pfennige«). Nekaj več je o tej cerkvici pisal rajni dr. Jos. Pajek v »Voditelju« (l. 1898, str. 120, 203, 204, 277—283). On je sprva domneval, da so cerkev l. 1532. porušili Turki, a to domnevo je opustil, opirajoč se na Puffa, ki pravi, da je l. 1549. imel Maribor več izvrstnih pridigarjev, med njimi Lavrencija Vorstädterja, kapelana pri Mariji na Lebarju, — torej je še cerkev takrat stala, — in pa na neki izpisek, ki si ga je bil izpisal rajni Beckh-Widmanstetter iz arhiva krškega kapitola in mu ga (Pajeku) dal v porabo, in v tem se omenjajo vinogradi »von der Frawnkirche zu Marburg«. Daljnih poročil dr. Pajek ni našel o tej cerkvici.

Po dobroti preč. g. stolnega župnika Fr. Moravca mi je pa došel v roke star urbarij mestne župnije mariborske iz l. 1571 (sega do l. 1580), katerega še ni nihče uporabil, a v njem se nahaja več podatkov za to cerkvico, iz katerih je razvidno sledeče:

1. Pri cerkvici je bilo tudi pokopališče; 2. ko se je urbarij spisoval, je bilo zemljišče pusto in cerkvice porušena. — Pod zaglavjem »Marchburger Zinnsung« (fol. 23.) namreč beremo: »Von der Begrebnus bey vnser Liebenn Frauen am Leber, vor der Stat Marchburg gelegen, gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg. Diennt vom gemelten grundt, darauf die Khirchen steet oder gestanden ist . . . khreuzer 40.« Pridejana je pa opomba: »Iezo ligt es ödt vnd man dient weiter nichts davon«.

Besedo »Lebar« izvaja dr. Pajek iz debela lob ali lub in meni, da lebar pomeni velik kup zemlje.¹ Jos. v. Zahn pa trdi,

¹ Voditelj 1898, str. 279.

da je »Leber« plural srednjevisokonemškega lê = künstlicher Hügel, Heidengrab.¹ Ker se pa ime Lebar ali Levar nahaja pogostoma po krajih, kjer že od nekdanj bivajo Slovenci, je vendar mogoče, da je to ime domače korenine, ali pa je morda korenika skupna germanskim in slovanskim jezikom.

Pri cerkvici na Lebarju bi torej imeli srednjeveško pokopališče mariborsko. V predzgodovinsko dobo ne bo kazalo segati, ker je Drava, spreminjaje strugo, svoje levo pobrežje razkopala, pač pa se razteza dolga vrsta predzgodovinskih grobišč na desni strani Drave ob vznožju Pohorja od Ruš proti Hočam. Pri opekarni v Radvanju so še lansko jesen izkopali več rodih žar.

3. Cerkve niso Turki podrli, ampak je najbrž sama razpadla, potem pa so jo opustili in podrli.

4. Mesto nje so odkazali dotičnemu kapelanu v mestni cerkvi (sedanji stolnici) Marijin oltar, kjer se je od časa do časa opravljala rana peta maša.

To vidimo iz naslednje notice v zapisku kapelanij in ustanov, ki so župniku plačevale davščine (fol. 27): »Vnser Lieben Frauen Caplaney am Leber vor der Stat Marchburg, weil aber die Khirchen am Leber aberbrochen, hat man Vnser lieben Frauen Alltar in der Pharrkhirchen zu Marchburg, darauf man zuweilen die Frumess sinngt, dem Caplan eingeben. Diennt jährlichen schilling 5, Phennig 10.«

Da cerkvice niso podrli Turki, da je marveč polagoma propadala, je sklepati iz tega, da pisatelj tega nič ne omenja, dočim n. pr. v Jarenini (fol. 8) pri Urban Ferkovi kmetiji razločno navaja, da je puščava in torej nič ne nese, ker so jo Turki razdejali (Ist durch den Türkhen verderbt). Enako pravi o treh kmetijah na Hajdini, da so jih Turki opustošili (sein zuvor durch den Türkhen verödt worden). Iz besed: »darauf die Khirchen steet oder gestanden ist« se pa sme sklepati, da je takrat bila podrtna in zemljišče vsled tega pusto.

5. Užitnico (Pfründe) pri Marijini cerkvi si je prisvojil mariborski magistrat. To nam poroča opomba v urbariju pri

¹ Styriaca, Neue Folge II. B. pg. 65 op.

ravnokar navedenem odstavku: »Gemaine Stat Marchburg eingezogen, bewout die auch khain Priester.«

Z užitnicami in ustanovami je sploh mariborski magistrat ravnal jako samovoljno, zato so se l. 1549. Lovrenc Lubše, kapelan na beneficiju sv. Magdalene, in njegovi trije tovariši pritožili pri solnograjskem nadškofu. Vsebinsko njih pritožbe deloma potrjuje naš urbarij. Spisan je bil za župnika Jurija Siechela († 1586), ki je bil tožen, da nič ne dela proti luteranski propagandi, mestni magistrat pa se je zanj potegnil pri nadvojvodu ter med drugim navedel i to, da je v najem dan o desetino in podložnike zopet odkupil ter dobil več pravn radi župnijskih posestev z raznimi plemiči. Nadalje tudi kaže ta urbarij, da je bilo gmotno stanje mestne župnije in njenih užitnic takrat kaj slabo.

Ker je mestni magistrat tako hlastno segal po ustanovah, ni glede zemljišča pri Lebarju brez pomena opazka: »gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg«.

Iz poznejšega urbarija (iz sredine 18. stol.), je tudi razvidno, da je še takrat posedovalo njivo na Lebarju mariborsko mesto, dasi je spadala k beneficiju Device Marije na Lebarju; žal, da je dotični list v tem urbariju zgoraj odtrgan in radi tega ni moči kaj natančnejega dognati. Prvi urbarij dokazuje tudi, da je župnik Siechel bil že l. 1556. v Mariboru in ne še le 1558., kakor trdi Orožen (l. c. 559), ker je že l. 1556. dobil neko pravdo zaradi desetine na Leitersbergu proti baronu Juriju Herbersteinu (fol. 31). Mogoče, da je že pred l. 1556. prišel v Maribor. Tudi naslednje l. 1557. je dobil v Gradcu pravdo proti Herbersteinu in župniku pri Sv. Petru pod Mariborom zaradi desetine pri Sv. Marjeti na Pesnici, katere $\frac{2}{3}$ je dotle jemal Herberstein, $\frac{1}{3}$ pa župnik pri Sv. Petru. Takratni župnik pri Sv. Petru je bil bivši mariborski beneficijat Lavrencij Lubše, ki še dosle v vrsti št. peterskih župnikov ni bil znan. F. Kovačič.

Studeniški požar l. 1788. Dne 7. marca l. 1788. ob pol 8. uri zvečer se je, — kakor pravi kronika — iz neke kovačnice zanetil ogenj, ki je radi hudega vetra v nekaterih urah

¹ Gl. Orožen, n. d. I, str. 554—556.

vpepelil ves trg, celo hiše onstran Dravinje pod hribom sv. Lucije, cerkev, župnišče, samostan (dominikank, ki je bil dne 21. marca l. 1782. zatrt) in celo stari grad nad sedanjim župniščem.

Vlada, oziroma uprava državnih posestev (Staatsgüter-administration) je kmalu potem naročila inženirju Joh. Wallnerju, naj vse pregleda in popiše ter stavi konkretne predloge, kako bi se pogorišče zopet povzdignilo, zlasti naj presodi, bi li ne bilo ceneje upravljati studeniških državnih posestev iz Freisteina pri Sp. Polskavi.

Wallnerjevo izvirno poročilo se nahaja v deželnem arhivu v Gradcu, kjer ga je prepisal bivši vodja studeniškega samostana † Adolf Hytrek. Njegov prepis se hrani v studeniškem samostanu v zvezku »Material zur Geschichte des alten Stiftes Studenitz«.

To poročilo nam podaja dokaj natančno sliko grozne nesreče. V trgu je pogorelo 35 hiš (dandanes ima trg kakih 49 hiš). »Grozen pogled!« pravi poročilo. Že itak malo premožni tržani so sedaj še bolj ubožali; ostali so brez domovja in mnogi so trpeli še na svojem životu vsled hudih opeklin. — Kakor je razvidno iz ondotne mrliške knjige, je neka 55 let stara Katarina Karinčnik zgorela v ognju. — »Na bolečih (od opeklin) prsih iščejo dojenčki hrane, dočim matere lakote stokajo in očetje si ne vedo pomagati.«

Le trije tržani so bili kos, spraviti ostanke svojih hiš zopet pod streho, drugi so se pa morali bedno potikati po tujih kotih in tam objokovati svojo nesrečo.

Od samostanskega poslopja je ostala nepoškodovana žitnica, ki je bila še le l. 1765. znova pozidana in z opeko krita. Samostansko poslopje je bilo 80 sežnjev dolgo in 7 sežnjev široko. V pritličju so bile obokane kleti, v prvem nadstropju obokane shrambe in sobe, v drugem pa celice, v katerih je bil z opeko potlakan lesen strop, ki je s streho vred zgorel. Na zahodni strani, kjer je bila največja, najbolj hladna in suha klet, se je potok, ki obteka samostan, že tako približal zidu, da se ga je kakor obrežja dotikal in na mnogih krajih je že zid spodjedel. Zato so nastale v tem delu poslopja hude

razpokline, in ker je ondi bilo včasih mnogo žita nakopičenega, ni moglo 6 podpornikov več vzdržati zidu. Vsled tega je svetoval Wallner, naj se popravi in pokrije, le oni del samostana, ki je bolj proti trgu, drugo pa naj se prepusti svoji usodi. Res je bil oni del do najnovejšega časa v razvalinah in je deloma še dandanes.

»Bundhütte« — zidana — je izgubila streho.

Studenec, — kateremu ljudstvo pripisuje zdravilno moč (Gnadenbrunn) in ki je Studenicam dal ime, je bil obzidan s sekanim kamenom, kameniti stebri so nosili streho iz škodelj, ki je zgorela in od tega časa je studenec nepokrit, krijejo ga le okrog nasajene lipe s košatimi vejami.

Župnišče, poprej sodnija (Hofrichterei), je izgubilo streho in 4 štukatirani stropi so se udrli, sicer je pa bilo poslopje še v dobrem stanu.

V poprejšnjem župnišču (oziroma stanovanju za samostanske duhovnike in za goste) je bila sodnija. V pritličju je bil velik svoden hodnik, 3 shrambe, kuhinja in družinska soba; v 1. nadstropju je bilo 8 sob in shramba, v 2. nadstropju tudi 8 sob. To poslopje je imelo z opeko krito streho in je ostalo nepoškodovano.

Tudi bivšemu prioratu je prizanesel požar. Z opeko krito enonadstropno poslopje je bilo samo na strani proti cerkvi nekoliko oškodovano; pritličju je bil na eni strani vhod v samostan, na drugi odprt svodni lok.

V prioratu je bila nameščena ljudska šola, ki je l. 1788. imela vpisanih 93 otrok. V prvem nadstropju sta bili dve veliki sobi, v katerih je imelo prostora čez 100 otrok, tretja soba je služila za stanovanje učitelju. Razen nove peči in dimnika ni bilo treba drugih popravil.

Pristava (Mayerhaus) je bila lesena in s slamo krita; konjski, volovski in kravji hlevi so bili zidani ter deloma s škodljami, deloma s slamo kriti, svinjaki pa so bili leseni in s slamo kriti. Gornje in spodnje gumno z dvema parmama je bilo leseno s slamnato streho in s podkapnico na zidanih stebrih.

Ribnjača je bila zidana in s škodljami krita, stopa pa lesena in s slamo krita. — Pečnica za lan in sadje je bila zidana, svodena ter z opeko, deloma pa s škodljami krita.

Wallner predlaga, naj se popolnoma odstranijo naslednje stavbe:

1. Zidana, z opeko krita drvarnica.
2. Utica (ki je stala na zahodnem oglu samostana pod Bočem).
3. Zidana in z opeko krita kapelica.
4. Zidana in z opeko krita mesnica.
5. En del bivšega župnišča, ozir. sodnije.

Samostanski mlin na dve kolesi je bil sicer zidan, vendar je vsa notranjščina zgorela; dali so ga v najem. Na gradu, kakih 25 m višje od samostanskih poslopij, je bilo oskrbništvo (Vogtei). Ostalo je le golo zidovje, in ni se dalo nič drugega porabiti kakor železna vrata s kamenitimi podboji.

Cerkev z zakristijo in dvema stranskima kapelama, ki je malo poprej bila postala lokalna kapelanija in ji je bilo odkazano 909 duš, je izgubila streho, znotranjost je ostala nepoškodovana. Od zvonika je samo ostalo ožgano zidovje, železje ure, glavice zvonov, kemblji, zbita strešna pločevina (Kuppelblech), pa 15 centov in 29 $\frac{3}{4}$ funtov raztopljene zvonovine. Wallner predlaga, naj se zvonovina posrebra (das zerronnene Glockenmetall zu versilbern) in s tem poplačajo razni rokodelci, zvonik pa se naj pokrije z opeko in tudi cerkev naj se čim prej spravi pod streho, pri čemur bodo župljani brezplačno oskrbeli vožnjo in delavce. Zvonovi pa se naj semkaj prepeljejo iz poličanske podružnice Marije Ljubečne, ki se naj opusti.

Slednje se ni izvršilo; na Ljubečni še dandanes visijo stari zvonovi, a tudi studeniška cerkev ima dva stara zvana, enega iz l. 1748., drugega iz l. 1678. Od kod jih je dobila? Pred požarom gotovo niso bili tukaj. Zvon iz l. 1748. ima na krilu podobo sv. Treh Kraljev, nedaleč od Studenic je pa (v črešnjevski župniji) podružnica sv. Treh Kraljev, ki so jo bile pozidale studeniške dominikanke. Tu so torej vzeli dva zvonova za studeniško cerkev. Res ima podružnica sv. Treh Kraljev svoje sedanje zvonove še le od l. 1830.

Ljudska pravljica pravi, da je pri požaru ostal veliki zvon, a da so ga natihoma odpeljali k podružnici sv. Treh Kraljev; ko so pa ljudje to zvedeli, so ga spravili nazaj.

Jedro te pravljice je toliko resnično, da je sedanji studeniški »srednji« (pred l. 1835. »veliki«) zvon res prišel od Treh Kraljev v Studenice. Mogoče je pa tudi, da so starejši zvon iz l. 1678. vzeli iz studeniškega stolpa in ga prepeljali k novi podružnici, doma pa naročili novega; ko je pa bil ta vničen, je zopet stari zvon priromal na svoje prejšnje mesto.

Vkljub hudemu udarcu l. 1788. in raznim nezgodam početkom 19. veka so si vendar Studeničani dokaj pomagali in sredi 19. veka je bilo ondi precejšnje blagostanje. *F. Kovačič.*

Dve slovenski prisegi iz leta 1715. v nadžupnijskem arhivu v Vuzenici.¹

Formula Juramenti purgationis.

Jest N: Sapershefhem umoio lastno Dusho moimo Stuar-niku Christushu Jesusu, inu sa sarotim per sgubi moiga Svelitzhaja da jest v: g: Sa taiste dinaria' Sa keterih vola Sim jest per la tei G'rihti obtoshan v: g: nifim nidar videu ali kfebe Vseu, ali skriu, ali per drugim skriti billi etc: inu ali le ta moja Sapersega ni resnitzhna taku meni Gospud Bug ne pusti V nebesku kraleustvo priti amen.

Alia Formula.

Jest N: Sapershefhem u mojo lastno Dusho moinio Stuar-niko Christ: Jesusu, inu Sarotim per sgubi moiga Suelitsheja, da jest v'tei Rietshi v' keteri jest Bodam Pobaran, euo Zhisto Boshjo Resnizo Govoriti, inu vunkei povedati. Kakor meni Bugk Pomagi inu S. Troiza. *V. Preglej.*

*V hiši mecena barona Zoisa.*² »Patriotisches Tageblatt«, ki je izhajal v Brnu na Moravskem, je dne 23. febr. 1802 (št. 19) pod zaglavjem »Patrioten und patriotische Handlungen« prinesel to-le poročilo o baronu Žigi Cojzu:

»Baron Sigmund von Zoys in Krain.«

Diesem edlen Manne staten einige Officiere, die den Feldzug in Italien mitgemacht haben, in Nr. 122 der Prager Oberpostamtszeitung (1081 [gotovo pomota za 1801, Pis.]) ihren herzlichen Dank ab, für die zuvorkommende Güte, mit

¹ Ti prisegi je napisal Štefan Jamnik, nadžupnik od 1714.—42. l.

² Gl. Vidičev članek v »Spomen-cvieu« (Mat. Hrv. 1900, 606 sl.).

welcher er das k. k. Militär im Vorrücken und Rückzuge ohne allen Unterschied aufnahm und bewirthete, mit unermüdetem Eifer für die Bequemlichkeit desselben besorgt war, und jedem Soldaten sein Haus als einen wohlthätigen Tempel wahrer Freundschaft öffnete; wie er den gemeinen Mann der k. k. Armee ohne Unterschied mit wohlthuender Güte überhäufte; wie er alle Kräfte aufbot, ihnen frohe Tage zu machen; wie er aus eigenem menschenfreundlichen Gefühle, ohne dazu erst aufgefordert zu werden, für alle diejenigen Soldaten, die nach dem Spital gebracht wurden, mit zuvorkommender Milde besorgt war; wie er kein Mittel unversucht ließ, von dem er glaubte, daß es ihnen auch die geringste Linderung verschaffte; wie er selbst den k. k. Officiern, die verwundet dahin gebracht wurden und wegen Enge des Raumes nicht füglich untergebracht werden konnten, aus freiem Antriebe in seinem Haus Aufnahme gestattete, und Wonne fühlte, daß sein Haus zum heilenden Freundschaftstempel dienen konnte, und wie er, obgleich die Gesundheitsumstände dieses Biedermannes ihm selbst auszugehen nicht erlaubten, alle seine Angehörigen mit unermüdetem Eifer anspörnte, allen ohne Unterschied so genaue Dienste zu leisten, als wenn es ihn selbst beträfe; wie er ihnen befahl jedem Verlangen, jedem Winke zuvorzukommen. O wer wäre im Stande alles zu erzählen, was dieser Biedermann alles that, was er leistete?

»Wir sind überzeugt, heißt es zum Schluß, daß alle unsere Kriegsgefährten, die Augenzeugen und Theilnehmer der edlen Handlungen des Herrn Barons Sigmunds von Zoys waren, unserer hier ausgedrückten Gesinnung von (?) lautesten Beifall geben werden; denn sie stimmen mit uns überein, des echten Kriegers Symbol sei: »Treue dem Landesfürsten und Vaterlande, und dankbar gegen jeden wohlthunenden Biedermann zu sein«.

Dr. Fran Ilešič.

»*Malo besediše*« (1789). — 1. Doslej so bili znani le trije primerki te knjižice, o koji se je govorilo v lanjskem »Časopisu« (str. 28. in 113 sl.). Med tem sem našel še četrty primerek in sicer v arhivu mariborskega stolnega kapiteljna, a manjka mu začetek, in kolikor se spominjam, tudi konec.

2. Na str. 129. lanskega »Časopisa« sem vprašal: »Kje je (na koncu 18. in v začetku 19. veka) bil na Lovrenčevo na Pohorju živinski sejem?«

Dan današnji je na Lovrenčevo sejem v Slovenjem Gradcu in v Lučanah; pri Sv. Lovrencu v Puščavi pa je v ponedeljek po Lovrenčevem.

V dobi, za katero nam gre, vsaj v začetku 19. veka pa je bil 10. avgusta sejem ne le v Slov. Gradcu in Lučanah, marveč tudi pri Sv. Lovrencu v Puščavi (tudi pri Sv. Lovrencu »Bez. Ebensfeld«).

In baš na Sv. Lovrenca v Puščavi najlažje mislimo v okviru položaja, kakor se nam slika v »Besedišu«.¹

Dr. Fran Ilešič.

O Kremplju. Malo znana je ta-le Krempljeva knjiga:²

Deutsch-windischer Christenlehr = Katechismus in Fragen und Antworten. — Nemško-slovenski Katechismus in kerščanski nauk v — pitanjih in odgovorih. Pettau in Untersteyer 1826 (Na zadnji strani: Marburg, gedruckt bey Jos. Janschitz).

Glaser ne omenja te knjige, pač pa Marn, Jezičnik XIX, češ, v Ptujju da Krempelj na svetlo slov.-nemški katekizem.

Weiß (Geschichte der Österr. Volksschule, II. Graz 1904, str. 701) pravi: Im Jahre 1824 haben Anton Krempl zu Pettau und Vinzenz Jansa, Pfarrvicar zu Donnersbach, Bücher zum Druck befördert, welche sich auf den Religionsunterricht bezogen« (Enako na str. 823). Letnica 1824 je pomotna; morebiti je tega leta Krempl predložil svoj prvotni rokopis.

*

Na naslovnem listu ne najdeš Krempljevega imena, a zato se nahaja pod zanimivo opombo, ki je natisnjena na prvi strani drugega lista; ta opomba se glasi:

¹ Podatke o sejmiših podajam po »Großem steyer. National-Kalender« 1822—1828.

² En primerek ima knjižnica mariborske gimnazije.

Toti posebno za dolenske¹ kraje prikladni slovenski Katekizmus je le iz naročenja svétle Škofie Sekovske nemško-slovenski gratal.

Vu Ptuji na Pametvo 1825.

Anton Kreml,
Kurmaister.

To je v stvarno-mirni obliki jak protest zoper nemčujoče delovanje sekovskega ordinarijata. Napisal ga je poznejši »ilir« in pisec »Dogodivšin«.

Dr. Fran Ilešič.

Štajerski jožefinski katekizem, o kojem sem pisal v lanjskem »Časopisu« (str. 137. sl.), je založnik Jos. Franc Kaiser ponujal v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« še leta 1828. (list z dne 24. jan.); naznanja ga poleg drugih knjig in sicer tako: »Katechismus, tave rliki (!), sprashanjam, inu s odgovoram sa zessarške kralove deshele inu sholle. Is nemščkiga na šlovinški jezik prepisan. v' Crazi«. Misliti je tu na samo slovensko izdanje, ki ga je že izprva bilo dobiti baš pri Kaiserju.

Da je knjiga bila še l. 1828. v knjigotrštvu, je pomembno za kronologije, zlasti za nejasnost, ki sem jo naglasil (kot točko a v opombi) na strani 149 lanjskega »Časopisa«.

Za ustanovitev časa bi lahko služilo tudi ime založnika in izdajatelja »Johannesa Kaiserja«. Žal da baš tudi o tem ne morem nič gotovega povedati.

Josip Fran Kaiser, ki je katekizem prodajal l. 1828., je bil rojen l. 1786. in je l. 1811. prevzel knjigoveznico, ki jo je kmalu izpremenil v pravo knjigarno in z uspehom dalje razvijal (Wurzbach). V tridesetih letih je štajerski »National-Kalender« izhajal »im Verlage des Herausgebers Josef Franz Kaiser, zum Kronprinzen von Österreich nächst dem Murthore«.

Ta Josip Fran je pač bil naslednik Mihaela Kaiserja, ki je n. pr. l. 1800 imel svojo bukveveznico »außer der Murbrücke« (Vaterländischer Kalender der Steiermark aufs Jahr 1800).

In Ivan Kaiser? Prednik Mihaelu, torej v jožefinski dobi?

¹ = ljutomerske. (V začetku besedila samega na str. 5. je pri besedi »kerfchanfko« opomba: »fch beri kak fhzi [= šč] ali kak fh [= š, Pis.], kak je v' kerem kraji eno ali drugo navadno.

Vsekakor je stvar pač taka, da je katekizem ponatiskovala Kaiserjeva tvrdka od Frana do Frana Josipa. *Dr. Fran Ilešič.*

Narodopisna črtica k zgodovini prasnoverja. Č. g. V. Koprivšek, ptujski kapelan, je izročil muzeju nemški, samo na eni strani tiskani list, 41 cm širok s tiskom v dveh stolpcih. Naslov mu je: Gewisse wahrhafte rechte Läng und Dicke unser lieben Frauen, und der übergebenedeyten Himmels-Königin MARIA, welche heilige Läng zwar aus seidenen Banden denen Pilgramen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, mitgetheilt worden. Sledi priporočilo, to dolžino seboj nositi in gotove pobožnosti opravljati; nato se čitajo razne molitve na čast sv. dolžini, sklepčno pa opombe o dolgosti Marijine noge. Tiskan je list: Erst wieder ganz neu gedruckt zu Cölln am Rhein. Videti je, da se je naš list dajal kot tolmač poleg traka, ki je predstavljal Marijino dolžino. Tak trak s podobnim, a ne čisto enakim napisom je objavil Grössl v Zeitschrift f. österr. Volkskunde, Wien 1897; Marijina dolžina znaša tam 1·88 m in dolžina njene noge 13·5 cm (ni v razmerju!); svilnat trak, 2·2 m dolg in 3·5 cm širok z napisom »Altezza dela Madonna di Loreto«, ki se rabi zoper božjast pri otrokih, omenja Moses v istem listu (1903, str. 214). G. darovavcu je izročila list neka stara Nemka. ker se je bala, da bi se v drugih rokah oskrunila. Nahajajo se tudi trakovi z dolžino Kristusovo (isti časnik 1898 str. 152) in še dandanes delijo take (?) trake romarjem v cerkvi sv. Praksede v Rimu.

Isti gospod je daroval slovensko tiskovino: Tri sil lepe Molitue per enmu umiriozhim zhloveka (!) silno nuzne, k Svelizhania suoje dushe sa uzata. Obsega 8 strani, 16 cm vis. in 9·5 cm šir., in ima na srednji strani lesorez, 10×7 cm, ki predstavlja ravno umrlega bolnika na postelji, ki z levico drži še za svečo, duša pa mu že hiti k Mariji v oblakih; poleg postelje stoji dominikanec in kleči prelat; hudi duh pa v podobi krilatega psa odhaja. Na zadnji strani spodaj se čita: Tele tri Molitue so Mes nimfhkega naflouino dru ka ne. Oblika postelje v lesorezu spada v prvo polovico 18. stoletja; a tisek se je vršil morda še pozneje. Zgodba pripoveduje o papežu, ki je bil z

velikim grehom obložen na smrtni postelji, kaplan pa mu je tri — tukaj natisnjene molitve zmolil in tri ure po smrti se mu je zveličani papež prikazal in se mu je zahvalil.

Moč teh molitev — ki so katoliške in povdarjajo Kristusovo trpljenje — pa je neki taka, da »kader bi en zhlouk uffe grehe tega sueta na febi imu, kader se bodo te tri Molitue na posledno uro molile mo bodo uffu grehi odpusheni, al pa bi negova dufha noter dofodniga dne terpet imela, taku bo rezhena... Tudi v kater hishi bodo te tri Molitne (!) dershane nabo en otrok mertu na suet prishu... Jen tudi uffak kateri te Molitue bere al brati Shlishi ima 400 let Odpustik... Tudi kater te Molitue bere al brati shlishi, temo bo taura negove smerti resodeta.

A. S.

† *Ivan Krstitelj Tkalcíč.* V zadnjem zvezku lanskega leta je »Časopis« poročal o dveh Tkalcíčevih delih, sedaj pa, žal, moramo že položiti žalobno mirto na sveži grob velezaslužnega hrvaškega zgodovinarja.

Ravno sedaj, ko se v Rimu rešuje vprašanje o staroslovenskem bogoslužnem jeziku, je zatisnil eden izmed najboljših poznavavcev tega vprašanja svoje oči k večnemu počitku. Umrli je dne 11. maja v starosti 65 let kot prebendar stolne cerkve zagrebške, v kateri službi je bil od l. 1867. Narodil se je 4. maja 1840. l. v Zagrebu, kjer se je tudi izšolal ter l. 1862. postal duhovnik.

Že kot mlad bogoslovec je l. 1861: priobčil v »Katoličkom Listu« razpravo »Slovjensko bogoslužje«, ki je prevedena tudi na poljski in rusinski jezik. Tudi pri drugih listih je kot bogoslovec in mlad kapelan marljivo sodeloval; celo na pesniškem polju se je poskusil ter l. 1868. objavil v »Dragoljubu« zbirko lirskih pesmic »Lipino cvieće«.

Največje in najznamenitejše njegovo delo je pa: »Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae«, katerega XI. zv. je izšel nekoliko mesecev pred njegovo smrtjo; z njim je dovršil srednjeveške spomenike stolnega mesta Zagreba. — Ko se je slavila tisočletnica sv. Cirila in Metoda, je spisal za to priliko

poseben spis, ki je v svojem drugem delu, kjer pisatelj govori o slovanskem bogoslužju rimskega obreda pri Slovanih, predvsem pri Hrvatih, vzbudil širjo pozornost. Temeljito je preiskal tudi zgodovino zagrebške stolne cerkve in zagrebške biskupije, o čemur svedočijo spisi: »Monumenta historiae episcopatus Zagrabiensis«, »Stope glagoljaške u biskupiji zagrebačkoj«, »Preporod biskupije zagrebačke u XIII. veku«, in številni večji in manjši spisi v »Katoličkom Listu« in v »Radu jugoslavenske akademije«, »Starinah« i. t. d. V različnih časnikih je priobčeval Tkalčić tudi izpiske in manjše članke iz občne hrvatske zgodovine, in slovstveni zgodovinarji hrvatski trdijo, da je Avg. Šenoa marsikaj iz Tkalčičevih spisov uporabil v svojih pripovednih spisih. Neumorno delaven na zgodovinskem polju, si je Tkalčić postavil s tem med hrvatskim narodom neminljiv spomenik.

L. 1875. je postal dopisujoči in l. 1883. pravi član jugoslavenske akademije, l. 1880.—1896. je bil tudi njen arhivar. Zadnji čas je pripravljaval zgodovino zagrebške škofije, pri čemur ga je smrt prestrigla. Ravno isti dan, ko je nameraval mestni zastop zagrebški imenovati Tkalčiča za častnega občana stolnega mesta Zagreba, je izdahnul svojo plemenito dušo. *A. P. K.*

Književna poročila.

Murko Matthias Dr.: *Die slawische Liturgie an der Adria.* Österreichische Rundschau, B. II., H. 17, str. 163—177. — Naš odlični rojak razlaga v tem članku nemškemu občinstvu, ki bere »Öst. R.«, bogoslužno posebnost na obalah Jadranskega morja, ki je edina te vrste v celem katoliškem svetu, namreč: rimski obred s staroslovenskim jezikom. Razne vrline pa povzdigujejo ta članek visoko nad nivo navadnih časnikarskih člankov; zato je vreden, da sporočimo vsebino braveem našega glasila. — V kratkih, pa prav markantnih potezih je g. pisatelj očrtal zgodovino staroslovenskega bogoslužja od Cirila in Metodija do naših dni.

V Panoniji in na Moravskem je stala zibelka slovanske liturgije, kjer sta blagovestnika Ciril in Metodij uvedla grški obred s slovanskim jezikom in sicer sta sv. knjige prevedla v jugoslovansko, najbrž macedonsko narečje. Ciril je vrhutega spretno prilagodil slovanščini grške minuskule in tako vstvaril posebno pisavo t. zv. glagolico, ne pa cirilice, ki se je pozneje izcimila iz grških majuskul. L. 880. je Metodij

dosegel, da mu je papež Ivan VIII. slovesno potrdil slovensko bogoslužje. Tedanje cerkvenopolitične razmere na Balkanskem polotoku so bile povod, da je rimska stolica vkljub zvezi s frankovsko-nemško državo popustila v tej stvari. Toda zmešnjave na papeškem dvoru po smrti Ivana VIII., spletke Vilingove pa kratkovidnost kneza Svatopluka, ki ni pojmlil važnosti narodne moravske cerkve, so razrušile Metodijevo delo na Moravskem. Njegovi učenci so razbežali največ v Bolgarijo, od koder se je slovansko bogoslužje širilo po Srbiji in vzhodni Bolgariji. Na dvoru mogočnega bolgarskega carja Simeona je cerkvenoslovenska književnost doživela svoj zlati vek. Iz Bolgarije se je staroslovenščina razširila tudi na Rusko. V pokrajine ob Jadranskem morju je pa slovenska liturgija prodrla najbrž že za časa Metodijevega, gotovo se je pa že v začetku 10. veka močno razširila po Dalmaciji. Izprva so tudi tu cerkvenopolitične razmere bile ugodne slovenski liturgiji, ker so latinski škofje po mestih stali na strani Focijevi; celo Hrvate je za nekaj časa potegnil nase Bizancij, vendar hrvaški knez Branimir se je l. 879. nagnil odločno k Rimu. Rim in slovensko bogoslužje sta bila zaveznika proti bizantincem, ninski škof pa glava hrvaške cerkve proti razkolnim dalmatinskim škofom. Toda stvar se je drugače zasuknila, ko sta se pomirila Rim in Bizancij ter so se dalmatinski škofje zopet pridružili Rimu.

Sedaj se začne silen boj zoper slovensko bogoslužje, ki je dobil svoj odraz zlasti v spljetskem saboru l. 925. in 928. Ninski nadškof, glavni zagovornik slov. bogoslužja, je pa vendar dosegel vsaj to, da Rim ni potrdil člena X. sabora l. 925., po katerem je bilo prepovedano škofom posvečevati duhovnike slovenskega jezika, toda pod Leonom VI. je bila vsled sklepa spljetskega sabora l. 928. zatrta ninska škofija in z njo glavno zavetišče glagolice. Kralju Tomislavu se pogostoma očita slabost, da se ni bolj zavzel za slovensko bogoslužje; g. pisatelj pa prav opozarja, da v tedanjih razmerah ni bilo ravnanje kraljevo tako napačno, kajti s tem se je preprečilo, da ni med hrvaškim in romanskim življenjem v Dalmaciji nastal prehud prepad; zato je tukaj zmagonosno napredoval slovanski živelj, dočim je sicer povsod na zahodu nazadoval.

Večja nevarnost je zapretila slovanskemu bogoslužju zopet ob času Gregorija VII., ko je spljetski sabor l. 1059/60. sklenil, da je popolnoma izruti slovansko liturgijo, a hrvaški narod se je odločno potegnil za svojo svetinjo in Aleksander II. je potem omilil sklep spljetskega sabora in škofom samo to ukazal, naj ne posvečujejo takih, ki bi ne umeli latinski pisati ali brati. In ta naredba je imela svojo dobro stran, kajti glagolaši se niso popolnoma izolirali, ampak so ostali v stiku z zahodno kulturo, ki se je takrat naslanjala na latinski jezik. — Vkljub vsem oviram in težavam se je slovansko bogoslužje vzdržalo in Rim ga ni izrečno zabranil, a tudi ne izrečno potrdil. Še-le l. 1248. ga jepotrdil Inocencij IV. na prošnjo senjskega škofa Filipa, a samo za one pokrajine, kjer je že bilo v navadi.

Ko so med tem hrvaški glagolaši bili sprejeli mesto grškega obreda rimski obred, je odpadla zopet ena ovira slov. bogoslužja, a vsled tega je bilo treba v bogoslužnih knjigah spremeniti tudi tekst. Natančnejše filološke razprave so dognale, da je že v 13. stoletju bila posebna redakcija hrvaško-glagolskih cerkvenih knjig, v katere pa so se dotle vrinili nekateri dialektični elementi srbskohrvaškega jezika.

Reskript Inocencija IV. je napravil vprašanju konec, je li slovensko bogoslužje sploh dopuščeno. Sedaj se je glagolica mirno širila in v 16. veku jo nahajamo po notranji Hrvaški, celo v Medjimurju, v Štrigovi ob štajerski meji, okoli Trsta in Gorice; tudi na Kranjsko so zanesli glagolico hrvaški duhovniki, ki so bežali pred Turki. Celó na pozivnicah deželnih stanov kranjskih se nahajajo glagoliški podpisi in še v sredini 18. stoletja so si turški in avstrijski obmejni poveljniki dopisili glagoliška pisma.

V 14. veku je došla glagolica pod Karlom IV. celo na Češko, kjer pa ni imela posebnega pomena za češko književnost. Iz Prage jo je prenesel na Poljsko kralj Ladislav Jagelonec, a tudi tam se ni vzdržala dolgo čez l. 1470. Češka glagolica je pa prišla na svetovni glas po reimskem evangeliju, ki je bil spisan v Pragi l. 1395. in je preko Carigrada došel v Reims, kjer so francoski kralji pri kronanju nanj prisegali.

Tem bolj se je pa doma razvijala glagoliška književnost in sicer poleg cerkvene tudi svetna, ki je še malo znana in jo šc celo strokovnjaki premalo vpoštevajo.

Novejši čas s svojimi iznajdbami pa ni bil ravno ugoden glagolici; sicer se je že l. 1483. tiskal glagoliški misal v Benedkah, a potem je v 80 letih izšlo samo 12 glagoliških knjig. — Nov pokret je zanesla v glagoliško književnost reformacija. Kranjski reformatorji so poskušali posluževati se glagolice, da bi razširili svoj nauk po slovanskem jugu; v Tübingenu je izšlo v ta namen več glagoliških knjig. A protestantizem pri Jugoslovanih ni našel tal, in prav staroslovensko bogoslužje je bilo katoliški cerkvi nekaj proti luteranstvu.

Poleg razmeroma pičle glagoliške književnosti se je v Dalmaciji od 15. stoletja naprej pod vplivom italijanske renesanse razvila prav bogata duhovna in svetna književnost, s katero glagolica ni mogla tekMOVATI; bila je preozko narodna in zato se je morala umakniti iz javnega življenja. To je pa bil ravno velik napredek za hrvaško književnost, ker so se duševno in politično razkosani deli strnili v kulturno celoto, ko je po vseh hrvaških pokrajinah obveljala latinica kot slovstveni alfabet. Kot »mrtev« jezic je pa bila glagoliška staroslovenščina rimski cerkvi še prikladnejša za bogoslužje. Od 17. veka skrbi Rim sam za glagoliške bogoslužne knjige. Za Urbana VIII., ki se je zelo zanimal za cerkveno unijo, je hrvaški minorit Rafael Levaković pod nadzorstvom rusinskega škofa Terleckega priredil novo izdajo misala (1631) in brevirja (1648) ter oboje znatno rusificiral. Šc v večji meri je to storil

pri novi izdaji misala l. 1741. Dalmatinec Karaman, ki je dalj časa bival v Rusiji in si je vtepel v glavo, da je le ondi čista cerkvena slovenščina. Dočim so si pravoslavni Srbi morali v sili nabaviti cerkvenih knjig iz Rusije, so Hrvatje in ž njimi Rim iz nevednosti porusili svoje bogoslužne knjige. Ljudstvo in duhovščina pa nikakor nista bila zadovoljna z novimi knjigami. To je bil eden izmed vzrokov, da je Benedikt XIV. l. 1754. ukazal uporabljati »slovanski književni jezik« in strogo prepovedal po sili vpletati ljudski jezik. Prav Benediktova konstitucija je pa mnogim dalmatinskim vladikam, zlasti rojenim Italijanom, bila povod, da so zatirali slovansko bogoslužje; ali temu so se upirali nadškofje zaderski in drugi škofje, ki so se potegovali za glagolico in skrbeli za glagolaški duhovski naraščaj. Vendar so bili glagolaši v obče na slabšem: latinski duhovniki so imeli povsod prednost in so tudi opravljali lažje posel, ker glagolica res ni lahka. K temu je še pripomoglo poitalijančevanje, ki je pod avstrijsko vlado bilo še hujše kakor pod Benečani, in v Istriji je res glagolica najprej propadla v onih krajih, ki so bili že izpočetka pod Avstrijo.

Mnoge občine si tudi radi uboštva niso mogle oskrbeti potrebnih knjig, ki so bile sploh težko dobiti; tako je prišlo v navado, da so duhovniki pete dele sv. maše peli z ljudstvom v ljudskem jeziku (ščavet), tihe pa molili po latinsko.

Po prepору slovanskih narodov se je v 19. veku vzbudilo zopet živahno zanimanje za glagoliško liturgijo. Velepomenljiva je v tem oziru okrožnica Leona XIII. »Grande munus« iz l. 1880., toda onih velikih učinkov, ki so jih prijatelji in neprijatelji pričakovali, vendar ni imela. Stvar se je zavlekla na polje politične agitacije in hudomušne diplomacije; nova tla je slovansko-rimska liturgija pridobila izza te okrožnice le v Črni Gori, pa i tu se je vmešala ruska in avstrijska diplomacija. Knez Nikita je želel cerkvenih knjig s cirilskim pismom, a temu se je uprla ruska diplomacija, češ, da bi s tem prenehala razlika med katoličani in pravoslavni.

Okrožnica Leona XIII. je imela le ta uspel, da se je temeljito priredila nova izdaja misala (l. 1893), v kateri je zopet prišla v veljavo prvotna staroslovenščina hrvaške redakcije. Kongregacija obredov je že l. 1898. zaukazala, da se odsle naj pojco in berejo vsi mašni deli samo v staroslovenščini brez primesi ljudskega in latinskega jezika; dasi to ljudstvu in duhovščini ni bilo po volji, je vendar strogo izvedeno v krčki, senjski in deloma v spljetski škofiji. Z odlokom 5. avg. l. 1898. je staroslovenski obred proglašen za stvarni (ne osebni) privilegij onih cerkev, v katerih je že 30 let dejanski v rabi, a Leon XIII. je 22. avg. l. 1900. ta odlok toliko omilil, da to ne velja za one cerkve, ki so zadnjih 30 let morale neprostoovoljno opustiti staroslovensko liturgijo.

G. pisatelj sklepa, da je obstoj slovanske liturgije ob Adriji zagotovljen; da bi jo sedanjí papež — rojen Benečan — odpravil, je

prazna želja nekaterih italijanskih politikov. — Posebno lepo prospeva novejši čas staroslov. bogoslužje na Krku pod vodstvom škofa Mahniča, ki skrbno pazi na čistost slov. liturgije in tudi sam staroslovensko mašuje; onislil in oskrbel je tiskarno z glagoliškimi črkami in ustanovil »staroslovensko akademijo«, ki se naj peča zlasti s proučevanjem in izdavanjem glagoliških spomenikov, in priredi novo izdajo glagoliškega brevirja. — G. pisatelj se prav pohvalno izraža o dosedanjem delovanju te akademije.

K sklepu prav primerno opozarja g. pisatelj, da državna uprava nima prav nikakšnega povoda vtikati se v to notranjo cerkveno zadevo, nazirati v tem kako nevarnost in jo skušati zatreti celo z žandariji. Sicer pa tudi kot reelni historik svari pred iluzijami z druge strani; obred ko tak ne dela čudežev. Armenci na Poljskem so se vkljub svojemu obredu izgubili, enak vzgled so pomadžarjeni Rusini, z druge strani se pa Poljaki vkljub latinskemu obredu krepko drže proti Nemcem in Rusom.

G. pisatelju smo prav hvaležni za ta jedrnat in trezni članek: upajmo, da spodbije marsikak neosnovan predsodek, zlasti v onih krogih, ki so se dosle bolj bali skromnega glagoliškega misala, kakor pa sovražnih torpedov. Z druge strani bodi pa ta sestavek lep vzgled, kako je slične stvari mirno, stvarno in dalekovidno presoјati, kajti vihravost in pretiranost lahko škoduje najboljši stvari. *Fr. Kovačič.*

Stegenšek Avguštin: Cerkevni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija Gornjegrajska. S 162 slikami in 3 tablicami. V Mariboru 1905. Založil pisatelj. Vel. 8°, str. 289.

Razen maticinili knjig so v slovenskem slovstvu znanstvene knjige dokaj redka prikazen. Radostno nas je torej iznenadila o Veliki noči zunanje lično opremljena knjiga iz peresa odbornika našega društva, g. prof. Stegenška. S tem delom se je začel vresničevati velikanski znanstveni kulturno-zgodovinski načrt, ki ga je zasnoval prevz. knezoškof lavantinski, namreč da se v zgodovinskem in umetnostnem oziru opišejo vse cerkvene stavbe in umetnine cele lavantinske škofije.

V avstrijsko-ogrski monarhiji imajo slično delo že Madžari, (v madžarskem in francoskem jeziku), v naši polovici se je lotila takega dela c. kr. centr. komisija in sicer je začela s Koroško, a delo se je ustavilo; od l. 1897. izdaja češka akademija Franca Jožefa popis vseh umetnin kraljestva Češkega v obeh deželnih jezikih. Gotovo je za nas velikega pomena, da je stopilo na dan v naših tesnih razmerah tako delo. Omejeno je sicer le na cerkvene spomenike in umetnine, a za južnoštajersko kulturno zgodovino so tudi te največje važnosti in odtehtajo vse druge starinske in umetniške spomenike. Veličastnih in vzornih spomenikov sicer ne nahajamo — preteklost naša je bila za velike umotvore in njih ohranitev malo ugodna, vendar še imamo dokaj zanimivih spomenikov od starokrščanskih bazilik (v Celju) do današnjega dne.

Zasebne razmere so nanesele, da je g. pisatelj začel svoje delo z gornjegrajsko dekanijo, ki je zanimiva za Štajerce kakor za Kranjce, ker je ta dekanija spadala nad 300 let pod ljubljansko škofijo.

Zgodovino Gornjega grada in njegovega okrožja nam je sicer že spisal rajni Ign. Orožen in se je nanj tudi gospod pisatelj opiral, vendar je Orožnovo delo s tem bistveno spopolnjeno.

Opisano je v I. zv. vseh 16 župnijskih cerkev gornjegrajske dekanije z vsemi podružnicami. Pisatelj opiše vsake cerkve lego, tloris, stavbo, zgodovino cerkve, potem posamezne dele v znotranjosti: altarje, kipe, slikarije itd. ter arheološko ali umetnostno zanimivo opravo (posodje in obleko). Samo opis zvonov je izpuščen, ker je za zvonove določeno drugo delo.

Glavno pozornost obračata v tej dekaniji nase Gornji grad s svojo slavno preteklostjo in velikansko cerkvijo; pa Sv. Frančišek s svojo zakladnico, ki hrani znamenite darove francoskega, avstrijskega, saškega, poljskega in napolskega dvora.

Slovensko občinstvo pri tej priliki opozarjamo na razlago imena Gornji grad, ki ga g. pisatelj navaja po Zahnu na str. 122 v op. 2. Nemcem kakor Slovencem se je zbrisal spomin, da je navidezno nemška oblika Oberburg prvotno vendarle slovenske korenine: Obrov grad (Avarski grad). V svojem najnovejšem delu (Styriaca, Neue Folge II. B.) pa razlaga Zalm to ime iz besede obramba in sluti, da je na hribu vrh poznejšega samostana v staroslovenski dobi bilo branišče. Ta razlaga se nam zdi povse verjetna.

Zanima nas zlasti še Rečica kot ena najstarejših cerkev in naselbin v tem okraju, Mozirje, kjer je solnograjski svetnik sv. Rupert v oglejski očakovini imel svojo cerkvico, Solčava s svojimi spomini na celjske grofe, pa Luče s svojim opravielnikom, ki nam še nekako predstavlja srednjeveške cerkvene običaje, ki so se v tem kraju ohranili notri do Jožefovih časov.

Ne manj imeniten je drugi del knjige (str. 171—237), ki nam podaje statističen pregled župnijskih cerkev po njih prostornosti in starosti, zgodovinsko-topografični pregled cerkvenih selišč, pregled umetnin in umetnikov, ki so delovali v gornjegrajski dekaniji.

Pri cerkvenih stavbah je v tem okraju zastopan romanski, gotski in baročni slog. Romanski slog ponelja po l. 1220, gotski slog se je držal pri nas prav dolgo, še-le začetkom 17. stoletja je bil v zadnjih vzdihljajih.

Prav posebne važnosti je zanimiva razprava o češčenju raznih svetnikov v gornjegrajski dekaniji z ozirom na patrocinije v oglejski in solnograjski cerkveni pokrajini. Ta predmet, zelo zanimiv za zgodovinarja kakor za narodopisca, je še pri nas jako slabo obdelan, g. Stegenšek je s svojo razpravo namignil, da se stvar v podrobnostih še natančneje

raziskuje. Pač bode še on sam spopolnil svojo razpravo, ko bode proučeval še druge okraje Južne Štajerske, kjer bode brezdvomno našel še novega gradiva. Glede svetniškega kulta bi posebno opozorili na narodno pesništvo; ko bo končana Štrekljeva zbirka, se bo lahko primerjalo, kako naziranje o raznih svetnikih ima slovenska narodna pesem in kakšno drugih južnih Slovanov.

Z razpravo o dveh zanimivih lučkih opravičevalcih je zaključeno delo.

Posebno dve vrline diči ta knjigo. V umetnosti je g. pisatelj izučen strokovnjak, ki ima fin okus, pazno oko in samostalen sod. Druga vrline je pa njegovo široko obzorje, v čemur se hvalevredno razlikuje od Orožna in Slekovca, ter spretno spaja splošno s posameznim in posamezno s splošnim. Slekovec je n. pr. mojster v zbiranju podatkov, a ni jih navadno spojil z veliko celoto. V naši knjigi pa imamo veliko vzgledov (n. pr. str. 111, 148—149, 217 itd.), kako zna pisatelj v podrobnostih zasledovati splošne kulturne ideje dotičnega časa. To je prava zgodovinska metoda; v posameznostih odsevajo splošne zgodovinske ideje, in se zato posamezno da le v okviru splošnega prav razumeti. Na ta način postane pripovedovanje sicer suhoparnih dejstev mično ter dobi splošno znanstveno vrednost.

Glede jezika in sloga bi si želeli tu in tam nekoliko več gibčnosti, jasnosti in lahkote, sicer je pa priznati, da je imel g. pisatelj dokaj težko stališče, ker je nazivoslovje v naši umetniški stroki še premalo uglajeno in utrjeno. V naslednjih zvezkih bo ta težava sama ob sebi prenehala. Naivno »onikanje« (n. pr. Slomšek so posvetili str. 90 itd.) bi naj že enkrat izginilo iz naših znanstvenih knjig. Med tiskovnimi pomotami le nekatere motijo zmisel, čitatelj si jih naj popravi iz popravkov. V imeniku raznih umetnikov je izpuščen Vurnik (str. 185).

Na str. 217 op. pravi g. pisatelj, da je do l. 973. spadala Praga pod nemško škofijo v Pasavu. To je menda »lapsus memoriae«, hotel je menda reči »v Rezu«, kakor se navadno misli. A o tej trditvi pravi češki zgodovinar Kryštofek: »Příslušnost Čech k diecési řezenské jest německým dějepisným bludem«, sploli ni Praga nikdar spadala k solno-grajski metropoliji. L. 973. je bila v Pragi ustanovljena le latinska škofija, dotle so se še pa ohranili na Češkem cirilometodijski škofje.¹

Pri I. zvezku se je g. pisatelj omejil le bolj na opis stavb in umetnin. To stališče je pač primerno za one okraje, katerim je že Orožen spisal in izdal zgodovino. Pri drugih dekanijah, ki še nimajo izdane zgodovine, bo to stališče vsekako treba razširiti. Če se že enkrat opišejo zgodovinsko in umetnostno najvažnejši spomeniki kakega kraja, se pač ne bo izplačalo, krajevne zgodovine še posebej izdajati. Če se vse sku-

¹ »Časopis katol. duhovenstva« 1898 str. 1. O tem je izšla posebna razprava istega pisatelja že l. 1897.

² L. c. str. 2 i. d.

paj spiše in izda, bo pa delo tem zanimivejše in dostopno tudi širjim slojem. — Necerkvni spomeniki starinske in umetniške vrednosti so pač pri nas zelo redki, če se tu in tam kaj zasledi, naj bi jih g. pisatelj ne prezrl, ampak tudi te kosce pobral, včasih utegnejo biti celo v zvezi s slogom in pomenom cerkvenih spomenikov.

Slike so res lepo okrasje naši knjigi, večinoma so se posrečile vse, dasi g. pisatelj pri fotografovanju ni imel na razpolago dragih in velikih aparatov. Nekatere fotografije je oskrbel g. Jurkovič, nadučitelj v Šmarju. Sploh bo potrebno, da si g. pisatelj pridobi več pomožnih moči, ako hoče v celem obsegu izvršiti svoj načrt, zakaj to stane ogromno ne samo znanstvenega napora, ampak tudi fizičnega. K temu mu želimo trdnega zdravja, njegovemu delu pa veliko uspeha v slovenskem občinstvu. Cena je z ozirom na obseg, vsebino in slike zelo nizka: brož. izvod 5 K, v platno vezan 6 K 20 v.

F. Kovačič.

Kaučič Fridolin, k. u. k. Hauptmann: Georg Freiherr von Vega. Zweite verbesserte und illustrierte Auflage. Wien 1904, im Selbstverlage des Verfassers.

Pisatelj je iz slovenskih leposlovnih listov dobro znan kot plovit »životopisec znamenitih Slovencev«. Eden najznamenitejših je pač slovenski junak in učenjak Juri baron Vega. Spomin na tega slavnega rojaka je stotnik Kaučič v nemških, osobito vojaških krogih, na novo obudil l. 1886., ko je objavil Vegov životopis v strokovnjaškem listu dunajskega društva »Militärwissenschaftlicher Verein«.

Z vznesenimi besedami je Vego naslikal kot moža jeklene volje a izredne dobrosrčnosti, kot učenjaka samouka, ki je stal, vsestransko izobražen, na vrhuncu tedajne matematiške vede, kot junaka na bojnem polju, ki je s svojimi izboljšanimi možnarji za metanje bomb užugal po vrsti francoske trdnjave ob Renu, in kot izvrstnega učitelja, ki je znal svoje učence, med temi tudi proste topničarje, navdušiti za matematiko.

Toda stotnik Kaučič še ni bil zadovoljen s tem uspehom. Čutil je bolj, kakor marsikdo, da slovenska domovina, da — cela Avstrija še ni dostojno proslavila sina, ki nju je bil proslavil s svojimi slavnimi čini. Njegovemu prizadevanju je zahvaliti, da se je kmalu po stoletnici Vegove smrti osnoval v Ljubljani odbor iz vojaških in meščanskih krogov, da bi nabiral prispevke za Vegov spomenik v Ljubljani. Da pospeši to nakano, je objavil g. Kaučič preteklo leto životopis Jurja barona Vege, z gmotno podporo Kranjske hranilnice v Ljubljani, v drugi popravljeni in ilustrovani izdaji.

Ta je najpopolnejši in najnatančnejši izmed vseh životopisov, kar jih je doslej o Vegi zagledalo beli dan. Osobito je hvalevredno, da je pisatelj objavil izpričevala (attestum), ki jih je Vega vzprejel od višjih poveljnikov za svoje junaške čine; posneta so v prvotnem besedilu iz jako redke knjige »Jahresbericht des Landesmuseums in Krain« iz l. 1838.

Ako ne čitaš nič drugega, kakor ta izpričevala, zadostuje ti, da si pridobiš jasno sliko o genijalnosti in neustrašnem junaštvu Vegovem. Životopis nam predstavlja v prvem delu Vege mladostna leta in vojaško delovanje, v drugem pa Vego kot slavnega učenjaka in strokovnjaškega pisatelja, čigar logaritmovniki so znani vsemu izobraženemu svetu.

Besedilo je ozaljšano z osmimi slikami, ki se tičejo Vege, med temi dve doprsni in pa genijalno zasnovan I. Zajčev načrt za spomenik, ki se namerava Vegi postaviti v Ljubljani.

Med tem ko je sedaj Vegovo slovensko pokolenje dognana stvar, pa še o njega nagli smrti nimamo popolnem zanesljivih podatkov. Po poročilu H. O. Terquema v Parizu iz l. 1885. ga je iz lakomnosti zavrtno umoril neki mlinar, od katerega je Vega bil ravno kupil konja. G. Dr. Fran Vidic na Dunaju pa nas je lani v Ljubljanskem Zvonu (str. 375.) presenetil z novico, da se je Vega sam usmrtil vsled nesporazumljenja z maršalom grofom Colloredom, zaradi katerega je Vega zaprosil premestitev na Ogrsko. Ta trditev se naslanja na uradne spise dunajske policije in na neki dunajski časnik, oboje iz l. 1811., to je izza 9 let po Vegovi smrti.

G. Kaučiču se zdi prvo poročilo verjetnejše od drugega, češ, da je pač težko verjeti, da bi moč tolike energije kakor Vega naenkrat postal malodušen, pa obupal sam nad seboj. A tudi poročilu Terquema ne priznava popolne zanesljivosti. Ta zadeva torej še čaka končne rešitve in tako še ni povsem izključena tretja inačica o Vegovi smrti, po kateri bi bil Vega postal žrtva zavisti. Nahaja pa se v najstarejšem životopisu na domačih tleh, namreč v zgoraj imenovanem letopisu kranjskega muzeja iz l. 1838., katero sem jaz posnel v Spomeniku Matice Slovenske za l. 1838. kot »govorico« iz Moravč.

Bodi temu kakor hoče, vsekako gre g. stotniku Kaučiču občno priznanje za ves trud, ki si ga je naložil, da bi se dostojno proslavilo ime slavnega rojaka iz borne kmečke kože, Jurija barona Vege.

Fr. Hauptmann.

Šurmin Gjuro, kr. svenč. profesor: **Hrvatski preporod**. 1790—1836. Zagreb, Dionička tiskara. C. 4 K., vez. 5/60 K.

Zanimiva in likrati važna je preporodna doba slovanskih narodov, zlasti Hrvatov, od katerih je priletela marsikatera iskra narodne zavesti tudi k nam. Šurminova knjiga opisuje natančno in objektivno celi pokret v njegovem počeku, v razvoju in posledicah; jasno so oslikane tudi posamezne osebe, ki so zastopale in pospeševale preporod. Delo še ni končano, ampak ga bo pisatelj še nadaljeval. F. K.

Opomba. Vsled odborovega sklepa izidejo društvena poročila v zadnjem snopiču tega letnika.

Zgodovinska knjižnica.

Poleg „Časopisa“ je „Zgodovinsko društvo“ ravno-
kar začelo izdajati še drugo publikacijo: „Zgo-
dovinsko knjižnico.“ V majhnih brošuricah in v
poljudni obliki, pa vendar znanstveno, želi po-
dajati širjim slojem pouk o zgodovini sploh in
posebej o južnoštajski. Prvi oddelek bo obsegal
pomožna znanstva: navod za spisovanje kronik, za
ureditev arhivov, za predzgodovinske izkopine, za
narodopisno zbirko i. t. d. Drugi oddelek bo obrav-
naval gospodarstveno, tretji pa politično zgodovino
južne Štajerske. Prvi zvezek, ki je ravno kar izšel,
podaje navod, kako je spisavati krajevne kronike.
Obsega 42 str. in stane 20 v. Dobiva se pri „Zgodo-
vinskem društvu“ in „Zvezni tiskarni“ v Celju, na-
ročila pa oskrbuje tudi Cirilova tiskarna v Mariboru.
Ako se oglasi dovolj naročnikov in kupcev, bodo
naslednji zvezki izhajali v kratkih presledkih.

V zalogi „Zgodovinskega društva“

se se dobe po zelo znižani ceni pri »Zgodovinskem društvu« ali pa v Cirilovi tiskarni v Mariboru naslednje knjige rajnega zgodovinarja M. Slekovca:

Skofija in nadduhovnija v Ptuju	30 v.
Polidor pl. Montagnana	10 „
Duhovni sinovi slavne nadžupnije konjiške	10 „
Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava	10 „
Die Székely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau	15 „
Vurberg, krajepisno-zgodovinska črtica	20 „
Wurmberg, Topographisch-historische Skizze	20 „
Zupnija Sv. Lovrenca na Dravskem polju	30 „

Za poštnino se naj priloži 5, oziroma 10 vin.

Istotam se se dobi I. letnik „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. Cena za ude 5 K, za neude 6 K.

In pa: **Janežičeva Slovnica**. Spisal Gabriel Majcen k pedesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. 20 v, s poštnino 25 v.

Iz borbe med »ilirsko« in madžarofilsko stranko leta 1848./49.

(Prispevek k zgodovini teh let.)

Spisal dr. Fran Ilešič.

Sedaj ko širni svet piše o ogrski krizi in je reška resolucija hrvatskih zastopnikov med Jugoslovani zbudila ostre debate, naj gredo na dan tudi sledeči zgodovinski spomini.

Velikih dogodkov se tičejo, tistih veličastnih dni, ko je ilirizem, poosebljen v Jelačiću banu, leta 1848. na vnanje pokazal vso silo svoje ideje in oduševljenosti.

Pred dualizmom so Slovenci iztočne Štajerske in Dolenjske Kranjske imeli ožje zveze s Hrvatsko. Mnogo se jih je tam šolalo in udeleževalo hrvatskega kulturnega življenja. Duh ilirizma je zavel posebno po Slov. goricah, ki s svojih lozoslavnih brd odpirajo panoramo hrvatskega Zagorja, in dal Ilirom prvega pevca, Stanka Vraza.

Vobče pa so Slovenci le rahlo sekundirali v ilirski slogi in leta 1848. bili malo pripravljeni za vprašanja o osnovi zgodovinsko-provincijalnih mej. Leta 1867. so bile te-le še bolj utrjene.

*

Nabral sem gradivo nekaj v arhivu županije zagrebske, večinoma pa iz raznih novin, ki so bujno klile v

razburjenem vzdušju leta 1848, nekaj ga je tudi iz ustnih izvestij. Arhivne študije v Zagrebu bodo te spomine popolnile.¹

Časniški glasovi sicer niso vedno istina, a so značilni za duh in ozračje časa. V tem smislu je uvaževati »Wahrheit und Dichtung.«

Slovenske čitatelje bi moglo vse to zanimati posebe še radi tega, ker se nahajajo v vrstah »madžaronskih« l. 1848. tudi Slovenci.

Leta 1834. je bilo plodovito vinsko leto.² Kmetu Ljutomerskih goric je dalo dijaka. Tako je iz župnije Sv. Jurija na Ščavnici šlo jeseni leta 1835. študirat 6 dijakov, kar je za ono dobo slov. šolstva vsekakor mnogo. Bili so to: Fr. Hrašovec, Korošec Fr., Matija Košar, Postružnik (?), Jakob Svetonja in Tomo Trstenjak.

Jurijevski kaplan Črnivec je svetoval dečkom, naj pojdejo študirat v Varaždin. In šli so res v Varaždin vsi razen Hrašovca, ki jo je krenil v Maribor.

»Na razna pota« je razgnal te mladeniče poznejši čas. Postružnik je — baje — umrl v osmi šoli v Gradcu, Korošec kot nekak kontrolor v Varaždinskih Toplicah³, Košar je umrl

¹ Prim. veliko delo prof. Šurmina »Hrvatski preporod«, ki bo v svojem tretjem delu obsegalo dobo od 1843—1848, dalje »Hrvatski pokret (u proljeću, u ljetu, u jeseni, u zimi) 1848«, preštampano iz »Obzora« v 4 delih, in pa »Rat Hrvata s Magjariima godine 1848.—9.« (Dionička tiskara u Zagrebu 1902.)

² »Ljudje so si svo zimo svojo živino pasli ino prez suknje delali, na sred zime na trati obedvali, kak po leti«, poroča v »Dogodivšinali« (247) Krempelj, ki je bil takrat župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah. — Okoristil se je tedaj osobito ljutomerski dekan Jaklin, Vrazov »strica«, ki je bil prejšnja leta nakupil mnogo vinogradov. Njegovo osemnajsto štiri in trideseto je slovelo po okolici in se je po njegovi smrti prodajalo po 2 fl pint (Izvestje pok. M. Košarja).

³ Bil je Korošec »Županov« iz Dragotinjec. Juri Korošec, ki je umrl l. 1846 v Gradcu, bogoslovec 4. leta (»Novice« 1846, z dne 12. aprila), je pač tisti, ki ga omenja Marković v »Izabr. pjesmali« St. Vraza, LXV.

— pred kakima dvema letoma — kot zlatomašnik v Radomljah na Kranjskem¹, Hrašovec pa še živi kot spoštovani starosta naših domoljubov v Gradcu.²

Posebna usoda je doletela Svetonjo in Trstenjaka, ki sta bila doma iz ene vasi, iz Brezja pri Sv. Juriju na Ščavnici.

Svetonja je postal — recimo tako! — pustolovec (gl. »Dodatek«), Trstenjak pa »madžaron.«³

Od leta 1835. do leta 1841. je študiral Trstenjak gimnazijo v Varaždinu.

V Varaždinu je že bila narodna ilirska čitalnica. Baš v začetku leta 1839. se je preosnovala na novi osnovi, ki jo je izdelal gimnazijski profesor Henrik Hergović, novi društveni tajnik. Ta nova pravila so med drugim določevala: »Mladeži kr. mestnoga gimnaziuma s njezinim u ilirstvu učiteljem, prevrédnim sučlanom g. Henrikom Hergovićem ... podčlita več prie sloboda čitaonicu polaziti i po izminutoj uri ilirskog podučavanja ondč u njegovom pribitju knjige ilirske čitati, jest i u napredak potvrđjeno.« (Ilirske Nar. Nov. 1839, z dne 2. marca).

Pokojni Košar mi je pripovedoval, da so dijaki varaždinski znali za »ilirčka« (Gaja), učili pa so se v šoli tudi madžarski; Trstenjak je pohajal ta pouk samo v prvih raz-

¹ M. Košar je po končani gimnaziji šel v filozofijo v Gjur na Oger-skem; tja sta ga potegnili jurijevška rojaka, že imenovani Korošec in pa Rantaša (gotovo Juri R., rojen pri Sv. Juriju 1821, bogoslovje dovršil 1845). V Središču so se naložili štirje na voz ter se čez Čakovec in Bakonj peljali v Gjur; bili so to: Korošec, Rantaša, Košar in pa še Poljanec iz Središča, gotovo tisti, ki ga ima Slekovec v »Kapeli žalostne Matere božje v Središču« str. 94.—95. Košar je potem vstopil v graško bogoslovnico in služil novo mašo l. 1846.; ko se je l. 1849. prvič obhajal rojstni dan cesarja Franca Jožefa, je že kot vojni kaplan med pokanjem topov maševal v Bologni. (Od njega sem dobil več podatkov).

² Gl. »Slovana« III. 287. Ali je Hrašovec v istini 6. šolo dovršil še-le 1842?

³ Tako hočem na kratko imenovati pristaše madžarofilske stranke.

redih; učil se ga je po vsej priliki slabo, ker je n. pr. v drugi šoli v tem predmetu bil 37. v razredu.

Dovršivši gimnazijo v Varaždinu, je krenil v filozofijo v Zagreb. Roditelji so hoteli iz njega imeti svečenika, a tisto noč, ko naj bi se drugega dne z očetom popeljal v Gradec, je pobegnil z doma v Zagreb, odkoder ga ni bilo nikoli več domov. V Zagrebu je v letih 1843—1845 na pravoslovni akademiji z odličnimi uspehi študiral jus¹ in bil nato jurat-notar pri banskem stolu v Zagrebu², a leta 1848. ga naha-

¹ L. 1843/44. kot privatist prvega leta (iz treh predmetov primam, iz treh eminenter), l. 1844/45. kot javen slušatelj drugega leta (vseskozi eminenter, »vladanja veoma pohvalnogae). L. 1845/46 je čez prvo leto prava pripravljaval privatista Henrika Hartnagela iz Maribora, ki je filozofijo dovršil v Pečuhu.

V letu 1840—45. so na zagrebški akademiji študirali še sledeči Slovenci (iz Štaj. in Kranjske): Franjo Holz od Sv. Ane »u kotaru mariborskom« 1842—1844 (prvo leto privatist); Jakob Svetonja, privatist prvega leta 1843/44; Ivan Fras od Sv. Bolfanka v Slov. gor. v 1. letu 1844/45; Dragotin Čeč iz Celja, sin učitelja na glavni šoli, v 1. letu 1845/46, Maks Janežič, priv. v prvem letu 1847/48, iz Črnomlja; Martin Krulc, priv. v 1. letu 1848/49, iz Dobove v celjskem okrožju. —

En vir mi poroča, da je bil Trstenjak »smrtno ranjen, ali ne l. 1848., temveč že eno ali dve leti popreje. Je-li bi bilo tu misliti na juli 1845? Stanoval je takrat na Markovem trgu 2.

² Županija zagrebška, ki je imela koncem l. 1847. samo devet »dnevničarjev« (»pisarjev«), jih je že februarja 1848 radi pomnoženih javnih poslov potrebovala 14 ter je bil med njimi Tomislav Trstenjak. Eden izmed njih je bil dodeljen županijskemu odvetniku, a ostali so obavljali njim poverjene posle. Dakako z imenovanjem nove županijske uprave (v izvanredni skupščini v začetku maja) je na njih mesto prišlo novo oboje (6 »pisarjev«).

Izraz »dnevničar« (»pisar«), ki ga imam iz arhiva zagrebške županije, se ne ujema s tem, kar se mi poroča o (županijski?) seji z dne 15. jan. 1848. V »Protocollum sedriale anni 1848 in civilibus registratum«, kjer pa so popisane tudi seje »in criminalibus«, je imenovan Tomislav Trstenjak odvetnik; šlo je za delotvorno užalitev poštenja, ki so jo Trstenjaku nanegli izgredniki (»excessus Mikulicensis«); »visum repertum« od lečnika je bilo službeno predano uradnemu fiskusu v postopanje.

jamo med odličnejšimi zagrebškimi »madžaroni«, ki so ilirski stranki prizadeli mnogo skrbi. Tipičen je za njih turopoljski »komeš« Josipović.¹

A.

Zagrebški »madžaroni.«

§ 1. V marčnih dneh.

Dne 7. jan. 1848. je bilo v ogrskem požunskem saboru na dnevnem redu pitanje o madžarskem jeziku in narodnosti. Tedaj se je oglasil tudi Josipović, turopoljski grof, ter je obžaloval, da ni bilo tam hrvatskih poslancev, češ, da bi sedaj bila prilika, se z Madžari tako spojiti, da bi se nikoli več ne mogli odcepiti. V Hrvatski da sta dve stranki, ena konservativno-ilirska, druga madžarsko-hrvatska. Prva se hvali, da želi očitovati narodnost, a ne hrvatske narodnosti, ker tej prereka ime. Za hrvatsko narodnost se bori madžarsko-hrvatska stranka, ki želi skupno z Madžari ostati pod sveto madžarsko krono. Glavni kolovodje konservativno-ilirske stranke ne kažejo mnogo simpatije za hrvatsko narodnost. Eden izmed njih je ustanovil v Zagrebu samostan, del vanj 16 dam, ki uče vso mestno deco nemško; da se s tem ne kaže velika simpatija napram hrvatski narodnosti, je jasno. Drugi poglobiti kolovodja je domačin (indigena), ki niti ne zna hrvatski, tretji je pravi Hrvat, a je postal Ilir. Nadalje se je Josipović pritoževal, da uprava (vlada) ugnetava njegovo stranko ter očita onim kolovodjem, da žele v motnem loviti. Končno je Josipović svečano protestiral, da bi bil Slovan, češ, da je madžarski Hrvat.²

»Diploma advocatiale« je prejel 29. jul. 1847.; zaslišbeni zapisnik z dne 29. sept. 1849 ga imenuje »zavjetnika«.

V istini nahajamo v »Občem zagreb. koledaru za leto 1848« str. 258. med odvetniki navedenega Trstenjaka Tomislava.

¹ Gl. Vrazova »Dela« V. 13.

² Uredništvo »Serbskih Nar. Novin« je v listu z dne 4. jan. st. r. vprašalo: »Kakva je opet to zver?«

Josipović pa je tudi dne 27. jan. tako govoril proti Ožegoviću, da ga je bilo treba opozoriti na potrebno dostojnost.

Sploh je brojila županija zagrebška, kamor spada Turopolje, mnogo madžaronov. Madžaron je bil sam veliki župan. Mirko Péchy, madžaron je bil Gjuro Pisačić, veliki sodec. Franjo Pogledić, kotarski sodec Jos. Črnolatic, Josip Briglević, sodbenega stola prisednik Anton Poljak, arhivar Avrelj Kušević, T. Matačić, župnik Zerpak, Ljud. Jelačić itd.

Bil je to »hrvatski« (kajkavski) patriotizem, kakor ga je v jezikovnem oziru v prejšnjih letih ščitil Kopitar, zajedno pa madžarofilstvo.

Oboje se je jasno pokazalo n. pr. pri veliki skupščini županije zagrebške, ki se je vršila od 21. do 25. februarja 1848.¹

Vsaj nekateri madžaroni so bili na madžarski strani zato, ker so tam videli obrambo ustavne svobode. »Vladi je ugarski ustav tèn u oku. Servilizam Hèrvatah voda joj je na mlin«, zato da podpira ilirizem. Bali so se, da z uvedanjem narodnega jezika izgube svobodo »konstitucije.«

*

V marčnih dnevih se je zdelo, da se sovražni stranki spoprijateljita. S v o b o d a je prevzela vse duhove. Podžupan zagrebške županije Stepan Pavleković je dne 20. marca župa-

¹ Zatrjevali so skupščinarji, da so Hrvatje, da so za svoj materski jezik, a ilirščine da ne razumejo. Pri zborovanju se je prečitelo »ilirski« pisano pismo varaždinske županije, a tedaj je vprašal Pogledić »proste korteše«, ali se je razumelo, kar se je čitalo; seveda so vsi odgovorili, da niso; nato je dejal Pogledić, »da bi rad ovo pismo prostoj bratji protumačiti, nu premda je rodjen Hèrvat ipak nerazumi ilirski i zato nije isto pismo razumio«; Kušević je uverjavajal na svoje poštenje, da varaždinskega pisma ni razumel in Črnolatic je dejal, da jezika, ki ga nasprotniki govore, ne razume, »i ako se ga moram učiti, to već nije narodni jezik. Mnogo putah sam ja naše protivnike nagovorao, neka puste ilirski, pak nek prime hrvatski jezik — ali zahman.« Ilirskonarodni govornik Rubida je v svojem govoru bil od madžaronov večkrat prekinjen; poedine besede njegove jim niso ugajale, kakor »utočište, ništetnost«, ker je baje prva ilirska, druga turska (!). In Pisačić je imenoval ilirščino »nama ipak nešto srodniji jezik nego je madžarščina« (!)

Slično je pripuščal naš slovenski separatizem često nemški vpliv, a se na vse kriplje branil kakega »ilirskega«.

nijsko sejo otvoril hrvatski in pozval stanove, da se pridružijo inestu Zagrebu, ki je ustanovilo narodno stražo. To se je zgodilo. In tri dni pozneje je narodna stranka sklenila, poslati v madžaronsko kasino deputacijo z Gajem na čelu, da bi se stranki spravili — v znamenju svobode. Predno pa je prišla deputacija tja, sta došla barona Juri in Levin Rauch, Aurelij plem. Kušević in Karel pl. Jelačić (Juri pl. Pisačić je bil že prej tam) v narodnem domu in so bili entuziastično pozdravljeni. Ločili so se v nadi, da pride do sprave.

Dogodki so pa jo preprečili. Na eni strani je z izvolitvijo bana Jelačića zavladal povsem ilirski duh, na drugi strani pa so Madžari vplivali na svoje hrvatske prijatelje.

Nekaj iz ljubezni do madžarske »svobode«, nekaj iz strahu pred rastočim Jelačićem je pobegnilo iz Zagreba več madžaronov že pred 14. aprilom; zakaj v seji mestnega sveta je Očić madžaronske tovariše ogovoril tako-le: »Poglavice Vaše zapeljaše Vas, a sad Vas ostaviše, oni poběgoše, a zašto? Jer narod ne odobrava děla njihova, koja su proti njemu.« Ostali pa so pripravljali tla nakanam madžarskim; doma so še bili n. pr. Stepan Pavleković, Gjuro Pisačić in Karlo Jelačić.

Tako je madžarski budimpeštanski odbor sigurnosti zadnje dni marca poslal snubitveno pismo v Zagreb »Hrvatom, milim bratom«, zaklinjajoč jih, da naj se z njimi zedinijo; geslo da Madžarom ni narodnost, marveč sveto ime neodvisnosti in svobode, ki obsega vse narodnosti in vse prohibitke.¹ Proglas naj bi prinesla posebna deputacija v Zagreb.

Še pred prihodom te deputacije je županijski odbor sigurnosti dne 12. aprila na »preštimate stanovnike grada Zagreba« izdal oglas, ki je med drugim trdil, »da su za uzdržanje mira, reda, občinske sigurnosti i slobode u Zagrebu već učinjene potrebne krěpke naredbe.« S tem so madžaroni

¹ »Hrv. pokret u proljeću 1848«, str. 28—30.

hoteli narodno stražo dobiti v svoje roke, da bi madžarski stvari ne bila nevarna. Obenem so po celi županiji raztresli veš, da je tlaka ukinjena in da ima narod za to Madžare zahvaliti. S tem naj bi bila madžarski deputaciji utrta pot.

Deputacija je prišla dne 16. aprila. Bili so to grof Ivan Nep. Pejačević, Slavonec, Srb Prodanović, Hrvat Pastory, Hrvat iz Bakra Bujanović in nekakov Kovač iz Pešte. Prišli so čez Osek, kjer so pouzročili nemir. Hoteli so veljati za privatne potnike, ki le mimogrede obavljajo nalog peštanske gospode, ne pa za kakov odbor; hoteli so na tihem »želje madžarskega naroda« med »brati Hrvati« svakud razprostraniti, to je, narod buniti. V hrvatskem, nemškem in madžarskem jeziku zloženih oglasov so brž veliko število razdelili med meščane.¹ Že drugega dne je bil sklican mestni svet in tu je bilo med splošno ogorčenostjo sklenjeno, naj se odposlanci predajo takoj odboru sigurnosti, ki naj strogo z njimi postopa. Odbor se je takoj sestal. Okoli poldne se je raznesel glas, da oni madžarski »špijoni« neprestano na tihem

¹ Proklamacija, meseca marca l. 1848. iz Pešte upravljena na Hrvate, se je glasila: »Hrvati, ljubezna bračo! Posle ugnetenja od tri stotine leta jedva jedanput stupismo na prag nezavisnosti i slobode. Što smo izradili, na jednako smo i za naše i za vaše blago izradili. Znak, pod kojim smo se borili, i ako je potrebno borit ćemo se i dalje, nije narodnost, no sve narodnosti, sve interese prigrjavajuće sveto ime nezavisnosti i slobode. Stvar je obšta, naša tako kao i vaša. Protivnik je obštij: ugnetatelna birokracija avstrijska. Protiv ove treba da se složi Madjar, Hrvat, Srb, Namac, Vlah in svakij, koji zivi u zemlji. Tako samo možemo sačuvati i samo tako možemo zasvojiti zemlje samostalnost, slobodu.

Bračo! U ime svetog bratstva u dobroj i lošoj sudbi kroz osam vekova verno sačuvanog govorimo vama, ljubezni naši prijatelji! Brat će brata iskreno slovo razumeti. Hrvati! preklinjemo vas svim, što vam je sveto: nemojte rebriti! Mi, koji smo u voprosu obšte svobode jedni i isti, daj da zaboravimo na različije jezika. Ne slušajmo one, koji nas draže jednog protiv drugog, jerbo oni žele razdvoj taj na naše oslabljenje i ugnetenije upotrebiti. Bračo! Složimo se!! Dano u Pešti 19. marta 1848. Na red u Pešti pazečij odbor.« (Věstnik, 21. marca 1848).

občujejo z domačimi madžaroni, da so po verodostojnih svedočbah že naredili načrt, kako bi se z odstranitvijo nekaterih domorodcev presadila madžarščina v Zagreb, češ, da razen petdesetorice svi Zagrebčani žele biti madžarske »podrepine«; vsled teh vesti se je mnogo ljudstva nabralo pred posvetovalnico odborovo, zahtevajoč sodbo, od ondod je s puškami letelo pred kazino in ker jih tam ni bilo, v gostilnico »K avstrijskemu carju«, kjer so bili odsedli. Vstopivši v njih sobo, so našli pri njih domače »puntarje in madžarone«, namreč Pavlekovića, Kuševića, St. Koosza, Ferenczya¹ itd. Med tem sta bila opoldne od strahu utekla emisarja Pejačević in Kovač. Okoli 11 po noči je odbor sigurnosti dal odpremiti Bujanovića, zaran ob petih Pastoryja in Prodanovića — za njimi je odšel istega dne (18./4.) iz Zagreba veliki župan M. Pěchy.

Sedaj se je spoznala nevarnost domačih madžaronov in se je zahtevalo, naj odbor sigurnosti nastopi zoper nje in naj postopa z njimi strože nego z manj nevarnimi emisarji (»Agramer Ztg.« z dne 20. apr. in »Novine« z dne 25. apr.)

§ 2. J e l a č i ć b a n.

Med tem je dne 18. aprila prišel ban Jelačić v Zagreb in že prihodnjega dne po županiji zagrebški proglasil preki sod zoper vse, ki bi se usodili buniti proti kralju, domovini in zastopnikom narodnosti.

Vrhovni župan je bil že prej ostavil županijo; podžupan Žurić in ostali »poglavari županije sa malom izninkom« so vzkratili posluh; zato je ban odstavil ves turopoljsko-plemiški magistrat županije zagrebške ter imenoval novega; komisarjem sigurnosti je bil imenovan Ivan Havliček (podžupani: Kralj, Čačković in Bunjevac).

¹ Ta je tajil prisotnost (»Novine« z dne 20. aprila). V pismu z dne 22. apr. 1846. pita Mirko Bratuša Vraza: »Gde je podrepina renegat Ferenci?« (V zagr. vseuč. knj.).

V takih okoliščinah za madžarone ni bilo več mesta. Še aprila meseca sta poleg najbolj vnetih kolovodij izginila Albin Koosz in odvetnik Anton Poljak.¹

Madžaronski odvetnik Ivan Čubeković, pa je prve dni maja bil še v Zagrebu. Dne 3. maja je godba svirala pred stanom banovim in je zasvirala tudi narodne melodije; brž o prvih zvokih sta se dvignila madžarona Čubeković in kirurg Heinzman, pa jo popihala in prvi je priznal, da ga narodne melodije res nemilo dirajo (Agramer Ztg. z dne 4. maja). Tudi madžaronu Ivančiču se je zdela neka hrvatska pesem vandalska.

Trstenjak je, dne 29. septembra 1849. zaslišan, izjavil, da je Zagreb ostavil 7. maja 1848., drugi dan potem, ko so neka gospoda z oboroženim spremstvom iz takratnega »Kasina« bili spremljeni pred odbor sigurnosti; oddaljil se je, ker se mu je mladež baje na ulici grozila, da mu ne bo oprostila, pa ker je čul Gaja v dvorani govoriti, da so izvanredni časi, ko ni zakona, vsakdo naj gleda, kako bo prošel; oddaljil da se je torej radi lastne sigurnosti.

Že pred 8. majem je izginil iz Zagreba odvetnik Ivančič²; ta je dne 18. aprila pisal nekemu grofu na Dunaj (najbrž Dionisu Sermage), da se je Josipović peljal v Kurilovec, kjer se je skrivalo nekaj pristašev, ter da bo kmalu, teklo mnogo krvi. Na Dunaju najbrž se je mudil takrat že podžupan Pavleković, zakaj njemu je namenil Ivančič ono »vandalsko« pesem, da jo izroči palatinu. Iz Dunaja je želel »einige Donnerkeule« zoper Ilire in 2—3 polke huzarjev za »schlagende Beweise.« (Agramer Ztg. z dne 9. maja.)³

¹ Koosz, ki se je neprimerno izražal o neki domorodcih, je 29. apr. nenadoma izginil iz Zagreba. — Poljak je odšel v svojo domovino Djakovo.

² Po vsej priliki istodobno s Trstenjakom. Sestra Trstenjakova se njega najbolj spominja; bil je rodом iz Vinice.

³ Dne 14. maja se je Ivančič iz Čakovca v pismu do uredništva Agramerice pritožil, da se je uporabilo privatno pismo in da je narodna straža stopila v njegovo stanovanje. (Agramer Ztg. z dne 23. maja.)

Kušević, zemeljski arhivar, ki so ga imeli na sumu, da je iz arhiva vzel važne dokumente in jih porabil v nedopustne namene, je izginil iz Zagreba, ne da bi se bil službi odpovedal ali dobil naslednika (prim. »Agramer Zeitung« z dne 22. avgusta 1848.)

Dne 20. maja je večina madžaronov že bila pobegnila; zakaj tega dne piše Agramer Ztg.: »Die Separatisten, wenn darunter jene verstanden sind, die sich von der Nationalpartei separieren, haben das Feld geräumt, somit gibt es keine in Agram.«¹

*

Nekaj madžaronov je krenilo brž iz početka v Pešto; zbirališče jim je bil tudi Čakovec, Kaniža; največ in sicer njih elita jih je iz Hrvatske uskočilo v Gradec; sredi julija pa so bili vsi v Pešto pozvani.² Od ondod so zavestno

¹ Pač pa je bil očitno sredi junija meseca l. 1848. še v Zagrebu bivši sodec zagrebske županije Fran Pogledić. Njemu je bil poslal Anton Josipović oni cesarski manifest zoper Jelačića z dne 10. junija, ki je Jelačića dvignil z njegovih dostojanstev; dotično stafeto so prestregli.

Zvedevši o onem manifestu, se je sabor dne 21. junija sestal in med drugim (Pejaković, 92) sklenil »Pozdrav i poštenje od naroda hrvatskoga i slavonskega iz provinciala i krajine, sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu«, kjer se pozivlje »sin krajine« (graniški polki): Kako stigne prva zapoved, da si gotov!« sicer da pride Hrabovski z Josipovićem, »a njihovo ime i u paklu smrdi«. Poglediću da je bilo namenjeno ono pismo, ker »z Madžari drži«. (List letak v ljublj. licejski knjižnici, sign. 24435, V. 2, d).

² Ali pa so morebiti sami radi šli, da bi jih graško mesto kot skitalice ne odgnalo. (»Novine« z dne 27. jul.)

Do konca avgusta je bilo očitno v radgonski okolici več madžaronskih begunov, a takrat je mržnja proti njim tako narastla, da jih je bilo vedno manj. (Poročilo A. Krefta v »Slav. Centralbl.« z dne 10. sept.)

Še oktobra meseca 1848 je upravljajoči odbor županije zagrebske poprosil vladu štajersko v Gradcu in okrajna politična oblastva ob hrv. meji (na pr. v Rogatcu), naj mu prijavijo imena »nevernih sinov domovine«, ki tam bivajo, naj pazijo, na te za mir in red opasne ljudi in naj jih vsaj 6 milj odstranijo od hrv. meje.

zatrjevali, da se jim dobro godi ter prezirali pretnjo, da se jim posestva konfiscirajo, brž ko poči prva madžarska puška. (Novine z dne 25./7.) Madžari so jih radi sprejeli. V vladnih službah so tam bili n. pr. Zerpak, Kušević, Janković, Žitvaj, Josipović, ki jih je kot »Hrvate in Slavonce« v noti do nadvojvode Ivana dobro rabil Košut v znak svoje tobožnje nepristranosti. (Novine z dne 29./7.)

»Madžari nagradjuju več izdajice naše domovine«, poročajo »Novine« z dne 16. maja, »Josip Briglević i Aurel Kušević postali su ministarski svetnici.« Josipovića je ogrsko ministerstvo baje imenovalo članom komisije za Hrvatsko z generalom Hrabovskim na čelu, županom županije zagrebške, da, celo banom.¹

Početkom julija se je poročalo, da je bil Josipović s svojo obitelji v Kaniži, ter se pripovedovalo, da je tam na lastne stroške zbral 600 mož konjice zoper »Ilirce« ter se

¹ V »Pesti Hirlapu« je bilo čitati, da ne bo težko Hrvatsko madžarizirati, češ, marsikateri Hrvati »streben nach Vorteil und sie verkaufen uns gern ihr Volk, um eine kleine Hofnung, um ein geringes Versprechen.« S. S. Kirinsky je na to odgovoril v »Luni« dne 10. in 13. junija: »Wem fällt dabei nicht der famose Josipović und Konsorten ein?«

Z dekretom z dne 26. apr. je baje ogrsko ministerstvo imenovalo Josipovića in Zidarića za župane zagr. oz. križevške županije (Havličkove »Nar. Nov.« dne 25. 8.). Tudi drugod se je poročalo, da je Josipović sedel v ogrskem drž. zboru kot veliki župan zagrebški, t. j. in partibus infidelium.

J. Fran Tkalec, »Mediziner der IV. Compagnie« je v »Slav. Centralbl.« z dne 6. jun. objavil poziv »An die Slaven«, datiran »Dunaj 18. maja, Praga, 4. jun.«, kjer pravi, da je ogrsko ministerstvo županom imenovalo Josipovića, »den größten Feind unserer Nationalität, den größten Ignoranten (denn wo ist er gebildet? — »Luna« z dne 10./13. jun. je poročala, da Josipović v večletnem svojem vojaškem službovanju ni prišel čez »vice-korporala«) in da misli v ministerstvo pozvati omraženega Kuševića in Briglevića. Briglević je baje postal departementsdirektor v ministerstvu notranjih stvari, Jos. Pástory pa tajnik. — Dr. Pauler, profesor na akademiji zagrebški, »tudi orodje madž. stranke«, je bil premeščen v Pešto.

nameraval držati načela, da pardona ne bo niti dajal niti sprejemal: (»Pražské Noviny« z dne 16./7. 1848.)

Trstenjak je, zaslišan dne 29. septembra 1849., izjavil, da je iz Zagreba odšel v Gorico k nekemu turopoljskemu prisedniku, želeč baje počakati, da se povrne mir in red. Ko je čul, da bodo graničarji obkolili Turopolje, je pobegnil čez Samobor, »Bregano« (?), Fürstenfeld, Rogatec . . . v Čakovec¹ k ostalim, a je tam bil samo 3—4 dni. Odtod je šel z njimi v Pešto, kjer je ostal 15 dni, a iz Pešte se je podal v Kanižo, dokler ni prišel ban z vojsko na Ogersko. Nadalje da je bival v Debrečinu, Aradu in se često vračal v Pešto.

Bavil se navadno ni z ničim, niti je imel kako službo, ker je bil bolan. Do julija 1848. je živel od lastnega imetka, a ko je došel v Kanižo, ga je pozval neki madžarski poverjenik ter mu je po nalogu vlade opredelil mesečnih 45 fl. To je prejemal od julija do novembra 1848. Kasneje mu je odločil sabor madžarski 90 fl. sr., ki jih je dvigal v Körmendu.²

Trstenjak pa iztiče neke tovariše, ki so obavljali službe pri Madžarih deloma pri honvedih, deloma pri uradih.

Mnogi so bili v madžarski narodni straži, pripravljeni, bojevati se zoper domovino, ki jih je pozivala nazaj. Prve dni septembra so zložili nekak manifest (skoval ga je Jos. Briglević) kot odgovor zoper manifest, ki ga je bil sabor izdal na narode Evrope (gl. Novine z dne 15./7.). V tem spisu so »slobodni sinovi Hrvatske«, a oboroženi zoper njo, imenovali narodno stranko puntarje, reakcionarje ter trdili, da Hrvatska ne more biti samostalna. (Slavenski jug z dne 8. septembra 1848.) In dvanajstega septembra se je v madžarskem saboru čitala prošnja grofa Teodora Draškovića, Antona Josipovića in Jelačića, ki so

¹ Njegova še živeča sestra se spominja, da so na dom dobili zadnjič od njega glas, ko je nekoč bežal skozi Ptuj. Bilo je to pač o gori označeni priliki.

² Bil je, baje tajnik generala Vetterja (ustno izvestje Košarjevo).

prosili sabor, »da več jedanput učini naredbe, da se tužnom stanju Hrvatske pomogne.« — Sabor je molčal.

Dakako da so madžaroni pisali v madžarsko časopisje. Tako je »Pesti Hirlap« meseca maja prinesel anonimen dopis iz Zagreba, češ, da je tam ilirska stranka neskončno v manjšini, (Luna z dne 10. in 13. jun. 1848.), osobito so popisovali eksekucijo na Turopolje (gl. malo bolj doli), slikajoč jo kot veliko ponočno vojaško ekspedicijo; ta ekspedicija je baje župnika Koosa v sakristiji mučila in vzela rodbinski zaklad Josipovičev, ki je bil v cerkvi skrit. Tako je poročala n. pr. »Pannonia« in »Donauzeitung«, a »Luna« je odgovorila, da je župnik prisegel, da ni v cerkvi nič shranjenega, a vendar se je našla kišta z zlatom Zerpakovim in srebrom Josipovičevim, a »Slav. Centralbl.« z dne 29./6.: »Die ganze Sache ist eine freche Lüge, der Josipović-Familienschatz existiert nur im Hirn des Korrespondenten«, in dan poprej govore o strašnih dolgovih »des edlen Landgrafen.«

Dne 11. maja 1848. je bil baron Hrabovski imenovan kraljevim komisarjem za Hrvatsko in Slavonijo. Baš tiste dni so prinesli peštanski, za njimi tudi dunajski, graški in praški listi neistinito vest, da se je Jelačić odpovedal in da je na njegovo mesto določen »der in den Nebenländern sehr populäre Oberst Kussevich«; povod k temu je dala buna za zvezo z Ogrsko vnetega naroda zoper spletke »separatistov«, proti narodu komandovani krajišniki da niso hoteli streljati (Agramer Ztg. z dne 20. maja 1848., Klagenfurter Ztg. 19. maja). Te vesti so se smatrale za proizvode pobeglih madžaronov.

*

Dne 22. maja in sledečih dni je bila obdržana glavna skupščina županije zagrebške. Tu se je z obžalovanjem konstatovalo, da »neki nemirnici za tujinstvom hlepeči gojili su dosta dugo i podpaljivali neslogu medju naše domovine obrazovanimi sinovi, dapače bunili su narod svakojakimi

lažljivimi vĕstmi, kao da ga narodni ljudi upropastiti, pod nĕmaĉko nĕkakvo robstvo postaviti in straġan mu porez od svake malenkosti nametnuti namĕravaju. U najnovie ipak vrĕme videĉi, da svojom lukavġtinom i svojimi prevarami namĕnjeni cilj poġiĉi nemogu, a valjda ih je i savĕst poradi njihovih zlih namĕrah pekla, te ih strah uhvati i oni pobegoġe iz svoje otaĉbine, ali ne da se za svoj grĕh pokaju i pokajani u krilo majke domovine i u naruĉje svoje bratje vrate, veĉ da u stranoj zemlji neprijatelje narodnosti naġe joġ bolje razpaljuju i proti svojoj vlastitoj domovini zovu.« Kljubu svoji ogorĉenosti je skupġĉina, naĖejajoĉ se, »da ĉe i ovi uvidĕti svoju pogrĕšku te pokajati se iskreno i vratiti se u krug bratje svoje, da sloŹnima silama za dobro svoje domovine po razmerju svojih silah rade i u svemu sveta narodna teŹenja i poduzetja podpomaŹu«, zakljuĉila, »da se imadu po novinah naġih narodnih, kao sluŹbenom listu, u domovinu pozvati svi u obĉe, osobito pako slĖdeĉi, za koje se znade, da su se iz domovine udaljili, kao Brigleviĉ Josip, b. Rauch Levin i Rauch Gjuro, Josipoviĉ Daniel Antun, Zerpak Eduard, Poglediĉ Franjo, Kġs Stĕpan, advokat, Mataĉiĉ Tomo, Keresturi Pavao, Pavlekoviĉ Stĕpan, Jelaĉiĉ Rihard, Lasloviĉ Dragutin, Mikġiĉ Ljudevit, gr. Sermage Dionis, Draġkoviĉ Teodor, Ivanĉiĉ Albert, Ţtivaliĉ Iv. N., grof Erdġdy Antun i Erdġdy Iv. N., Tomaġiĉ Josip, Hac Vukosav, Haincman N., Bedekoviĉ Koloman, Farkaġ Daniel, Rakocaj Stĕpan¹, Źiniĉ Mavro, Ćerno-latec Josip. — Ovim (i) ostalim², koji su moŹebiti poradi straha iz domovine otiġli, jer su se pravednoj kaġtigi nadati mogli, domoroĉci Źupanije ove garantiraju svojim poġtenjem moĉju (?) sigurnoġti osobe i imetka, nu pod tom pogodbom, da se do dĕrŹavnoga naġega sabora, ko i ĉe se 5. lipnja (juna) t. g. s boŹjom pomoĉju poĉeti, u domovinu vrate, da se odluĉno domorodnoj stranki pridruŹe, i da za naġ narod i za

¹ Prej se je pisal Fuĉek (»Agramer Ztg.« z dne 9. maja).

² Tomislava Trstenjaka tu ne nahajam.

našu narodnost ozbiljne rodoljube podpomagati počmu. Koji pako ovo bratinsko očitovanje primili nebi, te se nebi hoteli narodnoj stranki pridružiti, pokazat će tim postupanjem dosta jasno, da su neprijatelji naroda našega i narodnosti naše, i time očiti izdajice svoje domovine, zato neka im nebude krivo, ako ih i mi za takove smatrali i kao proti takovim ozbiljne i odlučne korake na našem saboru učinili budemo.« (Novine z dne 27. maja, Slovenija dne 11. 8. 1848.)

Koncem maja je bila »eine Kommission nach dem von den Magyaronen verleiteten Bezirk Turopolje abgesandt, welche die dortigen Edelleute, auf deren Gewissen so mancher Totschlag liegt, ohne alle Schwierigkeit entwaffnete«. (Slav. Centr. z dne 4. jun.) Eksekucijo je podpiralo vojaštvo polka baron Kudelka, Turopoljskim »grofom« je bil izbran Štefan Josipović (»Herr von Josipović unter dem Schutz der Bajonette gewählt«, graški »Blätter der Freiheit und des

¹ Ta predlog, ki je obveljal, je stavil Pisačić. Drugi so bili za drugačno postopanje; tako se je predlagalo, naj se zapro vsi v kraljevini se nahajajoči sumljivi individui, da »izdajice« na Madžarskem izgube v Hrvatski zveze, zopet drugi so bili zato, naj se krivci s cirkulari pozovejo v domovino in bratski sprejmejo, ko so se oprali krivde ali sumnje; mnogo jih je pa bilo za strožje mere, naj se »izdajice« proskribirajo, njili posestva sekvestrirajo in nad kolovodjami kakor Josipovičem — da se ne imenujejo drugi imenoma — izreče davno zasluženi »vogelfrei«. Pisačić je ta predlog umilil, češ, da duli časa ne pripušča, žene in otroke madžaronov neusmiljeno poditi z domov. —

Duhovščina hrvatska zagrebške županije se je postavila na čelo narodne straže in s tem vnela kmetsko ljudstvo za orožje. »Mnogo župnikov in kaplanov propoveduje sveto vojno za vero, za svobodo in pravo človekoljubje in se je izpráva izrazilo, da hoče korakati na čelu župljanov zoper sovražnika, če pride v deželó. Seveda so bili tudi drugi, ki so želeli, naj bi se svečeništvo ne mešalo v politične pokrete. Na zboru svečeništva kriškega okrožja v Vrgovcu dne 9. avg. 1. 1848. se je sklenilo, da madžaron Szabó, ki je takrat živel nekje na Ogrskem, naj ne dobi nič več iz bolniške blagajne, naj se ne sprejmejo več oni svečeniki v škofijo, ki so bili svoje stado zapustili in šli čez mejo. (Slav. Centralblätter z dne 22. avg. 1848.)

Fortschrittes« z dne 26. avg. 1848.)¹ Novi komes turopoljski se je z mnogimi plemiči prišel banu klanjat in ga je prosil, naj jim oprostí njih dotedanje zablode. Ban se je na konju povzpél in dejal: »Sve je, bračo, zaboravljeno. Sad samo sloga i jedinstvo treba; pa je neprijatelj odbijen.« Na to je dal vsakemu roko. (»Věstnik« z dne 13. junija).

*

Prišle in minile so velike slavnosti banove inštalacije (dne 4. junija) in otvoril se je sabor (dne 5. junija), toda — madžaronov ni bilo, a sabor o njih tudi ni nič ukrenil.

Ko so sabor in nakane zoper bana Jelačića zavzele pozornost javnosti, so skromnejši madžaroni, ki so živeli v Zagrebu, na tihem spletkarili zoper narodno stranko, »sejali seme razdora in nesloge«² in govorili o banu »bogomrzke« besede. Zato je mestni svet zagrebski dne 23. junija sklenil, naj odbor sigurnosti tem madžaronom vzame orožje, ki bi ga oni o priliki obrnili proti lastni domovini.

Bili so to ljudje, ki jih je Košut baje drago plačeval. Pogosto so mu služili z lažmi (prim. odprto pismo Košutu v Agramerici z dne 22./7.).

Eden izmed takih ljudi je bil tudi madžaron dr. Koppel; v svoji hiši je držal tajne madžaronske skupščine in si dopisoval z »vrlo sumljivimi in razvpitimi madžaroni« na Ogrskem ter zabavljaj banu in hrvatskemu narodu. Ko se je to zvedelo, je pobegnil prve dni junija, a sredi julija se je spet vrnil³, kakor istočasno nekaj madžaronov iz Gradca, ki so se potem skrivali po selih.

¹ Te ekspedicije se je najbrž tudi ustrašil Trstenjak. (Ustno izvestje mi poroča, da so vojaki Varaždinci, prispevši do Siska na ladji, Turopljcem vzeli mnogo orožja).

² bunili so n. pr. ljudstvo, trdeč, da ga Iliri hočejo »povlaštiti«. (»Novine« z dne 27. junija).

³ »Novine« z dne 18. jul. — Prim. Vrazova »Děla« V. 285? Marca 1849 je bil dr. Šišman Koppel v Zagrebu ostro zastražen.

Star madžaron je bil črevljar Ivan pl. Šušković; dne 21. avgusta so ga zaprli, ker je bana dolžil, da je uničil Turopolje, in je ta dan na sejnu Slavonce šuntal; naj pobunijo Slavonijo zoper bana, ki je baš posečal Slavonijo. Obsojen je bil na smrt na vislicah, a v zadnjem hipu je bil pomiloščen in se je zato »poboljšal«, a se zajedno bridko pri-
toževal nad »gospodi«, ki so ga bili zapeljali.¹

Bilo jih je več tudi v narodni straži; bili so to došleci kakor neki Brimšig (ek?), Bulvan, Doll, Deutsch, Turković, Podvinski, Benčić, Holiček, Ignacij, Drag. in Josip Domin; odbor jih je ob bučnih prizorih meščanstva izbrisal iz narodne straže. (29. julija). Bila je to 7. kompanija, ki se je rekrutirala na Kaptolu in je često pokazala svojo malomarnost; odbor sigurnosti je zahteval, da naj pusti svojega stotnika, Brinška, »zagrizenega madžarona«, a kompanija je odposlanika odborovega zavrnila. Nato je odbor kompanijo razpustil, nekatere radi delotvornega ustavljanja izročil sodišču ter sestavil novo kompanijo pod poveljstvom I. Koncilije.²

Že 11. avg. je odbor zaključil, naj se takoj zapro vsi madžaroni, ki bi se vrnili, a je pač pod pritiskom banovim sklenil v seji z dne 25. avg., da se madžaroni, ki bi se vrnili,

¹ »Slav. Centr.« z dne 1. sept. 1848. — »Prijatelj puka« poroča dne 23. avg. o Šuškoviću iz »Zagreba 22. avg.«, češ, da »je bio za Josipovičevog gospodovanja vodja korteša ili prostih plemenitaša, jer je i on plemenitog roda«. Dne 22. avg. je bil priveden v županijsko kočo in je tam na dvorišču, izvržen roganju ljudi, čakal izrek prekega soda. A velikodušnost Jelačićeva je ipak ugodno delovala na občinstvo, vsaj na seljake. »Kad narod zapazi banova adjutanta sa bijelom maranom, veseo i radostan stade vikati: Milost! i: Živio ban! ... Ja sam svojim ušima čuo, kako se je narod, seljaci prosti ponosio sa svojim dobrim banom, i suza mi se ukrade iz oka. Sudjenik, prkosan i okoran do sada, sruši se k zemlji na glas milosti, te postade iz zvijeri na jedanput čovječnim stvorjenjem, koje obori suzu niz lice«, piše »B—g—n« v »Prijatelju puka« z dne 30. avg., rišoč sicer madžarone kot zločince, ki zaslužijo smrt.

² »Slav. Centralbl.« z dne 4. avg. 1848, Havl. »Nar. Nov.« z dne 3. avg.

morajo tekom 15. dni zglasiti pri prvem podžupanu dotične županije in da morajo priseči na sledeči reverz: »Jaz I. I. se zavežem s trdno in pošteno besedo, prisežem Bogu in domovini, da ne bodem ne z besedo ne z dejanjem ničesar počel, kar bi bilo protivno ali nevarno mojemu narodu in domovini in nje vladi, ampak obetam, da se hočem v vsem in povsod vesti kot pošten in zvest domovine sin. In ako bi prelomil to prisego in obljubo svojo, naj me domovina po obstoječih rednih in izrednih zakonih kot prelomnika svoje poštene besede in svete Bogu in domovini položene zakletve pred sodbo stavi in obsodi.« (Agramer Ztg. z dne 26. avg. in »Slovenija« z dne 5. sept., »Slav. Centralbl.« z dne 6. sept.)

O različnih rokih so izdali »reversales« na pošteno besedo pod zakletvijo sledeči: Erdödi Anton, grof Oršič, Hatz, Kisely iz Virovitice (rodом Madžar), Mikuletec, Tučić, Kruez, Gailer, Gerenner odvetnik, Mikšić. (Njih reverzi v županij-skem arhivu.)

§ 3 Vojna.

Rano zjutraj dne 11. septembra 1848. je Jelačić s svojo vojsko krenil iz Varaždina preko Drave.

Sedaj so začeli »izdajice domovine« ščuvati seljake, nađejajoč se, da se bo vojska potem morala vrniti. Dne 11. septembra so serežani v Zagorju uhvatili grofa Dioniza Sernagea, ko je seljaštvo bunil proti banu, takisto barona Levina Raucha.¹

¹ Grof Sernage je bil 28. sept. izpuščen, a preiskava je trajala dalje. Decembra je Lentulaj zavrnil prošnjo barona Raucha, ki je takrat bival v Gradcu, pa se želel vrniti. Reverz je podpisal še le 26. jul. 1849.

Dne 16. nov. 1848 so bili ujeti in v Varaždin pripeljani dubrovečki župnik Jelenić, preloški kaplan Fridecki, Madžar, ki je služil v hrv. župi, ne da bi znal hrvatski, in en beležnik; bili so obdolženi, da so bunili proti Hrvatöm, župnik da je hotel na nje streljati. (Moravské »Noviny« 30. nov. 48.)

Govorilo se je, da je Josipović za hrbtom Jelačičevim okoli Kaniže zbral kakih 20.000 mož ter hotel prodreti v Bosno in Turke vzbuniti zoper Hrvate; Josipović da je rojen Bosnjak in bi se mu spričo njegovih osebnih zmožnosti izdajstvo moglo posrečiti. Zato se je zagrebška narodna straža živalno gibala in vežbala in z njo oboroženi radovoljci.

V Medjimurju sta za madžarstvo delala n. pr. župnik Katanec v Kotaribi in župnik dubrovečki Jelenič. Katanec je septembra izdal proviant hrvatske vojske in služil za vo-huna, Jelenič pa je s svojo izdajo baje doprinesel k porazu Bornemise.¹

Pobegli madžaroni, ki so bili v ogrski vojski, n. pr. Josipović, Matačić in Gust. Ožegović², so se udeležili oplenitve hrvatskih kmetov, ki so za banovo vojsko vozili živež³; zato je banov namestnik — vplivala je na to tudi dunajska revolucija — dne 12. oktobra izdal ostre odredbe za sigurnost domačo in zoper »izdajice«, ki so bili izven dežele (gl. »Hrv. Pokret« III. 222 sl.); v tem zadnjem obziru je bila vsem onim Hrvatom, ki so služili pod madžarskimi zastavami, dokler spor ne bi bil končan, vrnitev v domovino za vsak slučaj prepovedana; onim pa, ki so kje drugod, ne na Ogrskem, a se do določenega roka niso vrnili, jo je dovolil banski svet le za kratek čas, dokler svojih prej označenih poslov ne opravijo; ako bi se kateri izmed prvih usodil priti, naj ga oblastvo takoj prime in naznani banskemu svetu. Vse to se je naznanilo tudi sosednim kranjskim in štajerskim oblastvom v Rogatcu, Celju, Brežicah, Mariboru, Ptuju, Ormožu, Gradcu, Ljubljani, Novem mestu in Metliki.

¹ »Pražske Nov.« z dne 17. sept. in 13. okt., 2. dec. 1848.

² »Novine z dne 17. okt. 1848.

³ Kmete so Madžari spravili v Pešt; tu so jim Josipović, Pogledič, Pavleković, Stepan Koos in Zrinščak držali lekcijo, zakaj da so bana slušali.

Dne 18. oktobra je upravni odbor županije zagrebške vzel v pretres Lentulajev odlok, pa se odločno izrekel zoper dovoljevanje vrnitve iz kakšnega koli vzroka. Odbor ni mogel uvideti, da bi kaki rodbinski oziri činili vrnitev potrebno ali dopustno, ker gotovo njim ni do domovine ali rodbine, ki so kljub pozivu županije več mesecev mogli biti odsotni od domovine in rodbine. Zato se je sklenilo, da se bodo vsi madžaroni, ki so izza početka vojne živeli izven domovine, v zagrebški županiji ujeli, na varno mesto spravili in tako naredili neškodljivi.

Med osebami, ki jim v smislu teh odredob upravljajoči odbor županije zagrebške pod nobenim uvetom ni dopustil vrnitve v domovino, dokler bi trajal razpor med Hrvati in Madžari, se nahaja tudi Tomo Trstenjak.¹ Zajedno je isti odbor sklenil sekvestracijo njih imovine, a Jelačić jo je (9. dec.) omejil samo na tiste, ki bi se jim moglo dokazati,

¹ Imenoma so bili navedeni: Rauch Levin, Rauch Gjuro, Zerpak Eduard, Josipovič Anton s soprogo, Matačić Tomo, Štivalić Ivan Nep., Kos Stepan, zavetnik, Šrabec Ivan, Laslovič Dragotin s soprogo, Briglević Josip s soprogo, dr. Domin Vatroslav z materjo, Domin Dragotin, Domin Josip, Poljak Anton, Bedeković Koloman, Mikšić Henrik, Tomašić Josip, Spišić Gustav iz Tomašnice, Farkaš Daniel, Pogledić Franjo, Pavleković Step. s soprogo, Keresturi Pavel, Žinić Mavro s soprogo, Arbanas Matija, Karoli Dragotin, Diković Dragotin, Hoič Adolf s soprogo, Trexler, Blagaj Janko, Jelačić Rihard s soprogo, Žitkaj Alekso, Kušević Aurel, Trstenjak Tomo, Molitoris Samuel, Saračević Franjo, Sale Adolf, Rakodcaj inace Fuček Step. s soprogo, Tomeković Leopold, Sečibok Peter s soprogo, Erdödy Ivan Nep. s soprogo, Jelačić Adalbert, Stojanić, Čubeković Janko, Čubeković Josip, Zrinščak Ivan, bivši župnik moravečki, Mikuletec Vekoslav, Drašković Teodor, Ivančić Albert, Marković Step., Kopčani Mih. s soprogo, Radičević Anton, čevljar, Črnotec Anton s soprogo, gospa Pucova z materjo in sestro, Luketička s hčera, vdova Mihavonička. — »Priatelj puka«, ki jih v listu z dne 8. nov. tudi našteva, vpraša nazadnje: »A gdi je Otto Sax?«, upravni odbor pa je dodal še Šandorja in Eliz. Erdödy. — Odvetnik Sečibok je trdil, da je bil le 5 tednov pri Sv. Juriju ob južni železnici pri sorodnikih. Rihard Jelačić je živel v Gradcu, kamor je bil prišel maja meseca baje radi dedine.

da s sovražnimi tendencami žive na Ogrskem, ter je županiji dal ukor, ker v tej stvari ni počakala »odluke i naredbe viših vlasti«.

Prve dni meseca oktobra so se v mestu pokazale »izdajice«, na pr. Mikšić, a samo »dvje, tri neznanije osebe«.

Dne 8. novembra je madžarski general Perczel iz Medjimurja navalil v Štajersko, a je bil pri Veliki Nedelji odbit. Ta naval se je razno tolmačil, med drugim tudi s tem, da so Madžari preko Štajerske hoteli prodreti v Hrvatsko ali dalje na jug. S Perczelom so si v tej stvari baje dopisovali nekateri zagrebški madžaroni in so bili kompromitovani in uhvačeni »die von jeher berüchtigten Madžaronen«: lekarnar Zillinger, trgovca Kann in Jakšić, med. dr. Weiß, trgovec Heksch, hišni pošestnik Krues, kolar Maraković, advokat Borovnjak, večinoma »priseljeni ljudje.« Po nalogu Lentulajevim pa so bili 2. decembra že izpuščeni Zillinger, dr. Weiß, Kann in Jakšić; ostali trije so še bili dalje v preiskavi. (Gl. »Hrvatski pokret u jeseni 1848«, 228).

Sredi januarja leta 1849. se je zopet širil po novinah glas, da v Zagrebu ni madžaronov, da si Zagrebčani niso pustili niti enega eksemplarja za muzej, ako bi imeli muzej, in da bodo kasnejši ilirski romanopisci v nepriliki, kje vzeti predmet za »Poslednjega madžarona« (Noviny Lipy Slovanske z dne 20. jan.).

*

Windischgrätz-Jelačićeva vojska je zasedla Pešto.

S tem so bili spašeni mnogi Hrvati, ki so jih bili Madžari ujeli. Tako so se 19. jan. iz jetništva vrnili Štefan Toth, Josip Kerlež, Matošić in Zidarić. Toth, oskrbovatelj hrv. vojske, je bil s svojimi drugimi v (Stolnem) Belgradu ujet in pred sod postavljen, a je vendar ušel vislicam in bil odveden v Pešto; tam je imel največ trpeti od madžaronov Josipovića in Zerpaka.

Tudi fiškal Kerližak, jurat Popović in Pflanzner so bili ujeti in v Pešti sojeni. Pozneje (7. oktobra 1849.) so v Zagrebu tožili osobito madžarona Ivančiča, češ, da je on najbolj delal na to, naj bi se usmrtili, zlasti bi bil rad Kerližaka, ki ga je poznal kot dobrega rodoljuba, sramotno spravil s sveta. Niti Madžari da niso tako besni kakor ta renegat (Pražské Nov. z dne 12. okt. 1849.).

Pred Jelačićevo vojsko je mnogo madžaronov s Košutom pobegnilo v Debrecin, tako s koncem junija Josipović, Zerpak, Pavleković, Štivalić, trije Domini, dva Čubekovića, Rakodczaj Ferenc, Lang, Trstenjak itd. »Svi dobivaju mesečnu podporu, nu Magyari jih ipak preziru, jer sad uvidjaju, kako su jih ovi ljudi na tanak led naveli«, je poročal hrvatski vojni kaplan, ki je bil pri Solnoku ujet in v Debrecin odpravljen (»Slav. jug« z dne 2. julija 1849.).

Ujet pa je bil v Pešti Briglević, baje kovač onega manifesta zoper bana, »najinteligentnejši voditelj takozvanih madžaronov« (tudi Avrelij Kušević?)

Prve dni marca je banski svet od bana dobil dopis, da bodi madžaronom dovoljeno se vrniti in naj bodo zopet sprejeti v okrilje domovine brez preiskave in kazni razen šestih (imenovali so se po časopisih: Pavleković, Žitvaj, Žinić, Josipović, Zerpak in še eden); ta amnestija naj bi veljala za vse tiste begune, ki morejo dokazati, »da niso nosili orožja zoper Njegovo Veličanstvo.¹

Banski svet je, uvažujoč, da »usoda teh sovražnikov domovine ne more biti vedno dvomna«, prvotne določbe o madžaronih popolnil; ustanovil je za nje posebne sode; sodbeni stol, pomnožen z nekaterimi člani, je bil določen za sod prve instance, banska tabla pa za apelacijski sod; postopanje bodi ustno in javno; v ta namen so bili imeno-

¹ »Südslav. Ilg.« dne 5. marca 1849, »Nov. Lipy Slov.« dne 8. marca.

vani provizorni državni pravdniki (Očič, Žerjavič) in ukazalo se je komitatom, stvar madžaronov najstrože preiskati, svedoke zaslišati in o rezultatih poročati banskemu svetu. Upravni odbor zagrebške županije pa je sklenil prošnjo do bana, naj zavrne madžarone »za ono doba, kad se raspra s Madžari svrši«.¹

Vsled teh prigovorov se je želja madžaronov očitvidno ipak preprečila.

Sredi leta 1849. so v Zagrebu zaprli nekaj meščanov, ki so v gostilni v veseli družbi svojemu ljubljencu Košutu nazdravljali z »Eljen!«, takisto trgovce, ki so prodajali napsrne igle s sliko Košutovo. Državni pravdnik Očič je, kolikor je zvedela »Südslavische Zeitung« 12./10., tožil na izgubo življenja in premoženja (1!); skliceval se je pri tem na določbo Verbüczijevega Corpus iuris: »Publici haeretici, damnatae haeresi adhaerentes, aequae sunt notorii«, vendar so bili zaradi prodaje Košutovih igel obtoženi trgovci iz zapore izpuščeni in oproščeni, preiskovalni zapor se jim je vračunal za kazen; pravda onih, ki so klicali v krčmi »Eljen Košut!« in »pereant Schwarzgelbe« se je dalje vlekla, a bili so prve dni septembra izpuščeni, ker se jim ni mogla dokazati krivda.²

¹ Havličkove »Nar. Nov.« z dne 10. in 13. marca, »Nov. Lipy Slov.« 13. marca 1849.

Zoper madžarone se je izrekel tudi dopisnik »Novin Lipy Slov.« in »Südsl. Ztg.« je pisala: »Es wäre im Interesse jener Herrn, die von dieser Amnestie Gebrauch zu machen gedenken, anzuraten, daß sie zu ihrer Rückkehr einen andern Zeitpunkt wählen möchten als den gegenwärtigen der ihrer Aufnahme eben nicht günstig sein dürfte«. Takisto dopisnik »P.« v »Napredku« z dne 4. marca.

Gl. »Slav. jug« dne 17. febr., »Slovenijo« 20. febr. — Vendar mi je stvar z Briglevičem nejasna; zakaj še novembra 1849 je prosil Briglevič cesarja, da bi se smel vrniti v domovino.

² Tisti, ki so v gostilni vikali »Eljen Lajoš«, so bili lekarniški pomočnik Haulik, provizor novodvorski Korčmaroš, krojač Toth, advokat

Bil je to morebiti jek orožja, ki je takrat Jelačičevo armado spravilo v precejšnje stisko. Celo v sosedni Štajerski je odmevalo. Ptuj n. pr. je bil kar poln govoric in vesti o Zagrebu. V Zagrebu, tako se je govorilo, kar mrgoli madžarskih emisarjev; 24. avgusta da bodo insurgenti provalili v Hrvatsko in »sodili«; zato se emisarji trudijo, doznati za vse hiše, ki so se odlikovale po svojem madžaroljubju; te hiše bodo potem dobile znake, da jih insurgenti laže najdejo. To je tam zbudilo splošen strah, osobito pač radi tega, ker še je bil v spominu naval Perczelov na Štajersko jeseni 1848.¹

§ 4. Vilagoš.

Vilagoš...

Tedaj je baje Josipović, ki je navodno dotle osobito kruto ravnal s hrvatskimi jetniki v Segedinu, banu velel reči, naj ga brž obesijo, da je v obče sit skitanja in da želi nesrečno življenje skoro končati (»Novine« z dne 21. septembra).

Madžaroni so se jeli vračati;² dne 25. septembra je bil Zrinščak že pri svojem bratu v Koprivnici, popoldne 1. oktobra so prišli istotja Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančić in stari

David Mirović, Dragotin del Negro in županijski bilježnik Makso Milošević; opravičevali so se, da so pili na zdravje Korčmaroša Lajoša. O tem je poročal »Konstitutionelles Blatt aus Steiermark« z dne 17. jul. ter dostavil: »Sollte die Entscheidung ungünstig ausfallen, so wäre wohl der Ausbruch bedenklicher Auftritte, da die Bevölkerung eine Strenge durchaus mißbilligt, kaum zu bezweifeln.«

O Košutovih iglah gl. Vrazovo pesem, »Dela« V. 9, nadalje o teh pravdah »Pražske Nov.« z dne 6. jun. 1849, »Südsl. Ztg.« z dne 20. jun., 14. in 18. jul. in 12. okt.

¹ Dopis iz Ptuja v »Konstit. Blatt aus Steiermark« z dne 26. jul. in 28. jul. 1849.

² Vsi se pa niso vrnili, tako se n. pr. za matadorja Josipovića ni znalo, kje da je. (»Pražske Nov.« z dne 10. okt.) Banski svet je dovolil se vrniti Franji Luketički in hčeram, ženi in taščji Nikola Puca, Dimitriji Roguliću. A. Kušević je bil očitno v Opatiji; tam so iskali tudi Adolfa Salleja. Dne 7. okt. je Lentulaj velel takoj zaslišati Gustava Spišića in

Lang iz Kaniže; prva dva sta imela kaniške potne liste, zadnji peštanskega, a vsi ti listi so bili vidirani od mestnih vojnih zapovednikov. Tudi Trstenjak se je bil vrnil.

Štivalić in Trstenjak sta se takoj, prišedši v Zagreb, osebno predstavila banovemu namestniku Lentulaju in ga prosila zaščite; veleč, da si nista v svesti krivde; Lentulaj jima je obečal svojo pomoč, če se ne pokaže nobena krivda.

Po nalogu banskega sveta so sodci z vrnivšimi se madžaroni načinili zapisnike; tako z advokatom Ivanom Čubekovićem, svečenikom Zrinščakom, bivšim kastelanom županije zagrebske Klinčićem in Tomom Trstenjakom, s tem-le dne 29. sept. Po zaslišanju je šel preiškovalni sodnik s predsednikom županije na Trstenjakov stan (v hiši nekega Krausa pri gospe Galyufovski), pregledal njegovo robo, njegov kofer, a ni našel nič sumljivega niti v rečeh niti v pismih.

Na to je upravni odbor županije zagrebske v seji dne 5. oktobra sklenil: »Čim bi bio sa žalostju opazio upravljajući odbor, da su se na sramotu celoga našega naroda usudili u domovinu našu povratiti odpadnici: Ivan Nep. Štivalić, Adalbert Ivančić, Tomo Trstenjak, Ivan Čubeković, Antun Klinčić, i inostranac Zeunik, bivši odvietnik sl. kaptola Zagrebačkog v Banatu, kasnije pako urednik Košutovih novinah, koji su svi oružje proti našoj domovini upotrebljavali, od dušmanah naših dali se platjati, njima su služili, te vjerne domovini i kralju našem sinove kod magjarskih priekih sudovah sudili i nje zlostavljali; od druge pako strani uvažio bi ono, da su magjarski

St. Pavlekovića, »budući po izpovedanju Tomislava Trstenjaka proizlazi, da kod honveda služili jesu«.

V proklamaciji z dne 1. sept. 1849 je general Hainau pozval vse, ki so služili uporni ogrski vladi kot komisarji, vojni poveljniki, sodniki ali tožitelji, naj se tekom treh mesecev oglase pri svojih pristojnih vojnih oblastvih, drugače bi si morali pripisati posledice zakonitih pravd.

tako grofovi, kao i neuki kroz terorizam buntovnikah prisiljeni oružje podići seljaci, u buni upleteni u proste vojake u urednu vojsku stavljeni; i da su oni naši magjaromani, koji nisu toliko proti domovini našoj krive se učinili, najstrožie pod zatvorom izpitivani bili, dočim se gorirečeni izdajice smione po gradu našem u slobodi šetaju: nije mogao zadovoljiti upravljajući ovaj odbor dopisu banskog vieća od 30. rujna t. g. N. 10377/2137, kojim pripovieda odpadnike naše u domovinu povrativše se bez naročitog njegovog naloga zatvoriti, te jedino nalaže nje izpitu podverći, već ova sa žalostju mimoilazi, te u smislu dopisa banskog vieća od 2. listopada t. g.¹ strogo zabranjujućeg povratak v domovinu izdajicam našim, koji u domovinu pozvani, nehtiedoše povratiti se, već volje dušmanu služiše, te tako polag. 8. točke² prie spomenute naredbe pod prieki sud po samom sv. banu odredjeni spadaju; osietjajuć i onu vlast županijsku, kojom pravo imade iz zemljišta županskog protierati sve opasne ljude, kamo li pako ne ovakove domovini i kralju svojemu nevierne izdajice, uvažavajući zatim ono, da ovi izdajice najstrožie kazniti se moraju, niti je shodno nje u domovini terpiti, jer će u sajuzu drugih magjarsko-poljskih emigrantah puk naš uvijek buniti. Odlučio jest upravljajući ovaj odbor, da se svi izdajice naši imadu odmah, čim će se usuditi povratiti u domovinu našu de facto uhvate, i preko granice u Ugarsku, gdje su prie proti nama služili, pošalju. Ujedno pako naložio jest, da sada u domovini nalazeće se gori imenovane izdajice g. prisežnik Haladi s povierenikom Havličkom odmah uhvate, za da se preko Mure u Magjarsku preprate,

¹ v »Novinah pomota; b. vieće je to sklenilo dne 12. okt. 1848.

² se je glasila: »Kao što je već svetli ban u svojoj još meseca svibnja izdatoj naredbi zapovedio, neka se preki sud ne samo proti svim razbojnikom, nego i proti takovim puntarom strogo izvršava, koji proti kralju, banu, poglavarstvom narod buniti, te tako red, mir i sigurnost domovini upropastjivati bi se usudili«.

na troškove županijske, a o tom ovamo izvieste Gospodinu pako Havličku, koi će iste izdajice do Varaždina pratiti i tamo radi daljneg pratjenja predati, nalaže se, istom na ovom putu, dok do Mure dodju, da da svakomu na dan deset grošali srebra za uzdržanje; te poslie ovamo izviestje s računi podnese.«

Vsled tega sklepa so bili Ivančič, Trstenjak in Klinčić še istega dne uhvačeni, pred županijo spravljani in vozovi pripravljeni za odhod; druge je trebalo še iskati (Štivalić, Čubeković; ¹ Lentulaj je ukazal škofu, Zrinščaka dati ulvatiti).

Ta ukrep pa ni bil po godu predsedniku banskega sveta Mirku Lentulaju; določbam, ki so bile že marca meseca izdane glede madžaronov, je dodal sedaj konkreten komentar, pojasnjujoč, da nobena županija brez izrecnega dovoljenja banovega namestnika ne sme zapirati madžaronov. (*»Südslav. Zeitung«* dne 15. oktobra).²

S stališča teh določeb je banski namestnik Mirko Lentulaj, brž ko je zvedel o tem zaključku, pozval Havlička k sebi ter mu prepovedal odvesti one osebe in odboru pisal, da se izpuste na svobodo. Opirajoč se na naredbo banskega sveta, da naj se v svobodi stavijo pod strogi izpit, in opirajoč se na ustavo, ki zabranjuje, da bi se komu vzela svoboda pred preiskavo in sodbo, je naložil odboru, naj začne preiskavo proti njim svobodnim, pri tem naj porabi zlasti izpovedi tistih, ki so bili v madžarskem jetništvu, ter uspeh preiskave prijavi

¹ »Čubeković hat sich aufs Land geflüchtet.« (*Pester Ztg.*, 11. oktober 1849.)

² Tudi vojaško poveljstvo je bilo zoper ukrep upravnega odbora, ker so madžaroni imeli vojaške potne liste. Tako je vsaj poročal »Konstit. Blatt aus Steierm.« dne 12. okt. 1849, imenujoč Lentulaja »den würdigen Banalstellvertreter«. Dopisnik »Pražskih Novin« pa je čul, da je komandujoči general Coronini hrv. oblastvom zanikal pravico do sodbe o madžaronih, v smislu Haynauove proklamacije, da spadajo pred vojni sod v Pešti.

banskemu svetu; sicer pa naj nič ne store z njimi, dokler ne odloči ban sam, kojemu je vse prijavljeno. (»Südsl. Ztg.« dne 9. oktobra).

Vsled tega pisma Lentulajevega je bilo udaljenje madžaronov ustavljeno in za njega pretres seja županijskega odbora za nedeljo dne 7. oktobra odrejena; dotle pa so madžaroni ostali v zaporu. Ob deveti uri dopoldne se je začela burna seja ob navzočnosti mnogobrojnega občinstva.¹

Oziraje se na to, da so baš ti izdajice povod dali nesrečni vojski, krivi dvakrat več nego Madžari sami, da so se sedaj ognili prekemu ali vojnemu sodu na Ogrskem ter prišli, da se postavijo pod zaščito one domovine, s katero so se pred meseci vojevali, da so pri madžarskih prekih sodili sodili verne sinove domovine ter z njimi huje postopali nego Madžari sami, smatrajoč dopis banskega namestnika neustavnim, ga je odbor »sa svim strahopočitanjem u diela prosta« zavrgel ter svoj prvi sklep le toliko izpremenil, da se od banskega namestnika naložena preiskava takoj začne, a da se ujetniki s svojimi izpovedbami vred brž na to odpošljejo pred vojni sod v Kaniži.² V preiskujoči odbor so bili voljeni:

¹ »Malo smo tamo videli ljudih nepristranih; jedni od nazočnih se boje za službe, koje su po magjaronih nasledili, drugi za kuće, koje su po njih kupili; tretji za račune, koje bi moral davati« pravi »Slav. jug« (dne 8. 10.), ki je na strani Lentulajeve.

Zakaj ni bil uhvačen Lang, živinozdravnik? Reklo se je, da je bolan in zato da ni mogel biti eksportiran; a pozneje je vendar le šel na Dunaj. (»Slav. jug« z dne 15. okt.)

² Uredništvo Agramerice je temu pripomnilo: Na Ogrsko se pošljejo zato, ker se vojnosodna preiskava rebelov proti kralju laže vrši tam, kjer se je vršil zločin in ker je njih večina bila v službi uporne vlade, a take individue je velel Haynau postaviti pred vojni sod; ko so prestali tam to preiskavo, bodo tu sojeni kot rebeli zoper domovino. (8. X.)

Dopisnik »Pražskih Novin« (»S.«) je pisal: »Da jih domovina ne priznava za svoje sinove, je, ko bi tudi ne zapadli nikaki drugi sodbi, že dosti občutna in trpká, a pravična kazen.«

Anton Rubida, predsednik, Ivan Milaković, podpredsednik, Boltek Jelačić in Ivan Vardian.

Preiskava se je pričela še istega dne; celo popoldne do trde noči so bili imenovani madžaroni izpitavani in z domorodci, ki so bili od Madžarov zarobljeni, soočeni; iz tega izpitavanja se je videlo, da so bili zapleteni v vso madžarsko buno in da so od Madžarov plačo dobivali za svojo službo pri honvedi ali v ministerstvu. V ponedeljek dne 8. oktobra je sodni dvor odboru čital izvestje o preiskavi — najbolj kompromitovan je bil Ivančić — in odbor je sklenil, da se vsi akti do torka zjutraj prepisejo in pošljejo zajedno z zatorjenimi madžaroni pred vojni sod v Kaniži.

A odpravljeni so bili že v ponedeljek dne 8. oktobra. »Že okoli treh popoldne se je zbralo nebrojno mnoštvo naroda pred županijsko hišo, da vidi te svoje klete dušmane in krvopije svojega naroda, kako se primerno svojim delom nagrajajo. Okoli četrte ure se je začelo sodno izvrševanje, namreč prognanje iz domovine. Na trojnih kolih, v vsakih sta sedela po dva, je krenil ob straži županijski ta izprevod. Pred vozovi je šel eden vod graničarski, za njimi pa eden vod tukajšnjega polka Hessov. Jedva se je ganil ta sramotni izprevod, kar je začelo deževati v znak, da jih celo nebo kara. Po Pivarski, Kipni in Dugi ulici na Jelačićev trg, a odondod v Vlaško ulico so bili tiho odpremljeni iz tega našega domorodnega mesta Vi krvoloki in izrod človečanstva, ki ste v ljutem grajskem boju, najbolj po vas samih povzročenem, nedolžne naše zarobljenike obsojevali na vislice, ker niso hoteli kakor vi izdati in zatajiti naroda in plemena svojega, učite se iz tega, da sveta in pravična stvar mora zmagati«, tako so jih spremile »Novine« z dne 9. oktobra iz mesta; ta njihova spremnica jasno kaže, kako višino je dosegla politična mržnja.

Še istega dne, ko so bili spravljani iz mesta, je upravni odbor sklenil, Jelačiću poslati reprezentacijo s pojasnilom te

stvari in s prošnjo, naj potrdi njegov sklep. Dalje je sklenil, o svojem ukrepu obvestiti županijo varaždinsko in križevško s pozivom, naj v sličnem slučaju postopata prav tako in izdajce transportirata čez mejo.

A do precejšnjega spora je prišlo radi tega med upravnim odborom in banskim namestnikom. Banski namestnik mu je predbacival, da je prekoračil avtonomni svoj delokrog, ko je Trstenjaka, Ivančiča, Štivalića, Čubekovića, Klinčiča (in Zubrinica¹) poslal čez mejo, dalje, da je kršil samostalnost države, ker je inostranemu sodu izročil sinove domovine, ki jih more soditi le domovina.²

A nasprotno so v javni seji županijskega odbora njemu, in državneinu zavetniku Šipraku očitali tajno zvezo z madžaroni, zlasti s Čubekovićem in prveinu ozire na madžaronski misleče odbornike (prim. Novine z dne 8./10, Slav. jug z dne 13./10.). Lentulaj je nato pozval odbor na »bezstrastno i dostojnije razmatranje zaključka«, češ, da je samo beda za blodnike prisilila se vrniti, zato se ni bilo bati, da bi utekli; radi tega jih je velel pustiti na svobodi, »uduljen od svake strasti i nepodobne osvete« in ne hoteč se zavzamati za nevernike. Končno je obveljala odborova; zakaj Lentulaj je baje po preiskavi priznal, da bi bil on sam brž ukazal prijeti madžarone, ko bi mu bila županija priobčila vse podrobnosti o njih.

Stranka »Slavenskega juga« je videla v postopku zagrebške županije uvredo ustave in hrvaške autonomije, ki se je odrekla pravice sodbe avstrijskemu generalu na ljubo. Pri-

¹ Ta se imenuje namesto Zrinščaka — svečenika, (ali tudi: oba brata Čubekovića), a drugod čitam, da so »mladega Zubrinica« na Hrvatskem vtaknili med vojake, dasi se mu ni moglo nič drugega dokazati, nego da je bil preodvisen od svojega strica Štep. Koosa. Arhivni vir kaže jasno, da so bili odpravljeni Trstenjak, Ivančič, Štivalić, Štefan Zubrinčić, I v a n Čubeković, Klinčič.

² Troški za predprego, pandure itd. so znašali 112 fl 36 kr.

čakovala je fiasko; govorilo se je sredi oktobra, da pošljejo one madžarone iz Kaniže ali Pešte nazaj na Hrvatsko.

Takisto je bila zoper postopanje županijskega odbora »Slav. jugu« sorodna »Südslavische Zeitung.« »Da ist uns der Metternichsche Absolutismus noch immer lieber und wünschenswerter als der Absolutismus von Leuten, die zum grossen Teile von Selbstsucht, Privathass, Neid und Leidenschaft geleitet werden.« (9. oktobra 1849). Želela si je li koncu vojne primerno »humano in konstitucionalno« postopanje in je županijskemu odboru očitala »Anmassung und Inkonstitutionalität« (15. oktobra). Ko je »Agrarier Zeitung« z dne 10. oktobra tolmačila vojaško asistenco pri odpravi madžaronov, »es seien von der Militärbehörde (torej ne od upravnega odbora, n. pr. narodna straža) aus weiser Fürsorge zur Verhütung irgend eines möglichen Excesses die Patrouillen aus eigenem Antriebe angeordnet worden«, je vprašala »Südslavische Zeitung«, čemu da je potem § 114 oktroirane ustave, ki določuje, da sme v notranjih stvareh oborožena sila nastopiti le na poziv civilnega oblastva. (11. oktobra).¹

¹ Dopisnik »Pražskih Novin« (z dne 25. okt.) je pisal, da je upravni odbor takrat morebiti zadnjič hotel dokazati svojo »staroslavno« avtonomijo, sicer pa se je čulo v Zagrebu mnogo govoriti, da ni toliko domišljavost, kolikor osebna mržnja vodila gospodo od županije; zakaj velik del ljudstva je bil na strani banskega sveta.

V seji z dne 16. okt. je upravni odbor sklepal o Turopoljcih; Jelačić je bil prejšnje leto prisilil turopoljske plemenite kmete iti z njim na vojsko, a kakih 47 jih je takoj onstran Drave uskočilo k Madžarom; a sedaj se jih je nekaj vrnilo. Odbor je sklenil, to stvar predložiti banskemu svetu: »zdi se, da ne misli več samovoljno postopati kakor pri prejšnji važnejši«, je pisal isti dopisnik. Faktično je bilo tako: banski namestnik je bil upravnemu odboru naložil, dotične Turopoljce asentirati; potem pa je prišel generalui pardon, ki je veljal tudi za turopoljske vojaške begune, upravni odbor naj bi jih sedaj le zaslišal, »koliko bi se koji krivcem povrede Velič. ili izdajstva domovine učinio bio.«

Nekaj madžaronov je bilo sredi oktobra še v Zagrebu zaprtih, tako 17 letni dijak Pavleković, sin nekdanjega podžupana zagrebskega,

Vendar so že 13. oktobra došle v Zagreb vesti, da je Havliček, ki je preko Sv. Ivana spremil madžarone v Kanižo, jih tam izročil majorju Kulmerju, ta pa da jih je dal vkovati in v Pečuh odpremiti.

Vsa ta madžaronska afëra je očitvidno dosti hitro izginila s površja javne govorice (prim. dopis v »Pražskih Nov.« z dne 17. oktobra), a uradno še je bilo z njo posla. Vojni pečujski sod je spoznal madžarona Ivančiča in Trstenjaka za zrela »für die kriegsgerichtliche Behandlung«; Štivaliću, Klinčiču in Čubekoviću se ni moglo dokazati, da so bili v službi madžarski ali kaj drugega zakrivali; zato so bili iz-

ki je bil preteklo leto z očetom pobegnil na Ogrsko, a se je sedaj vrnil (»Pražské Nov.« z dne 17. okt.)

Jos. Briglević pa je vložil prošnjo na cesarja, da bi se smel v domovino vrniti. Prošnja je bila odstopljena banu, a ta jo je poslal banskemu svetu; banski svet je ukazal upravnemu odboru, natančno poročati o činih prositeljevih; odbor se je izrekel zoper njegovo vrnitev, ker je Briglević brž od početka bune ostavil domovino, pobegnil v Pešto in služil madžarski vladi — vse poedinosti pa odboru niso bile znane. (»Novine« dne 10. nov., »Pražské Nov.« z dne 17. nov.)

Advokat Josip Čubeković je 15. okt. iz Arada vložil prošnjo na cesarja, »ilim die Sicherheit der Person und des Vermögens in seiner Heimat gnädigst zu erteilen oder das Agramer Komitat zur Herausgabe seines dort befindlichen Vermögens anzuhalten und ihm nach Erhaltung dieses Vermögens allerhöchste Erlaubnis zum Auswandern gnädigst zu gewähren«. Iz prošnje se razvidi, da je bil najprej banalne table jurat, potem 25 let odvetnik v Zagrebu; dasi baje nikoli ni spričaval narodnega življenja v Hrvatski, »dessenungeachtet wurde ich ohne rechtlichen Grund Mayaron genannt und als solcher bei Gelegenheit des zu Agram am 6. May 1848 ausgebrochenen Aufstandes auf Leben und Tod angegriffen«, na to je pobegnil na sela in odtod poprosil bana in sabor zakonitega varstva, a ni prejel odgovora. »Das Manifest vom 10. Juni zu seiner Orientierung als Untertan nemlend«, je bežal na Ogrsko, kjer je privatiziral; najboljši dokaz njegove nedolžnosti je to, da ne zna madžarski. — Advokat Ivan Štivalić, ki se je potem vrnil, je 21. sept. iz Vel. Kaniže poprosil bana, naj bi se mu čuvala imovina in mu dal »salvus conductus«: 53 let je bil star, iz Zagreba je pobegnil 21. maja 1848, češ, da je »nach attentiertem nächtlichen seines in Agram befindlichen Hauses Überfall« bilo njegovo življenje v nevarnosti.

puščeni na svobodo. Štivalić, Čubeković¹ in Klinčić so se na to do dne 6. novembra vrnili v Zagreb (Slav. jug z dne 7. novembra).

Usoda prvih pa še se je zavlekla, ker županijski odbor ni takoj vseh dokazov in forma probante poslal vojnemu sodišču in je bilo treba, da se s prisego potrdi, kar so svedoki pred županijskim odborom proti njima svedočili.

Upravni odbor je namreč vojnemu sodu v Pečuhu poslal prepis pisem, ki so kompromitovala iztirane madžarone, a vojni sod je zahteval, naj se svedoki, ki so izpovedali zoper Ivančiča in Trstenjaka, zaprisežejo in naj se mu čim preje dološljejo njihove izpovedi, s prisego potrjene. Banski svet je z dopisom dne 30. oktobra o tem obvestil upravni odbor in mu naložil, naj zahtevi ugotovi. Odbor se je o tej stvari posvetoval v svoji seji z dne 2. in sl. meseca novembra, poslal dotična izvirna pisma sodbenemu stolu ter mu naročil, da ustreže nalogu banskega sveta. Sodbeni stol se je lotil posla, a »daljnje pretresivanje« odgodil na drugo sejo.

Stvar se ni razvijala hitro; še v seji dne 7. decembra 1849. je sodbeni stol govoril o Čubekoviću, Ivančiču, Trstenjaku itd., ter naložil sodcu Stauduarju, naj od bivšega vojnega kaplana, živečega v Omilju, dobi »valuvanje« (fassionen). O »begunih-odpadnikih« je bil razgovor tudi v seji dne 10. decembra, a Trstenjak ni imenovan.

Nobenega izmed teh mož ni med onimi 109 oproščenci, ki jih našteva »Pester Zeitung« dne 13. julija 1850, in onimi 209, ki jih je cesar 4. avgusta pomilostil.* (Prijazno izvestje prof. K. Marczalija).

O Trstenjakovi smrti njegovi domači niso mogli nič zanesljivega doznati; edino iz kratke notice v nekem graškem

¹ Advokat Čubeković se imenuje v aktih l. 1850.

listu (gotovo v »Grazer Zeitung«) so sklepali, da je mrtev.¹ Šele pred par leti se je razdelila njegova dedina.

Trstenjak je bil v šolah odličen dijak, velike, lepe postave, ponosen, častihlepen, je mnogo držal na sebe in bil zato vedno elegantno opravljen. V tem smislu ga riše njegova sestra in vsi, ki so ga še poznali.

A.

Dodatek

o Jakobu Svetonji — dr. Jakoboviču.

Leta 1892. je pri Sv. Petru poleg Radgone umrl dr. Jakob Jakobovič, lastnik vile »Jakobshof« v Črešnjevih.

Ostavil je lepo imetje. 3000 fl je določil za ustanovo »privatne šivalne in nemške šole« (Privat Näh- und deutsche Sprachschule) v svojem rojstnem kraju, pri Sv. Juriju na Ščavnici; v tej šoli naj bi se poučevale šoli odrasle deklice, pred vsem iz siromaških hiš. Drugih 1000 fl je prejela ista jurjevška šola, da rabi obresti v svoje namene, in istotoliko šola pri podružnici Sv. Duha.

Ljudstvo je mnogo govorilo o bogastvu in prošlosti tega moža, ki je preživel zadnja svoja leta v svoji ožji domovini kot svetu malo pristopen čudak. Govorilo se je splošno, da je bil nekdanj na Turškem in celo minister, tam da je tako obogatel. Le z izpremenjenim imenom se je nekdanji Jakob Svetonja upal vrniti v domovino; iz početka je posečal rojstni kraj, le skrivaj.

Izsledoval sem pota tega rojaka, ki je iz Jakoba Svetonje postal dr. Jakob Jakobovič. Pa tudi tisti, ki so več ž njim občevali, mi niso znali poročati povsem zanesljivih vesti,

¹ Njegov oče in sestra sta pač hodila v Zagreb, da bi dobila vsaj njegove reči, a tam jima je bilo rečeno: »Kaj je od Horvata, je od Horvata, kaj je od Štajerca je od Štajerca.«

zlasti ne o letih okoli 1848, ki so odločile Svetonji usodo; te točke se je v razgovoru rad ognil, češ: »Das ist vorüber.«¹

Rojen je bil leta 1823. Očetu je bilo ime Anton (zakaj pa torej »Jakobovič«, a ne »Antonjevič?« Po dedu?)

Svetonja je študiral v Varaždinu le do pete šole (do drugega polletja?), potem se je namenil v Karlovec, a je med potom ostal v Zagrebu. V Zagrebu je leta 1843. dovršil drugi tečaj filozofije ter se sledeče leto istotam kot privatist učil prava na pravoslovni akademiji.²

Bil je baje v razredu vedno »fiskuš« ali »kurator«, ki je služil učitelju. V Zagrebu se je sprijateljil z nekim kancelistom pravoslovne akademije in je navodno to prijateljstvo izrabljal v ponarejanje dijaških izpričeval. (Izvestje Košarjevo).

Iz poznejših dob njegovega življenja se mi zdi to-le gotovo:

Z jurjevskim trgovcem Krambergerjem je radi ponarejenja denarja ali listin pobegnili (menda že pred l. 1848), a bil ujet in nekaj časa zaprt;³ dolga leta je bil konzularni advokat v Carigradu, potem si je kupil Lakromo pri Dubrovniku, a se preselil na Dunaj, potem v Gradec (imel je nekaj časa grafitni rudnik na Moravskem), nazadnje pa v domovino svojo. Svoje pravo ime je 27. maja 1868. izpremenil v »Jakobovits.«

¹ Poročali so mi vrstniki one dobe, sedaj že pokojni prot. Bratkovič, č. g. vojaški svečenik Fras v Radgoni, Košar in g. Martin Kreft v Gradcu, ki je od l. 1869. mnogo občeval z Jakobovičem, razen tega pa sem prejel izvestje na pr. od Svetonjega brata, kmeta pri Sv. Juriju itd.

² Ali je bil l. 1844/45. v drugem letu prava v Zagrebu, ne vem. Bratkovič misli, da je študiral tudi v Pečuhu. Svetonjev brat pa je zatrjeval, da je univerzo pohajal v Budimpešti.

³ Nekateri viri pripovedujejo stvar tako, kakor da Svetonja sploh ni bil ujet. »Ko sta bila že na ladji, zakliče detektiv: Kramberger! Ta se ozre in imeli so ga. Svetonja pa je bil bolj previden in se ni oglasil na svoje ime.« (Tako tudi Košar.)

Drugod se stvar prikazuje tako, da so Krambergerja ujeli že na Dunaju, tovariše pa še na Ogrskem.

O letih 1845—1848 mi poroča Fras, da je Svetonja bil takrat pri oskrbovalni branši v Zagrebu ter živel tam jako potratno z neko staro, bogato vdovo, Bratkovič pa, da je bil od l. 1846. ali 1847. do 1852. ali 1853. na Dunaju, se že učil marljivo turski, francoski in italijanski ter se že nekako pripravljaj za inozemstvo.

Vsekakor pa se je tista goljufija s Krambergerjem očitno izvršila pred l. 1848. in je bil Jakobovič za madžarske vojne že zopet na svobodi.

Moji viri se ne ujemajo v tem, je-li se je udeležil vojne leta 1848/49 (Kreft, Bratkovič tajita, da bi se je bil udeležil). Odločno trdi to Fras, češ, da je Jakobovič kot zagrebški uradnik »Verpflegsbranše« potegnil s Košutom in z njim vred pobegnil na Turško, blagajna pa da je ostala njemu (!); slično je poročilo, da je bil dezertêr in da se je bojeval na strani Madžarov; pomiloščen da se je pozneje vrnil v Avstrijo. To je gotovo, da so ga v burni dobi 1848/49 večkrat orožniki doma iskali; zakaj, tega brat ni znal povedati, pač pa dostavil, da sta njegova druga »Čmelek in Ljubec«¹ bila obešena: Čmelek je vulgo-ime Trstenjakovo; tudi sestra Trstenjakova družii Svetonjo s takratnim držanjem svojega brata, veleč, da je bil Svetonja mnogo previdnejši ter se je doma skrival.

Na Turškem (v Carigradu) je bil baje 12 let; to je moralo biti nekako v petdesetih ali šestdesetih letih.

Nekatera poročila mu odkazujejo poleg Carigrada tudi še druga torišča. Tako se je po enem poročilu pred Carigradom klatil po Ogrskem, Hrvatskem in Srbskem kot »koncipijent«; po drugem je na Dunaju pobral »kaso« in ušel na Rusko, ali Rumunsko (tu je bil pri gradbi železnice

¹ Ljubec (Andrejčko) iz Biserjan pri Sv. Juriju, ki je študiral v Varaždinu nekoliko za Svetonjo in Trstenjakom.

iz Bukovine tjakaj), potem da je živel v Bolgariji in si tam nabral velikansko premoženje.

Kakih 10 let mu v domovini ni bilo glasa; kar je nekoč brata in sestro naročil v Ptuj na kolodvor; prišel je bil kot carigrajski konzularni advokat in tamošnji zastopnik nekih dunajskih tvrdk; v tožbenih poslih je moral na Dunaj.¹ (Barantal je tam baje tudi s papirji ter nekemu Windischgrätzu izposloval 1 milijon goldinarjev in zato od njega prejel 100.000 fl za nagrado). Carigrajsko podnebje njegovi ženi — poročil se je 1860 — ni ugajalo, zato je ostavil Turčijo.

Lakromo je prodal cesarjeviču ter se preselil na Dunaj; tu je imel dve hiši; eno je pustil svoji ženi ter se ločil od nje.

Sredi sedemdesetih let je imel grafitne rudnike na Moravskem v družbi z nekim drugim, a leta 1878. jih je bil že prodal. V tej dobi je posetil dvakrat Bratkoviča v Brnu.

B.

V Oseku.

(A. Gorjup).

Že meseca maja se je v Oseku, posebno med Nemci začelo gibanje zoper Hrvate; na čelo jim je stopil A. Gorjup sen. in A. Gorjup jun., in dosegla sta, da mesto ni poslalo poslanca na sabor in je objavilo ogrske zakone zoper odredbe banove (31. maja). »In ali hočete vedeti, odkod je ta mož? Rojen je v Brežicah na Spodnjem Štajerskem, torej Slovan, njegov oče, Slovenec, je bil kirurg tam, ta pa je prišel pred kakimi 30 leti raztrgan v Osek, je bil od Ilije Lekića v trgovino sprejet in si po intrigah pridobil vse premoženje.«¹

¹ Tu so se baje spotikali ob njegovem doktoratu, a on jo je pod tujim imenom popihal. — Doktorat si je baje »kupil« v Heidelbergu, predno se je amnestiran vrnil v Avstrijo, po drugi vesti je doktorat prinesel iz Carigrada!!

Nagrobni spomenik ga imenuje »Herrn Dr. Jakobovits«.

Oseški Nemci so v javnih skupščinah razglašali tisti manifest z dne 10. junija, ki je odstavljajl bana in imenoval Hrabovskega za kraljevega komisarja, in istotam poslušali pohvalne dekrete ogrskega ministerstva za starega in mladega Gorjupa, za Gordošića in Rifferja, ker so se odlikovali kot protivniki narodne stranke in bana. (Dopis iz Oseka v »Slav. Centralbl.« z dne 3. avgusta 1848).

Dne 22. oktobra 1848. je madžarski komandant Kazimir Bačani vzel oseško trdnjavo; posadka je baje bila podkupljena in trgovec Gorjup je delil denar. Bačani se je potem nastanil pri njem. To vest, ki jo je prinesla »Agramerica« v 122. številki (26. oktobra), je Gorjup popravljajl v listu z dne 21. novembra. Toda Ožeg Istinković ga je v broju 138. (2. decembra) označil kot najhujšega madžarskega agitatorja. Tako je poslal dvakrat svojega najstarejšega sina v Pešto, da bi ministerstvo Leopoldovce, ki so bili zvesti cesarju, vzelo iz mesta; to se je zgodilo in prišla je italijanska posadka. Sam je z večjo madžarsko deputacijo šel v Pešto, da pridobi za cesarju zvestega komandanta Benka »modro polo«; tudi to je dosegel; prišel je Jović na njegovo mesto; temu je bil Gorjup tajni svetovalec; ogrskim četam pred mestom je po Jovičevem povelju prožil parkrat smodnik in svinec. Gorjup je podkupil in zapeljal italijansko posadko, da je odprla vrata Madžarom. Bil je s svojim sinom v osrednjem

»Svi bi ti ljudi u čaši vode utopili svakoga pristašu Jelačičeva« (Rat, 130.) — Dne 30. jul. je bila skupščina virovitičke žup. v Oseku. Ko so seljaki iz okolice prišli na županijski dvor, so jih nagovarjali baron Prandau, podžupan Ljud. Szallopek, Imro Marinović, prefekt djakovski, njegov sin Hugo, fiškal, fiškal Arvaj in lukački župnik Taljan i »još nekoji bradati«, naj drže z Madžari. »Šta ćete pod banom i Horvatskom? Novca, hrane, soli, srebra, zlata in gvozdzja nema«!

Upravl. odbor županije virovitičke je 30. sept. bivanje v županiji zabranil bivšemu podžupanu Ladisl. Jankoviću, župniku Eduardu Tallianu, zač. fizikoma Skenderu Žitkaju in Ign. Blauhornu in staremu Imri Marinoviću. (Prim. »Nar. Novine« z dne 24. dec. 1905.)

odboru za sigurnost v Oseku, ki mu je načeloval Bačany. V istem smislu je poročalo mnogo poročevalcev; tako tudi dopisnik v »Agramerici« z dne 7. in 9. decembra.

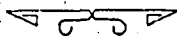
Ko se je 14. februarja 1849. oseška trdnjava udala cesarskemu generalu Trebersburgu in je banskega sveta oseški poverjenik dobil nalog, uzpostaviti v Oseku zakoniti red, je bil najprej v zapor vtaknjen naš Gorjup (z njim isto-mišljeniki dr. Blauhörn, Flucht in Darda) ter v Zagreb odveden. Tudi oseški lekarnar Vladislav Molnar je bil kot buntovnik v Zagrebu zatvorjen.

Vendar se je z njim in tovariši postopalo zelo blagohotno; izvečine so bili izpuščeni na svobodo »vsled nedostatnih dokazov krivde« (Rat, 139), dasi so še Gorjupa mesec dni poprej Popovičeve »Srbske Novine« imenoval »zakletega neprijatelja Slovanov« in pripovedovale o njem grozne reči.¹

¹ Dotični dopis iz Oseka v »Srbskih« Nov.« z dne 14. jan. je poročal: »Gorjup, ovaj zakletyj Slavena neprijatelj, pristaje nuz Bačanija kao šipka nuz buban i služi mu za tolmača: tako pre nekoliko dana dodje onamo u Osjek neka kekavečka deputacija iz Korodja na tužbu Bačaniju, žaleći se, kako jim već dodija vozakati graničare i njihove topove ovamo onamo, moleći ga, da jim pošalje nekoliko svojih honveda na obranu.« Nato je izpregovoril Gorjup ter dejal, da jim sedaj Bačani ne more poslati pomoči, naj potrpe kakih 14 dni, potem jim pridejo (»naši«) Mađžari na pomoč; dotle naj se sami branijo in kjer ugledajo graničarja, naj ga ubijejo kot ščene, ako pa puške nimajo, naj ga premlatijo s kolcem. Ko so občine zahtevale pismeno, da to smejo storiti, jim je Gorjup dal — Bačanijeve proklamacije.

Po brežiški krstni knjigi je bil Anton de Pad. Goriup rojen tam h. št. 9 in sicer dne 6. aprila 1794 kot zakonski sin meščana in kirurga Antona Goriupa in Antonije, roj. Schwab.

(V Virovitici je bil l. 1848. županijski fizikus »pl. Goriupp« (Luna, dne 11. marca 1848). Plemstvo je imel tudi naš Gorjup.

Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504.

Spisal dr. Fr. Kovačič.

Urbarji so poglavitni vir za poznavanje gospodarstvene zgodovine in teritorialnega razvoja veleposestev; za slovenskega zgodovinarja pa imajo še drug važen pomen, ker so eden izmed redkih virov, ki so nam ohranili drobtinice našega narodnega življa, zlasti pa stara krajevna in osebna imena, v katerih se kaže posebna moč našega jezika. Žal, da se je srednjeveških urbarjev ohranilo le malo, ker so se cenili le tako dolgo, dokler so bili v rabi. Ko je bil urbar obrabljen in preosnovan, se je stari zavrzel, ker razne pravice in darila so se skrbno čuvale v drugih listinah. Še-le pozneje so začeli skrbneje čuvati tudi obrabljene urbarje kot važen pravni vir pravic in dolžnosti gosposke in podložnikov.¹ Iz 16. stoletja imamo že precejšnje število urbarjev. Mnogoteri pripiski, popravki, dostavki in opombe (večkrat velike vrednosti za lokalno zgodovino) v urbarjih kažejo, da se urbar ni zlahka znovič napravljaj, ampak je ostal v rabi, dokler je le bilo mogoče. Ako je posest s podložniki narastla ali propadla in se odtujila, ako je urbar vsled mnogih dostavkov in popravkov postal nejasen in nepregleden, ter vsled znatnih gospodarskih izprememb pomanjkljiv, tedaj je trebalo oskrbeti nov urbar.

Mnogo teh urbarjev še leži v pozabljivosti na podstrešjih ali trohni v starih omarah in škrinjah, ne da bi kdo vedel

¹ Mell Dr. A., Die mittelalterlichen Urbare und urbarialen Aufzeichnungen in Steiermark als Quellen steirischer Wirthschaftsgeschichte. Beiträge 25, str. 10 i. d.

za nje, in ravno zato se je le nepopolno ustreglo povabilu, ki ga je pred nekaj leti zastran urbarjev razposlala dunajska cesarska akademija.

Po dobroti veleč. g. Fr. Heberja, župnika na Sp. Polskavi, mi je bil prepuščen na porabo ondotni župnijski urbar iz l. 1504, ki je sploh najstarejši pisani spomenik v tej župniji. Naslovna stran tega urbarja ima napis: Vrbarium deß Pfarrhofs zu vnter Pultkau pro Anno 1504, predelke pa ima do l. 1513. Pod letnico je na naslovni strani pismenka B, kar znači, da je to že drugi urbar, prvi A se pa ni ohranil. Iz nekaterih dostavkov se pa da tudi sklepati, da črka B znači kopijo urbarja iz l. 1504 in je prepisovalec poleg prvotnega imena dostavil še eventualno spremembo, ker se nekateri dostavki zde iste roke, drugi pa so očitvidno poznejši in druge roke. Za platnice služita dva pergamentna lista iz pisanega misala; na prednji strani je ob zgornjem robu napisan duhovit in za urbar kaj primeren izrek:

Omnia sunt hominum tenui pendentia filo
Et subito casu quae valere ruunt.

Povzet je ta izrek iz Ovidija. (Ex Ponto IV. 3, 35.) Morda ga je zapisal kak humanistično izobražen župnik, ki pa nam je, žal, celo zakril svoje ime.

Urbarskega obsega zanimive podatke za poznavanje krstnih in rodbinskih imen ter krajevnih gospodarskih razmer koncem 15. in začetkom 16. veka.

Da je bila naprava novega urbarja potrebna, so pač morale v 15. veku glede župnijskega posestva na Sp. Polskavi nastopiti nove razmere in izpremembe, o katerih pa za sedaj nimamo natančnejših poročil. V pismu ogl. patriarha Bertholda iz leta 1249 (27. oktobra), s katerim je potrdil ustanovitev studeniškega samostana, imamo najstarejše poročilo o spodnje-polskavski samostojni župniji. Dočim je patriarh slivniškemu župniku dal pravico v dogovoru z arhidijakonom nastavljati

vikarje pri podružnicah obsežne slivniške župnije, je izrecno pridržal sebi investituro za Polskavo, katero je neki Reycherus bil izvzel iz slivniške župnije, Reycheru in njegovim naslednikom pa priznava pravo prezentacije.¹ Iz tega sledi, da je dotle polskavska cerkev bila podružnica z vikarjem, podložna slivniški župniji. Ta Reycherus, (Richkerus de Pulzgach) je podpisan kot priča v listini z dne 21. junija 1257.² Če je že osamosvojil polskavsko župnijo, je pač tudi novemu župniku odkazal potrebne dohodke. Jedro župnijskih dohodkov, ki nam jih predstavlja urbar l. 1504. je gotovo od imenovanega ustanovitelja. Tekom 14. in 15. veka so se pa ti dohodki morali pomnožiti in spremeniti, in zato se je l. 1504. moral napraviti nov urbar.

Župnik spodnjepolskavski je na podlagi tega urbarja dobival svoje dohodke, deloma v denarju, deloma v pridelkih iz teh le krajev: Spodnja Polskava, »Pfaffing an der Laßnitz«, »Prepuša«, »Pacher am Giebel«, »Levstaba unterhalb S. Veit in der Calles«, »Striesitzen unterhalb Pettau«, v Velikem in Malem Gaberniku.

Na Spodnji Polskavi so plačevali župniku davščino naslednji podložniki:

Blaß Khrafnes od 3 domcev³ 2 fl. 40 β činža in 6 kopunov davka (Steuer), Primus Priol od 3 domcev zapisano 50 β činža a prečrtano, in 6 kopunov, Simon Hällosan od 1 domca 15 β činža in 2 kopuna. Gregor Schuester od 1 domca činža 15 β in 2 kopuna. Velrich Mlakher od 1 kmetije činža 1 fl 20 β in 2 kopuna, Florian Wesiakli od 1 domca činža 40 β in 1 kopuna, Vincentz Judas od 1 domca činža 40 β in 1 kopuna, Zacharias Jurankho od mlina 1 fl. 10 β činža.

¹ Reseruamus tamen nobis et successoribus nostris ecclesiam in Pultzkaw a sepedicta plebe per dominum Reycherum exemptam, cuius investituram ad nos et successores nostros eo vel heredibus suis presentantibus volumus pertinere. J. v. Zahn, Urkundenbuch III., pag. 119.

² Zahn, o. c. str. 318.

³ Naziv »domec« za »Hofstat« mi je nasvetoval g. prof. A. Kaspret, ki je ta izraz povzel iz rokopisov Tomaža Hrena l. 1598. Zaradi te zgodovinske podlage zasluži »domec«, da se vdomači v našem zgodovinskem slovstvu.

V spodnjepolskavski hosti »Velenik« (šuma blizu polskavske vasi proti Slov. Bistrici) je imel pravico do dveh velikih vozov brezovih drv (Pirkhenes Holz) in šibja (Stauden), kolikor potrebuje.¹

Župniku je pripadala tudi cela žitna desetina na Spodnji Polskavi: »Item gehört der gantze Traidzehend des dorfs vnter Pulßkhau vollig zum Pfarrhof alda, als auch der Hiersch verschnikh«.

Žitno desetino so dajali na Sp. Polskavi »foweit sich die Pulßkhauerischen Akher erstrekhen« naslednji podložniki:²

Balthasar Weltz, Peter Kotnikh, Caspar Bogatisch, Jansche Platnikh, Juri Schmeitz, Thomas Gradner, Jacob Philippitsch, Michel Jegauz, Jurco Martins Aiden, Andree Oppresnikh, Primus Priol, Mathia Krabus, Martin Schmeitz, Blas deß Mattheez Sohn, Juri Batter, Pauli, deß Mattheetz Sohn, Lorentz Gradner, Teufenbacherischer Mäyrhof, Gregor Schuester, Matthee Krabus, Andree Schiegaüetz, Andre Sorgkho, Bastian Zimmermann, Michel Forstner, Valentin Jurankho, Frau Anna Regalin wittib, Jacob Wresnikh, Michel Mositsch, Vrbau Garup, Andree Kokhel, Valentin Water, Jansche Schurnikh, Thomafeh Potefeh, Andree Profenakh (na drugem mestu Profeniakh), Mathiafeh Krepekh, Martin Duorfakh (na drugem mestu Duorfchakh), Herr Frantz Regal, Vlrich Mlakhar, Gregor Califchneghk, Centz Judas, Jannsche Janco. V vsem 41 posestnikov.

Razen teh je dajal spodnjepolskavskemu župniku desetino tudi gornjepolskavski graščak Hanns Turotzi in sicer od 4 njiv, ki so pač bile v spodnjepolskavski občini. Istotako »Frau Anna Pragerin wittib« od vseh njiv; graščina »Freienstain« pa od vseh njiv razen ene, ki so pripadale spodnjepolskavskemu zemljišču. Naposled je imel desetino tudi v Spodnjem Majšpergu (Vnter Monnsperg) »zu pernekh genant«, v Leskovcu (zu leskouitsch — pač Leskovec pri Slov. Bistrici, ne oni v Halozah).

¹ Alhier in dem Vellenig also genant hat ein Jeder Pfarrer alda Zwäy große Wägen Pirkhenes Holz wie auch Stauden, so vill er bedarf zu hakhen.

² V urbarju stoji ta teznamek pozneje, a zaradi stvarne zveze ga postavimo tu.

Razen te desetine je v Spodnji Polskavi pripadal župniku tudi t. zv. »Hiersch-ver schnikh« (vršnik = Getreidezins). Za imenikom onih, ki so dajali žitno desetino, je naštetu v urbarju 27 spodnjepolskavskih liš, ki so dajale kopljenik.² Imena so ista kakor poprej razen dveh: Mathias Arnbekh, mesto katerega je pozneje pripisan Jacob Terfula, potem pa »Domina Comitissa a Tatenpoh«, — in pa neka »Martinin wittib.« Nekateri so dajali po enega, drugi po dva, Teuffenbachova pristava pa štiri kopljenike. Zraven je dobil tudi po en funt povesma (Haar aufgezogen).

V gospodarskem oziru je iz tega razvidno, da se je takrat na Sp. Polskavi poleg kurenine posebno gojil lan, dočim je dandanes skoro popolnoma izginil.

Davščino je na Spodnji Polskavi plačevalo župniku 8 podložnikov od 10 domcev (Hofstätte), 1 kmetije in 1 mlina, desetino 41 posestnikov ter pragerska, gornjepolskavska in frejštanjska graščina. Ti nam torej predstavljajo približno takratno razdelitev posestev in število prebivalstva. Polskavska katastralna občina obsega 2137 oralov ali 1228·775 hektarjev.

Zanimivo je, da so se nekatera rodbinska imena na Spodnji Polskavi ohranila še do današnjega dne, vsaj kot lišna imena. Od imen, ki jih našteva urbar l. 1504 so se še do dandanes ohranila naslednja:

Weltz (Belec), po ondotnem izgovoru Beuc (h. št. 5—6 in štev. 86, »Bevčeva koča«), Janko (h. štev. 10 in nekđaj Jankova koča štev. 94), Wesiakh, sedaj Pesjak (h. št. 14 in št. 95), Haložan (h. št. 30), Poteš; ta obitelj se je razvila v dve panogi: Gornji Poteš (h. št. 64) s kovačijo »Potešev kovač.« Ta kovačija se omenja še v urbarju l. 1664, ko je Pavel Poteš dajal od nje župniku po dva kopuna; in Spodnji Poteš (h. št. 69). Lastnina Poteševa je tudi »Poteševa koča« (štev. 96) in nekđaj tudi po-

¹ Kopljenik ali kupljenik = mera za žito, pol vagana. Sp. polskavski urbar l. 1664 ga imenuje »Ciller Schäfl«.

sestvo (h. št. 35) s priimkom »Na mesarjevem«, torej je ta obitelj imela v vasi kovačijo in mesarijo. Med onimi, ki so plačevali župniku davščino, je naštet tudi mlinar Zacharias Jurankho; poznejši urbar iz l. 1664 nas poučuje, da je od tega mlina (na katerem je takrat bil neki Josip Müllner) polskavska cerkev dobivala žito, davek v denarju pa župnik, in res se še dandanes hiša z mlinom št. 36 imenuje »Cerkveni mlin«. Prosenjak (h. št. 41 in 55, slednje najbrž pravi dom te obitelji), Prosenjakova koča (št. 58), pa na Prosenjakovem (koča št. 32); Bogatič (h. št. 71 domače ime), staro ime Platnikh je pač današnji Blatnik (št. 77), Kotnik (št. 70) in Kotnikova koča (št. 92). Obitelj Šurnik se je tudi razdelila v dve panogi: Gornji Šurnik (št. 52) s kočo (št. 66) in Spodnji Šurnik (št. 68); na starega posestnika Wresnikha še spominja posestvo (h. št. 46) »na Breznikovem« pa »Breznikova koča« (št. 90), nekdanji Mositsch pa še ima spomin v posestniku Možiču (h. št. 47) in v »Možičevi koči«.

V ohranitvi starih rodbinskih in hišnih imen je Spodnja Polskava res klasičen kraj. Žal, da novejši čas iz raznih vzrokov, ki jih ne maramo tu naštevati, nagloma ginejo stara velika posestva, ž njimi pa padajo v pozabljivost tudi stoletna rodbinska imena.

»Pfaffing an der Laßnitz.«

V Pfaffingu¹ ob Ložnici so naslednji kmetje spodnjepolskavskemu župniku dajali davščino od svojih domcev (Hofstat):

¹ Pfaffing je današnji Farovec, vasica v črešnjevske župniji blizu Kočnega, ondi ima sp. polskavski župnik še sedaj svojo hosto (Pfarr-Wald) in sicer 1. vrste, parc. 301, ki sestoji iz dveh delov, eden meri po stari meri 6 oralov, 214 □ sežnjev, drugi pa 3 orale 106 □ sežnjev; nekoliko višje proti severozahodu blizu vasi Pretreže je »Polskavska šuma«, zraven pa nunska šuma (Nonnenwald), last studeniškega nunskega samostana. Ime »Farovec« kaže, da je tu prastara lastnina spodnjepolskavskega župnika, ker je okolica in naselbina dobila po njem ime.

Gregor Suppan 15 β, 4 piščeta in 10 jajc; Šimon Gunsee (dandanes Gomzej) istotako; Andrej (brez rodbinskega imena) von einer Hofstat istotako; ravno tako tudi: Štefan Khadra, Gregor Meitzen, Juri Khotschnikh in Florijan Stumm; Juri Müllner je pa od svojega mlina plačeval 7 β 2 š in 2 kopuna.

Istotam je imel župnik hrastovo šumo in pravico do ribištva.¹

»Prepuscha.«

V današnjih Prepužah je bilo 13 kmetov, ki so plačevali sp. polskavskemu župniku dačo v denarju in dva tudi s kuretino. Njih imena so:

Michel Bratschüen (Vračun) od kmetije 57 β 2 š; Thomaschko (brez krstnega imena) od kmetije 1 fl. 10 β in 1 kopuna; Lucafen Schuefters wittib od kmetije 1 fl.; Pavel Waulpotitfch od domca 10 β in 2 kopuna; Tomaž Grietfnikh (Gričnik) od domca 30 β; Videtz Waulpotitfch 57 β 2 š, Juri Waulpotitfch »von ainer Hofstat oder Hueben« 57 β 2 š, Peter Groblach od domca 25 β; Michel Wratina »zu Topen« od domca 30 β; Lukež Lanpnik od dvorca 10 β; Schiimon Schmid — bil je gotovo kovač in ne posestnik, ker ni dostavljeno Hofstat ali Hueben, plačeval je 10 β; Matthee Schneider — nad njim pozneje pripisano Under Velz — od domca 27 β 2 š; Marko Nada Pravj (na Dobravi?) od domca 40 β.

Ob koncu je opazka: Es ist alda ain groffer Wald, der Rechperg genant, stößt mit dem ainen ort an den Veistrizer Waldt: mit dem andern ort an des Pfarrers zu Veistriz Holz: vnd mit dem dritten ort an die gemain daselbst, ist ain schönes Gasholz. Man dient auch von der halt Huener vnd Capauner, darf auch niemand ohn erlaubnis darinnen Holz hakhen.

Za Prepužami pride v urbarju

¹ Alda zu Pfaffing ist auch ein Aichwald, welcher frey zum Pfarrhof gehört, darinnen darf niemand Holz hakhen noch halten.

Es ist auch ain Fischwasser alda, von wellichen Wasser man alle Freitag zum Pfarrhof ain Essenfisch oder Khreusen gedient hat. Iz tega »gedient hat« (mesto dient) sledi, da se takrat, ko je urbar pisan, ta pravica ni izvrševala; je bilo pač predaleč vsak petek nositi na Sp. Polskavo ribe in rake.

»Pacher am Giebel.«¹

Michel Suppan od 1 kmetije 1 jagnje, 1 fl., 10 jajc; Mathee Räuschakh od 1 domca 10 β, 1 jagnje, 4 piščeta, 10 jajc; Ambros Zape od 1 kmetije 15 β, 1 jagnje, 10 jajc; Mattheusch Giebler 20 β, 1 jagnje, 10 jajc; Martin »von des Lentzers Hofstat« 15 β, Michel Sprager 19 β; Bastian Bašnikh 1 fl. 10 β, 1 jagnje, 10 jajc; Jansche Khrifetz od 1 kmetije 1 fl. 1 jagnje, 10 jajc.

Ob koncu je izradirana opomba, od katere so ostale le zadnje besede: Gott was am besten wo sie saindt, a najbrž se je izradiran del tako glasil, kakor v naslednjih sličnih opombah.

»Levstaba (Lubstova) vnterhalb S. Veit in der Calles«.

Gregor Trafella od 1 kmetije 1 fl. 10 β, Andrej Trafella 40 β.

Ob koncu je opomba (pozneje pripisana): Die Pavrn faindt avch dorübe khomen. Gott waß an besten wo sie faindt.

Striefitzen vnterhalb Pettau:

Peter Herschitsch 50 β, Clement Reife 1 fl. 10 β, Lucas Cofmakh 1 fl. 10 β, Juuankhō 1 fl. 10 β.

Ob koncu je opomba: Dife Pavr saindt auch dorübe khomen. Gott waß an besten wo sie faindt.

»Zinns-Wiesmaten.«

Augustin Pregel 21 β, Michael Vtepinim 30 β (v Tepinju?), Martin Nadaprau 30 β, Šimon Schmid 30 β (pozneje prečrtano in zapisano Khirche St. Jobst — v prihovski župniji), Martin Vpobarschach (pri Prihovi) 1 fl. 15 β, Gregor Nastrafi² 45 β, Vrban Vngnad 22 β, Gregor Wutten 1 fl. 15 β, Mathiasch Albrecht 40 β, Mathee Naputzaum 40 β, St. Wentzels-Kirchen 1 fl. Valentin Metz³ 33 β, Marco Nadoprau 25 β, Marco Nadoprau od drugega

¹ Grad na Pohorju nad Bistrico, kamor so spadali kraji: »Pirchaw, Stermetz, in der Slogaw« in Vrhovlje. Zalm, Ortsnamenbuch ad v. Köble pg. 103.

² Straže pri Čadramu.

³ V mapi iz l. 1837. je še naznačen Metzев travnik v Gorjih Grušolah med šumami.

travnika 15 β, Andree Vloslach 1 fl. (V Ločah ?), Blaß Vdabirschivaß 37 β (Dobrotendorf ?), Caspar Starnanschl 10 β, Leonhard Nadoprau 32 β, Clement Metz 57 β 2 ž, Primasch des Lucasen Suhñ 22 β 2 ž, Juri Naprihoñ 35 β, Daniel Muschitsch 1 fl. 30 β, Bastian Obirbitsch 10 β, Centz Painkh (Pajek ?) 1 fl. 12 β 2 ž, Beatae Mariae Kirchen zu Brihou 30 β, Bastian Vtirpetz 2 β, Michel Leschouer 1 fl. 15 β, Rupret Vdobirschi 1 fl. 37 β, Blas Geiger 45 β, 1 kopun, Michel Leo 22 β, Mertin Peikh 18 fl.¹ 1 kopun, Jeronyme V Pobirschach 45 β, 1 kopun, Stefan Peýkh 16 β 2 ž, 1 kapun, Blaß Metz 30 β, Vlrich Jacapitzofs Suhñ 30 β, Martin Cocoll 45 β, 1 kopun, S. Barbarae Caplan 30 β, 1 kopun, Jeronyme Wolf 30 β, St. Johannes Kirchen 2 fl. 35 β, Miclaufch Naürhu 30 β, Juri Pschennitschnekh 18 β, Michel Pschennitschnekh 45 β, Gregor Nastrafchi 22 β 2 ž, 1 kopun, Lucas Casparien Suhñ 52 β, Stefan Schumey 30 β, Matthee Wolff 30 β, Peter Nastrafchi 15 β, 1 kopun, Jarni Naprichau 22 β 2 ž, Marco Martininau Suhñ 22 β 2 ž, Matthee Mutz 30 β, 1 kopun, Andre Lucafen Suhñ 12 β, Andree Pabirschachi 22 β 2 ž, Juri Martinau Suhñ 22 β 2 ž, Matthes Mellar 6 β — pozneje pripisano: iam Primus Miller, Blaß Mascher 6 β, Thomasch Kalbal 6 β, Jurklio Jefush hat 2 Wiesen, darvon Er in 12 Jaren nichts geraichet, dienen sonst beid 20 β.

Gornina.

Gornino je spodnjepolskavski župnik dobival v Velikem in Malem Gaberniku.

Veliki Gabernik: Marijina bratovščina v Bistrici od 1 vinograda na leto 2 vedri, 2 pf. Nikolausch des Jansche Sohn od 1 vinogr. pol vedra in v denarju $\frac{1}{2}$ pf., Caspar Pejekh od 1 vinogr., 1 v. in 1 v. v denarju, Jakob Khraifnes od 1 vinogr. 1 v. in 1 pf. v denarju, Caspar Khirentscitfch (prečrtan in potem zapisan pozneje od druge roke Juri Nenku) četrtno v. in v denarju pol pf., glede denarne gornine opomba: Verhaltend, derentwegen nachfrag zu halten. Matthes Nafagiouni od 1 vinogr. 2 v. in v denarju 2 pf. Tudi opomba: Verhaltend, derentwegen nachfrag zu halten.

Mali Gabernik: Hanns Batschnik od 3 vinogradov letno 6 veder, »Bergpfennig Jormanstorff« 6, Juri Plieberschekh od 1 vinogr. 2 ved., Bergpf. 2, Martin Schürnikh od 1 vinogr. 2 vedri, v denarju 2 pf. v »Jormanstorff«. Juri Summer od 1 vinogr. 1 v., v denarju 1 pf., Martin (to ime prečrtano in nad njim zapisano) Blaß Lefckouetz od 1 vinogr. 1 v., 2 pf. v denarju, Mattheus Khrifufschegkh od 1 vinogr. 1 v., 5 četrlink, v denarju $\frac{1}{2}$ v., Juri (prečrtano in zapisano) Ruprecht Podleschen od 1 vinogr. pol vedra in v denarju v Jormanstorff pol pf.

¹ Najbrž pomota mesto 18 β.

»Leibnitz vñd Spielfeld bey der Muer.«

Spodnjepolskavskemu župniku je po istem urbarju plačevala tudi bratovščina sv. Rešnjega Telesa v Lipnici pri Spielfeldu ob Muri od 1 kmetije dače 30 β in robotnine 4 fl. Istotam (oziroma v Spielfeldu) je plačeval Hanns Himmelstainer od 1 domca 30 β , za roboto pa je moral spraviti v Gradec vsako leto 2 štrtinjaka vina ali pa plačati robotnine 3 fl, Andree Felber¹ pa od 1 domca 20 β , za roboto pa v Gradec 1 štrtinjak vina ali pa 1 fl 30 β denarja.

V poznejšem urbarju l. 1664 je istotako zaznamovana lipniška bratovščina in posestnik Thoman Felber, pri katerem je prilepljen listek z opazko: »aniezo von villen Jahren heiřt Verlinz«, pa Andree Lang. Za robotnino je v tem urbarju naznačeno le po 4 fl denarja in ne več vino.

Ob koncu še ima urbar zaglavje: »Grüend, Ackher vñnd Wiesen frei aigen zum Pfarrhof gehörig«, a je ostalo neizpolnjeno.

* * *

Čudno je, da se v urbarju ne omenja vas Pokošje, ki spada tudi pod spodnjepolskavsko župnijo. Zahn misli, da so Pokošje »Pulkossendorf«, ki se imenuje že l. 1322. Tudi v urbarju l. 1664. ni pokoških podložnikov. Tudi robote še starejši urbar nima, razen pri Lipnici.

Ako si ogledamo nekoliko rodbinska imena, našeta v tem urbarju, vidimo, da so nekatera še v početnem razvoju (n. pr. des Mattheetz Sohn), nekatera imajo krajevni izvor: Na Straži, na Poberzah i. t. d., oziroma so nastala iz kakovosti kraja (Blatnik, Breznik, Prosenjak, Kotnik itd.), druga so nastala iz krstnih imen (Juranko, Janko, Judas itd.). Nemških imen je primeroma malo in ta se večinoma nanašajo na službo in obrt (Forstner, Zimmermann, Schmid, Schneider,

¹ Pozneje je tu prilepljen listek in je zapisano »Aniezo Verlinz.«

² Ortsnamenbuch, str. 49 ad v.

Müller, Schneider). Ravno iz tega, da so obrtna imena večinoma tuja, se vidi mogočni tuji vpliv. Vsled socialno-političnih razmer slovenskega ljudstva se ni moglo razviti domače obrtništvo, ampak le-to je bilo pretežno v tujih rokah. Zato slovenski živelj do današnjega dne ni mogel priti do premoči v mestih in trgih, ki imajo sicer čisto slovensko prebivavstvo.

Tudi krstna imena zaslužijo našo pozornost; kažejo nam, katerih svetnikov imena so koncem 15. veka štajerski Slovenci okoli Slov. Bistrice dajali svojim otrokom. Kakor dokazuje Zahn¹, so se v 15. veku staronemška ljudska imena že zelo umaknila tujim (bibličnim in romanskim). V našem urbarju je v tem oziru nemški vpliv minimalen; v oglejski cerkvi se sploh niso nemška imena tako vdomačila kakor v solnograški. Nemška imena nahajamo le naslednja: Hanns dvakrat (toda enkrat v Lipnici, kjer je posestnik Himmelstainer najbrž bil Nemec), Leonhard enkrat, Rupert dvakrat, Ulrik trikrat. Ostala imena imajo pogostoma čisto slovensko obliko in končnico, n. pr. Janže, Juri, Cenc (Vincenc), Videc, Miklavž, Matévž, Matej (Matejec). Po številu se nahaja ime nadangela Mihaela, zaščitnika srednjeveškega viteštva, 11 krat, enako število ima tudi viteški svetnik Jurij, istotako apostol Andrej, ki se je blizu enako častil v solnograški in oglejski cerkveni pokrajini, kakor kaže število njemu posvečenih cerkev.² Bojevnik sv. Martin ima 8 klijentov in 1 klijentinjo (Martinin), ki se pa menda le po možu tako imenuje. Jako dobro in sicer najštevilnejše je zastopan Matej (ec), v tej obliki 9 krat, Matevž 3 krat, Matija in Matjaž po dvakrat. Kult tega svetnika se je med ljudstvom najbrž razširil po vplivu oglejske cerkve, kamor je prišel iz Italije, kjer so v Salernu od leta 1080. shranjeni njegovi ostanke. Primeroma maloštevilno je zastopan sv. Janez, ki je sicer pri Slovencih

¹ Styriaca, I., 68—69.

² A. Stegenšek, Cerkevni spomeniki lav. škofije, I. 193.

zelo priljubljen in se tudi v jugoslovanskih narodnih pesmih često omenja; tudi Zahn pravi, da je bil v drugi polovici 15. veka Janez zelo priljubljen.¹ V našem urbarju ga nahajamo le 6 krat in sicer v obliki Janže (4 krat), Janko (1 krat, to prvotno krstno ime je v urbarju že rodbinsko) in Juvanko (1 krat). Gregorija srečamo 9 krat in sv. Blaža 7 krat, Gašparja 5 krat in Vincencija 3 krat. Jugoslovanski Vid se nahaja le enkrat, Jeronim pa 2 krat. Pristno oglejsko-benečanski svetniki so: Daniel (1 krat), Zaharija (1 krat), Primož (3 krat), Valentín (3 krat), sv. Nikolaj (3 krat). Šimon (4 krat) in Juda (1 krat) sta tudi imela večji kult v oglejski kakor v solnograški cerkvi², slično sv. Tomaž (5 krat). Marko (oglejsko-benečanski zavetnik) se nahaja 3 krat. Po enkrat se nahaja Ambrož, Avguštin, Baltazar, Jernej (v obliki Jarni), Lovro, Jezuš (menda rodbinsko ime?). Lukeži so štirje, ime spodnjepolskavskega župnijskega zavetnika sv. Štefana imajo le trije možje, Petri so 4, Pavla 2 in Klementa 2, gospa Pragerska je pa Ana, katera svetnica se je zlasti v 15. veku začela častiti. Leo je eden, a je že rodbinsko ime.

Svetniki kakor Jurij, Janez, Mihael, Jakob, na Polskavi tudi Vid, so imeli v gospodarskem življenju še poseben pomen, ker so o teh praznikih plačevali podložniki dačo. V polskavskem poznejšem urbarju iz l. 1664 je izrecno povedano, da so dačo od travnikov plačevali ob Vidovem.

Tudi v teh imenih tiči košček kulturne zgodovine našega ljudstva.

¹ Nav. m. 69.

² Stegenšek, n. d. str. 194.

Letina — »die landgerichtliche Gebühr«.

Spisal A. Kaspret.

Kakor se v teku časov spreminja politično življenje držav in dežel, enako se preosnuje njih uprava; za nove razmere in upravnstvene oblike se uvajajo novi, prikladni izrazi. Ko se pa prežive oblike in umaknejo novim, odmro tudi izrazi ali pa izgube dotični pomen, in samo stare listine in arhivni akti še kažejo njili nekdanjo veljavo.

Pripomnje v latinskih listinah „*quod slavonice dicitur*“ — ali „*quod vulgariter sonat*“ — pričajo, da so tudi Slovencem služile pristne domače besede v raznih oddelkih uprave, posebno v onih, ki so globoko sègali v njih socialno, gospodarsko in pravno življenje. Nekateri izrazi so bili celo značilnejši od nemških in so se zato toli udomačili, da se čisto navajajo poleg latinskih in nemških. Tej skupini je prištevati besedo »letina« (lejtina).

Pomen besede »letina« razvidimo iz pravnih aktov višenske sodne graščine (Višnja gora). Leta 1718. so se zatiškemu samostanu podložni krčmarji branili višenski sodni graščini plačati letino, češ, da nima pravice pregledovati vinske mere in za to pobirati letino v obgradju (Burgfriede) samostana, ampak le na dopuščenih sejmi in opasilih višenskega okoliša. Nato je graščinski oskrbnik Kornelij Steyß tožil neposlušnike pri upravitelju deželnega glavarstva v Ljubljani rekoč: »Sodnijski služabniki so od starodavnih časov vsekdar pregledovali krčmarjem, podložnim zatiškemu samostanu, vinske mere, krčmarji pa so brez ugovora vsekdar plačevali za to dolžno letino. Višensko sodišče ne uživa samo »ius gladii«, ampak tudi vse druge sodne pravice v sodnem

okolihu, in njemu je podsoden tudi zatiški samostan, ker njegovo obgradje ni »univerzalno privilegovano.« Upravitelj deželnega glavarstva je ugodil tožniku in razglasil patent (Ljubljana, dne 3. novembra 1719. l.), da so neposlušniki dolžni plačati letino dveh reparjev (Batzen), to je sedem krajcarjev nemškega števila. Nekateri so se odzvali naročilu, drugi pa so nadalje vztrajali v nepokornosti in vrhu tega še »dobro naklestili« one družnike, ki so rušili solidarnost. Tožba je tekla do leta 1736. Toženci so dosegli, kar so želeli: od tega leta so dajali letino na velikem sejmu. »per modum Standgelds« in višenski berič je ni več pobiral po krčmah; kajti te kakor druge hiše, ki so stale v zatiškem obgradju, so bile pod varstvom samostana in višenska gosposka ni imela pravice segati v varstveni krog zatiškega obgradja. A varovanje prometa in kupčije na prostih sejmih in opasilih je vendar pripadalo sodni gosposki v celem obsegu višenske graščine.

Kakor krčmarji so dajali letino tudi mesarji, usnarji, kramarji, verizarji, kovači, ključarji in zlatarji, ki so z obrtom spajali trgovino in izvrševali oboje pod varstvom graščinskih organov, v skupnem znesku 118 reparjev. Razen teh so bili dolžni dajati letino tudi podložniki tujih gospostev, ki so bivali v okolišu višenske sodne graščine, in uživali »lovščino« (Forst- und Jägerrecht).

Kakor kaže beseda, je bila letina letna davščina, ki so jo plačevali obrtniki, trgovci in drugi podložniki sodni graščini kot odškodnino za varstveno poslovanje (*exercitia*) — enega leta. Kdor jo je opravil, je pridobil pravico pod zaščitjem sodnega oblastva leta dni obrtovati, tržiti ali uživati druge dogovorjene koristi; kdor jo je pa opustil, se je molče odpovedal temu varstvu in pravici; torej se je podelitev te pravice s pravočasnim plačilom ponavljala od leta do leta. Znesek, ki se je opravljal v denarjih, je bil, kakor se umeje samo ob sebi, za vse plače-

vavce enak in toli nizek, da ni težil niti najmanjšega obrtnika, in prav to kaže, da je bila ta davščina že v starih časih obična. Ker se je od l. 1736. vsaj v okolišu višenske graščine pobirala na prostih sejmi in opasilih, se je spojila s tržnino, katero še dandanes plačujejo senjski prodajavci. Krivo bi pa bilo, primerjati jo obrtnini, kajti to so že davno prej plačevali obrtniki v mestih in od leta 1601. tudi na deželi.¹

O tej priliki si usojam opozoriti raziskovavce domače zgodovine na slovarske drobtinice, ki se nahajajo v urbarjih, poslovnih graščakov in graščinskih oskrbnikov, posebno pa v starih pravnih aktih. Še več je tega dragocenega gradiva v slovenskih patentih, oznanilih, razglasih itd. iz 18. in prve polovice 19. stoletja, nakupičenih v graščinskih arhivih in starih registraturah. Poleg besed, skovanih po Pohlinovi »znanstveni metodi«, je vendar obilo pristnih, iz ljudske govorice zajetih izrazov, ki se nanašajo na upravitvo. Slavist ali jurist, ki bi jih s spretno roko zbral, bi si postavil časten spomenik.

¹ v. Globočnik A.: Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain, 1893, str. 94.

Mala izvestja.

Kamenita izbokla podoba zmaja v sidu cmureškega gradu.

V zidu gospodarskega poslopja cmureške graščine sem letos spomladi opazil kamen, ki v reliefu predstavlja zmaja (litvera), iz čigar žrela moli gornji del človeškega telesa z mečem v roki. Kamen je litvanski apnenec, iz kakoršnega sestoji ves hrib, ki nosi cmureški grad.

Ta kamen je pred kakimi petdesetimi leti služil v podlaga leseui pojati, ki je stala na mestu omenjenega gospodarskega poslopja. Lastnik ga ni hotel prepustiti našemu društvu, marveč je ukazal kamen iz zida sneti, ter ga vzdati na dolno zavarovanem mestu gradû samega.

Znano je, da so v davnih časih, zlasti v poganski dobi, naši prastarši mislili, da izdihuje škodljive in smrtonosne sopare močvirnih krajev velikanski zmaj, ki živi pod zemljo. Zato se nahajajo na Slovenskem v pokrajinah, ki so nekdaj hile zelo močvirne in so še danes prav vlažne, tako često cerkve sv. Jurija ali sv. Marjete, ki se že od nekdaj sem slikata z zmajem. Spominjam na Sv. Jurija ob Pesnici, oh Ščavnici, v Slov. goricah, oh južni železnici, pod Taborom, na Sv. Marjeto ob Pesnici, pri Polzeli, pri Rimskih toplicah, viže Ptuja. Tudi ravan ob vznožju fratenskega hriba, ki ga obližuje Mura, in na kateri stoji cmureški trg, je bila nekdaj prav močvirna. Saj je še danes jako vlažna in podvržena pogostim povodujim; zato nimajo ondote hiše kleti. Te okolščine kažejo zvezo omenjene podobe z močvirnostjo kraja. V tem me je potrdila surova izleplava slike in na snov domače proveniencije (gl. podob.).

Izbokla podoba zmaja v zidu emureškega gradu.

Po sodbi veščaka prof. Niederleja je skulptura jako robato provincialno delo iz dobe okoli 1200, gospod vsenučiliščni profesor Dvořak pa jo je še tolmačil kot ilustracijo svetopisemskega psalma ali LXIX. verza 5—7 ali XXXIV. verza.¹ Take podobe so v romanski dobi baje prav pogostne, nahajajo se v rokopisih, pa tudi na cerkvenih pročeljih in drugod. Zmaj (aspis) je podoba strasti in zla. Odprta usta na pol požrtga moža in meč pa kažejo, da Boga kliče na pomoč.²

Iz zida snet, se je kamen dal na vse strani zmeriti; dolg je 136 cm, širok 40 cm, debel 48 cm. Nekdaj je utegnil biti večji.

Gabriel Majcen.

Dvoje glagoliških zapisov na obhodnem listu kranjskem iz leta 1556.

V arhivu kneza Auersperga v Losensteinleitnu se hrani obhodni list (Laufzettel), s katerim je bil posel Ahac Plut novembra meseca 1556. I. poslan iz Ljubljane na Kras in v Istro s pismi, ki so se nanašala na deželni zbor kranjski in neke druge stvari. Priliko mi je dal, da to listino pregledam, gospod profesor A. Kaspret, češ, da bi filologa vtegnila zanimati v nji zlasti dva zapisa v slovanskem jeziku. Gospodje namreč, katerim je moral posel pokazati ali vročiti dana pisma, so morali to potrditi na tem listu, kar se je zgodilo navadno brez podpisa-nega imena večinoma v nemškem, nekaj tudi v latinskem jeziku; mimo tega je še dvoje potrdil italijanskih, dvoje pa pisano v hrvaški glagolici.³ To zadnje nam spričuje, da tudi v avstrijskem

¹ V psalmu 69 menda pač v 6—7, ne 5. Omenjeni verzi se glase (po Lampetovi prestavi): »Jaz pa sem siromak in ubožec, Bog pomagaj mi! — Ti si moj pomočnik in rešitelj, Gospod, nikar ne odlašaj!« Ps. 34, 2 pa se glasi: »Zgrabi orožje in škit, in vstani meni na pomoč!«

² Opomnim, da je pa na kamenu videti, kakor bi možu kaj tičalo v ustih, ki pa je odbito.

³ Ker vtegne koga zanimati tudi pot, katero je posel hodil in čas, ki ga je za to rabil, še bolj pa morda, v katerem jeziku je v vsakem kraju dobival potrdila o navzočnosti, hočem navesti na kratko njegove postaje. Dne 10. novembra 1556 je prišel na Vrhniko, torej je odjahal pač zjutraj iz Ljubljane. Prvo potrdilo mu je dal na Vrhniki »selski sodnik« (Landrichter) vrhniški; za tem potrdilom stoji še potrdilo iz

delu Istre, ki je takrat pripadal k vojvodini kranjski, še ni bila nemščina tako vsemogočna, da bi bila mogla zatreti vso rabo domačega jezika v uradu in da so morali tudi nemški ali Nemcem se prištevajoči gospodje v Ljubljani dobro poznati glagoliško pismo, ako so sploh sprejemali taka potrdila.

Ravnokar omenjena glagoliška napisa, ki sta pisana v glagoliški kurzivi tedanje dobe z nekaterimi zvezanicami (ligaturami), sloveta tako-le:

(1) *Na dan ei (= 16) novembra bi v čepiči | ahac listar poli farmanā.*

(2) *č. f. l. e. (= 1556) bi v klostri | na ezeri listar ahac na dan ei. (= 16) miseca novem|bra.*

Logatca in po tem še le — pač nekam čudno — potrdilo vrhniškega župnika, katerega ni morda našel prej doma. Na 11. dan novembra je bil naš posel v Vipavi, kjer so mu navzočnost potrdili »tržni in selski«
sodnik«, župnik in graščak; nato je odrinil dalje, pa še le 13. ga nahajamo v Devinu. Vsa potrdila do tu so nemška. V mestu tržaškem in v St. Ivanu (pač pri Trstu) mu je bilo dano istega dne potrdilo o navzočnosti v latinščini, v Sacērbu (S. Seruol, nemški St. Serff) 14. novembra v italijanščini, v Lupoglavu v Istri 15. novembra pa zopet v latinščini. Tega dne je prišel že tudi v Pazin, kjer je dobil dvoje nemških potrdil (v gradu in v prošnji), latinsko pa so mu dali »in domo hospitalis«. Iz Pazina je odšel, če berem prav, v Galinjan, kjer je bil 16. novembra, kakor spričuje nemško potrdilo. Za tem prihaja potrdilo italijansko iz Pična z dne 17. novembra, kar je zopet čudno zategadelj, ker so nastopna štiri potrdila, namreč dvoje hrvaškili (od čepiškega župnika in iz samostana ob čepiškem jezeru) in pa dvoje nemških (iz Kršana in s Kožljaka, nemški Wachsenstein), datirana že z dne 16. novembra. Od tukaj nadalje so vsa potrdila do konca listine nemška, samo potrdilo župnika yremskega (?) je latinsko. Dne 17. novembra je bil naš posel v Lovrani, potem pri Sv. Jakobu v Opatiji in pa v Kastvu, 18. pa je prišel na Reko, kjer mu je dal potrdilo v samostanu »P. Hanns Primaßlyz Prior daffelbft«; istega dne je bil že v Gutneku, potem v Oberburgu (v Istri) in na Premu, odkoder je šel na Vrem, če sem ta kraj prav razbral. Na 20. dan novembra ga nahajamo v Senožeah pri župniku in v gradu, potem pa v nekem kraju, katerega zapisovavec se menda ni preveč vkvarjal s pisanjem, kakor dokazujejo njegove nerazločne rogovile; brati bi se dalo iz njih Las ali Los (Lož), toda ta kraj leži nekoliko preveč v strani s poslove méri. Naposled je ta prišel 21. novembra v Pustojno in od tam v grad planinski in hasberški. Vsega vkupe do vrnitve je torej bil na potu 12 dni, če se je že 21. novembra vrnil v Ljubljano.

Besedo *listar* poznajo tako naši starejši pisatelji (Eilbote), kakor tudi starejši hrvaško-kajkavski besednjaki (Habdelič, Belostenec, Jambrešič: *grammatophorus*, *tabellarius*). Slovencem je v dvojnem pomenu obče znana tudi nemška *farman*, ki je ne nahajam v hrv.-srbskem akad. Rječniku in je menda zdaj v Istri pozabljena ter popolnoma izpodrinjena po italijanski *plován*. Na morfološke oblike teh drobtin (n. pr. lok. sg. na i namesto današnjega e) ne smemo preveč zidati, ker ne vemo, sta li bila njiju pisavca res tudi tam doma, kjer sta pisala; to je pač zelo neverjetno.

K. Štrekelj.

Dva graška žurnalista l. 1848.

V tem dodatku uvodni razpravi poročamo, da so l. 1848. nekateri slovenski nemškovalci, kakor radikalni Nemci, stali na strani madžarski.

Državni poslanec sevniški Smreker je ob oktoberski ustaji dunajski izjavil, da morajo Dunajčani neprestano biti v zvezi z Madžari. Tudi v Mirni na Dolenjskem izvoljeni trgovec Gajer je bil »od pet do glave nemškovalec in madžaron.«

Ko je 19. septembra 1848. ogrska deputacija prišla na Dunaj, se je slovenski poslanec Ambrož neposredno pred glasanjem odstranil, »da bi ne prišel v konflikt z ultra-nemško stranko, ki ji, se zdi, popolnoma pripada«; takisto so zoper slovansko stranko, pridobljeni od Lühnerja, glasovali Dolžan, Gayer, Stercin. »To nepatriotično vedenje slovenskih poslancev je v čudnem kontrastu s simpatijami, ki jih goje njih volilci za Hrvate.« (»Allgem. Slav. Ztg.« dne 23. septembra 1848).

Posebe pa hočem poročati o dveh žurnalistih.

Anton Petrič.

Sredi aprila leta 1848. je v Gradcu začel izhajati list »*Blätter der Freiheit und des Fortschrittes*«, radikalnodemokratski in radikalnonemški list.

Prvi urednik mu je bil Anton Petritsch, »ehemals Wachtmeister in einem k. k. Kavallerie-Regiment«, tedaj pa profesor italijanskega jezika na graški realki in reden javen

docent francoskega jezika na tamošnjem vseučilišču. in obel jezikov v č. kr. konviktu (?).

Stoječ na vsenemškem stališču, je v svojem listu z dne 13. maja objavil »Aufruf an die Slaven.« — Slovenen! Vor allem das Anerbieten der brüderlichen Hand! und dann nur wenige, aber tiefe heilige Wahrheit enthaltende Worte an Euer Herz! — Ihr wollt Euch trennen vom Bunde mit Deutschland, dem Vaterlande der Helden! Wahr, leider! wahr ist es, Deutschland — nein, nicht Deutschland, nicht das biedere deutsche Volk, sondern der durch fremde Einflüsterungen genährte und vollends verblendete Egoismus undeutscher Gewalthaber — hat an Euch, nein! nicht bloß an Euch, sondern auch an uns allen bis in die neueste Zeit unerhörten Druck, empörende Tyrannen geübt! — Das Reich der Despoten ist nun vorbei und nicht diese, sondern das edle deutsche Volk bietet Euch, unter den heiligsten Garantien für Bewahrung Euerer Sprache, Sitte und Nationalität, die treue Hand zum brüderlichen Bunde! — Potem kaže na vseobčni nemir v Evropi, tudi na »die unheilvollen Kämpfe und Judenmetzelen in Ungarn, die Widerstandsversuche gegen die Magyaren in Kroatien«, iztica needinost in odtujenost slovanskih plemen — živel je delj časa med Slovaki in na Moravskem, devet let med Čehi — kako bi se mogli ohraniti Slovenci v tem metežu brez pomoči Nemčije? Zato polaga, »ob schon ein Slave von Geburt«, svoj glas »mit einem aus dem Innersten seiner Seele gerufenen »Lebehoch!« unbedingt in die Wagschale von Deutschland!«

Videč le v nemštvu »narodnost« (Volkstum), je odklanjal slovanske jezike iz državnega zbora, misleč, da tiči za tako zahtevo »eine kleine slavische (Camarilla?) Tücke im Hintergrunde dieser Komödie, worüber man sich leicht selbst aufklären kann; nämlich 2 Slaven und nur 1 Deutscher — also!« (8. julija 1848).

O Jelačiču je zadrževal svoje mnenje (6. julija). Očividno mu ni ugajalo, da je Jelačič dne 1. avgusta 1848., ko se mu je v Gradcu priredila serenada, ob pesmi »Was ist des Deutschen Vaterland?« molčal, dočim je po štajerskih narodnih ploskal in izpregovoril. Petrič je hotel bana pozneje po činih soditi, »welche

seinem ehrenhaften Charakter gemäß nicht anders als edel sein können.«

Sprejel je dopis ljutomerskega dopisnika, ki je ošteval ljutomerske »Neukroaten«, češ da žele biti v zvezi z Zagrebom. (List z dne 31./8. 1848.), a tudi repliko.

V polemiki z urednikom graškega lista »Der Herold«, z Draxlerjem je tako zablodil, da je na zadnje, v skrbel za usodo svoje rodbine nasprotnika prosil odpuščenja in z 12. septembrom 1848. odložil uredništvo.¹

Podpisoval se je s šifro »T«. Ali ni to cirilski znak?

Julij Grečnik.

Uredništvo je za njim prevzel Julius Gretschnigg. Ta Grečnik, najbrž tudi po pokolenju Slovenec, je začel energičneje pisati zoper Hrvate. Že v listu z dne 14. septembra čitamo: »Heute soll Jelačić sein kamarillastisches Heer zum vernichtenden Kampfe gegen die Magyaren führen.« Dne 26. septembra pa piše: »Die Armee, womit der Häuptling Jelačić den Feldzug gegen Ungarn eröffnet, bietet einen Skandal dar, wie ihn die Welt noch nie gesehen. Außer etwa 15 bis 20000 Mann Grenzsoldaten lauter räuberisches Bettelgesindel, Volk, gegen dem die Bewohner asiatischer Steppen Kavaliers sind.... zusammengeklautes Gesindel....«

Vnet za »demokratischer Verein«, ki je madžarskim luzarjem dne 22. septembra priredil bakljado, imenuje »Heroldovega« urednika Draxlerja »den alten intimen Haus- und Busenfreund des werdenden Slavenkönigs«, »den Pseudoverwandten des

¹ Gotti, die Ereignisse des Jahres 1848, p. 201. pravi da Petrič ni bil za uredništvo sposoben mož. »Das Ringen darnach, in allem und jedem ein entsprechendes Wort zu sprechen und eine eigentümliche Lust an literarischen Katzbalgereien, die sich nur um Persönlichkeiten drehten, ohne zur Aufklärung der Sache das Mindeste beizutragen, verwickelte den Redaktor in eine Unzahl verdrießlicher Händel, die zuletzt nicht nur seinen Rücktritt von der Redaktion, sondern mittelbar selbst seine Entfernung aus seiner öffentlichen Bedienstung zur Folge hatten. Eine Inkonzsequenz reichete der andern die Hand und so kam das Blatt allmählich um allen Kredit.«

kroatischen Wallenstein« (v listu z dne 26. septembra), nanašajoč se pri tem na to, da je bil Draxler dne 1. avgusta pri Jelačiču v loži graškega gledišča. Tem besedam sledi pesem »An die Magyaren.«

Wacht auf! wacht auf! ihr Magyaren
 Es branst der Slaven wilde Flut,
 zusammen muß ihr euch nun scharen
 mit längst bewährtem Heldenmut.
 Es gilt den Wallenstein zu jagen,
 der für die Kamarilla sicht,
 Was seine Worte euch auch sagen,
 ihr Magyaren, glaubt es nicht!

(V celem 7 kitic).

Toda Grečnik v tem listu ni mogel dolgo imenovati »den Helden der Kamarilla«, zakaj »Blätter der Freiheit und des Fortschrittes« so prenehale z dne 30. septembra 1848. Odtle je kanil izdajati na svoje troške nadaljevanje kot »Volkszeitung.«

Ker je pa napadal vojaštvo, so nekoč militaristi provalili v njegov stan in ga s sabljami ranili; storilci so se sicer morali zagovarjati, a Grečnik je pobegnil, ko se je raznesla vest, da bo tožen radi soudeležbe pri oktoberski ustaji (Gatti, Die Ereignisse etc., 202 (203).

Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta.

Prvi slovenski mrtvaški list je naredil Prešeren prijatelju Smoletu — tako poroča Levec v »Zvonu« 1879, str. 49; zvedel je to od Levstika.

Prof. Kaspretu se je posrečilo dobiti Smoletov mrtvaški list, ki slove:

Včeraj o pol enajstih ponoči me je bitka žalost došla, de mi je preljubiga bráta, Andreja Smoléta, zgódna smert vzela. — Pogreb bo jutri ob treh popoldne.

Naj ranjki prijátlam in znancam v milim spominju ostáne!

V Ljubljani 1. dan Grudna 1840.

Alihael Smolè.

Nad besedilom je slika kamenitega katafalka z žalujkami. Zanimivo je, da je list tiskan z gajico.

V Ljubljani si je bila gajica takrat že priborila prijateljev. Korytko, prognani Poljak, je že želel izdati svoje narodne pesmi z gajico; v istini pa jo je uvedel na Kranjskem Smole 1840 z »Varhom«, pa tudi Linhartov prevod »Veseli dan ali Matiček se ženi« je bil istega leta v enem delu naklade tiskan v gajici; »izdajo, v gajici je založil gotovo Smole sam«, pravi Štrekelj v »Zborniku Mat. Slov.« 1900, 251.

Potovanje je Smoletu rano razširilo obzorje. Ko še je Prešeren študiral na Dunaju, je prepotoval Smole slovanski jug; prišel je čez Hrvaško, Slavonijo, Srem, Bačko in Banat tja do Erdeljskega ter mimo Belgrada; »ti spodnji ljudje se čudijo, da smo mi tako nagnjeni srbskemu jeziku«, je pisal Čopu (Zbornik Mat. Slov. 1904, 175).

Spričo tega njegovega obzorja je umevno, da je bil osobito simpatičen Stanku Vrazu. Že leta 1834 ga je posetil Vraz na gradu Prežeknu (Preisegg) pod Uskoki (Vraz, Dela V. 200).

Neposredno pred svojo smrtjo je Smole dvakrat pisal Vrazu in ko je dospel Vrazov odgovor v Ljubljano (»Smoletov brat da je valjda poštnar v Ljubljani«, ib. 198—199), Smoleta ni bilo več. »Dieser betrübende Todfall hat unter den Patrioten Kroatiens die größte Sensation erregt. Er wird allgemein betrauert. Daß mich die Nachricht davon sehr consternirt hat, brauche ich Dir nicht umständlicher zu beschreiben«, je pisal Vraz Prešernu (ib. 199).¹

Baš radi tega, ker je Smole izdal dvojje dramatskih del v ilirskem pravopisu, ga Vraz imenuje »Anacharsis slove-

¹ Neistinita vest, da je Smole umrl, se je razširila v Gradcu že leta 1835; Vraz je pisal 3. decembra 1835 Muršecu: »Smole nabiratelj narodnih pesem na Kranjskem je vmerl; Čopova smrt Nam je že znana. Dve močni roki naše slovesnosti sta zlomljeni.«

niens« (il. 192).¹ In ko je Vraz par mesecev po njegovi smrti potoval širom Slovenije in v Ljubljani opazil, da Smole še ni imel spomenika, »on, koji je dao domorodcem Linhartu i Vodniku spomenike ponoviti i sa slovenskimi napisi uresiti«, je pozelel, da bi »svi Iliri načinili makar kakov spomenik njemu, koji je prvi v Kranjskoj slogu ilirsku praktični razumio te na svoj trošak dao tri zabavne knjige s novim pravopisom tiskati.« (il. 32).

Ni dvoma, da je bil Smole med onimi, ki so želeli, naj bi se novi l. 1839. namēravani ljubljanski literarni časopis tiskal z ilirskim pravopisom.²

Tak pospeševatelj ilirskega pravopisa je zaslužil tudi ilirsko tiskani mrtvaški list.

Da ga je sestavil Prešeren, je nad vse verjetno, a pozitivnega dokaza za to doslej nimamo. Dr. Fran Ilešič.

Donesek k uskoškim naselbinam v Skokah na Dr. polju.

Prof. dr. H. J. Bidermann je l. 1883 v XXXI. zv. »Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark« priobčil članek: »Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate«, v katerem poleg drugih opisuje tudi srbsko naselbino v Skokah pri Mariboru. O isti stvari govori tudi dr. Vladimir Levec v »Pettauer-Studien, Unter-

¹ Anacharsis je bil (po pripovedkah) Seit kraljevega rodu, ki je v Solonovih časih v svrlo svoje naobrazbe s prijateljem Toksarisom potoval po Greciji; ko se je pa vrnil, so ga v domovini baje ubili, ker je hotel zemljo helenizirati. Razmerje med Seitijo in Grecijo prenaša Vraz na Slovenijo in »Ilirijo.«

² O tem je pisal 9. marca 1837 Dav. Trstenjak Cafu po pismu, ki ga je bil prejel iz Ljubljane; »Trstenjak žalibog ni pristavil imena svojega poročevalca, o katerem moremo le ugibati«, je pisal Štrekelj v »Ljublj. Zv.« 1900, 856.

O isti stvari pa je Trstenjak že dne 4. jan. 1839 pisal tudi Vrazu v Zagreb: »Pismo iz Ljubljane od g. Žaklja kaže mi, da Prešerin hoče ućredit taj krajnski časopis.« (Trstenjakov list v zagrebški vseučiliški knjižnici). Tisti »ilirski« poročevalec iz Ljubljane je torej bil Žakelj.

suchungen zur älteren Flurverfassung, II. Abthlg. Wien 1899. Im Selbstverlage der Anthropologischen Gesellschaft.»

Naslednje vrstice bodo omenjena spisa v marsičem spo-
polnile in razširile.¹

Bidermann piše: »Die Ortschaft Skok (Skogen, Skoka), jetzt mit Dobrofzen eine besondere Ortsgemeinde des Gerichtsbezirkes »Marburg rechtes Draufser« bildend, hat nach der letzten Volkszählung 122 Einwohner, hatte aber zur Zeit, wo C. Schmutz sein »Histor.-topogr. Lexikon von Steiermark« zusammenstellte, d. i. vor etwa 60 Jahren, laut dem IV. Theile dieses Lexikons (S. 12.) 222 dahin zuständige Bewohner und einen Flächenraum von 1219 österr. Joch (meist Drieschfelder).« Potemtakem bi se število prebivalcev bilo do današnjega dne skrčilo približno na polovico! Temu pa ni tako. Imenovani leksikon je bil izdan l. 1825 in so Skoke s kakimi 20 hišami, z vasjo Dobrovci vred tvorile eno katastralno občino z imenom Skoke. Kar stoji v Schmutzu pod imenom »Skogen«, velja za celo katastralno občino, ne pa samo za vas Skoke; imena »Dobrovce« ali »Dobrofzen« Schmutz sploh nima. Vas Skoke je l. 1825 utegnila imeti 100 prebivalcev in je rastla celo normalno; kajti 122 prebivalcev je pri ljudskem štetju l. 1880, ki ga ima Bidermann v mislih, imela skoška vas sama. Tudi ploščina 1219 oralov velja za celo katastralno občino. Skoke same merijo okoli 300, Dobrovce pa 900 oralov.

Bidermann piše dalje: »Das Terrain, auf dem sie (die Ortschaft Skok) entstand, hieß von altersher »Wodogay«. Tega imena Bidermann ne razlaga, kakor ga danes tudi nihče ne pozna; vendar je pomen popolnoma jasen. Hosta na južni strani Skok proti Dobrovci je na občinski mapi l. 1825 imenovana Gaj in se še danes tako zove. Gotovo pa je ta Gaj v tistem času, ko je tukaj bivalo malo ali nič ljudi, bil mnogo večji. Ljudje, ki so se sem naselili, so ga namreč veliko izkrčili za polje.

¹ L. 1904. je »Zgodovinsko društvo« priredilo poljudno predavanje v Skokah, katero je imel pisatelj teh vrstic. Pri zbiranju gradiva za predavanje je dobil nekaj novih podatkov, ki niso brez pomena za zgodovino srbskih naselbin na Štajerskem.

Pomen drugega dela besede je torej dognan. Kar se pa tiče vode, je res, da je danes, vsaj večje, nima. Ali nekdanj jo je imel, in od tega ni tako dolgo. Stari ljudje še pomnijo, da je Hočka voda, ki zdaj teče na Rogoznico in se za vasjo izgubi, tekla skozi Skoke, torej skozi Gaj. V vasi je ob tem potoku stal mlin, in hiša, kjer je bil nekdanj mlin, stoji še zdaj; najti jo je blizu vaške kapele. Tako je naravno, da so stari kraju, ki ga imamo v mislih, rekali Vodogaj.

Levec: »Das Terrain, (Vodogaj), war seit 1195 dem Kloster Seitz zehentpflichtig. Stepischnegg (Das Karthäuser-Kloster Seiz) piše na str. 14: »Während seiner Anwesenheit zu Marburg 1195 fertigte Herzog Leopold VI. der Glorreiche eine Bestätigungs-urkunde für Seiz aus über die Zehenten in den Villen Rachis, Wedoai (Vodogaj) und Rogotz, welche sein Vater der Karthäuse als Seelgeräthe geschenkt hatte.« L. 1195. je torej Leopold VI. le potrdil, da je od Zajčkega samostana za Vodogaj dobil desetino; ne sledi pa iz tega, da je Zajčki samostan imenovano desetino začel dobivati, marveč dobival jo je brezdvomno, odkar je bil lastnik Vodogaja. To pa je postal med letom 1192 in 1194, kajti ti dve leti je vladal Leopolda VI. oče, Leopold V., ki je samostanu podaril Vodogaj.¹

Zelo važna je tudi listina, izdana v Rečici (Rietz) dne 12. jul. 1247, s katero oglejski patrijarh Bertold izroči zajčkemu samostanu desetino v Rogoznici, Vodogaju, obojnem Račju in Hajdini, katere vasi so dotlej posedali štajerski vojvodi kot leno. Iz te listine razvidimo, da je zemljišče omenjenih vasi bilo izprva last oglejskih patrijarhov, ki so ga pa prepustili deželnim vojvodom štajerskim. Ker je l. 1246. padel v vojni z Ogrji zadnji Babenberžan Friderik Bojeviti, so imenovana posestva zapadla zopet prvotnemu gospodarju, oglejskemu patrijarhu, ki je sedaj njih desetino podaril znovič zajčkemu samostanu.

Zaltn smatra »Wodowei« za današnjo Podovo. Toda v omenjenih dveh listinah se »Wodowei« omenja vedno med Rogoznico in Račjem. V prvi beremo: »... duarum Rachis (Spodnje in Gornje Račje), Uedoai et Rogotte«, v drugi: »... Rogotte,

¹ Gl. J. v. Zaln, Urkundenbuch, II. Bd. pg. 32—33.

Wodowei, Ratsha et Ratsha«, torej ravno obratno, kakor v prvi listini. »Wodowei« je torej iskati v sredini med Rogoznico in Račjem, in to so ravno današnje Skoke, dočim je Podova 2 km nižje Račjega. Da se razvrstitev v listinah drži res topografske lege, potrjuje tudi to, da se v listini iz l. 1247. na zadnjem mestu omenja Hajdinja: »nec non et in possessionibus suis apud Kandingen«. Če obe listini ostala imena naštevata po lokalnem redu, zakaj bi ravno »Wodowei« pisec djāl na drugo mesto, kakor mu gre, če misli s tem Podovo. Tudi etimološko sta »Uedoai« in »Wedowei« veliko bližje Vodogaju kakor Podovi.

Listine, ki jih g. Zahn našteva v svojem »Ortsnamenbuech« pod imenom Podowa, ne govorijo o istem selu, ampak le »dorf Podob« (1441) in »Podob« (1464) se nanašajo na Podovo, ostale pa na kraj Vodogaj med Rogoznico in Račjem.

Od Zajčkega samostana je Vodogaj l. 1528. kupil mariborski meščan Christof Wildenrainer. Bidermanin piše zdaj Willenrainer, zdaj Wildenrainer. V nekaterih listinah se namreč čita prva, v nekaterih druga oblika; prava je pa zadnja. Ta mož je tisti bogati meščan in mestni sodnik, ki je l. 1532, ko so Turki pod velikim vojskovodom sultanom Solimanom II. oblegali Maribor, posadki v mestu poveljeval tako izvrstno, da so Turki bili prisiljeni, oblego opustiti. Njemu v spomin je mestni občinski odbor mariborski imenoval neko ulico »Wildenrainer-Gasse«. Tudi Levec piše »Willenrainer«, ker je obliko vzel iz spisa Bidermannovega.

Wildenrainer je na kupljenem zemljišču dal postaviti leseno hišo, hlev in škedenj s parmo, in odslej se to posestvo imenuje »Wildenrainer-Hof«. Levec misli, da sta »Wildenrainer-Hof« in »Drauhof« eno in isto, kar je popolnoma krivo. Wildenrainerjev dvor je stal v današnjih Skokah in sicer na sedanjem posestvu Jožefa Divjaka, hišno št. 14. Drauhof, nekdanja graščina, pa je sedaj znana pristava z veliko zidino, ki spada pod Dobrovce in se nahaja 3 km jugovzhodno od Skok.

Levec piše: »Von der Witwe des genannten Bürgers (Wildenrainer) brachte den Hof mit sammt den zugehörigen

7 Hufen die Landschaft von Steier 1556 an sich und siedelte daselbst zunächst drei aus Bosnien stümmelige Uskokken — oder Pribegenfamilien, Aleksić, Doytšin und Vukmyr an. Tako tudi Bidermann, samo ne trdi, da so imenovani uskoki prišli iz Bosne. Za gotovo se le ve, da so bili narodnosti srbohrvatske ter so iz Turčije pribežali v Slavonijo; toda ali iz teritorija današnje Bosne ali iz onega današnje Srbije, to pa se ne ve.

Listine kažejo, da je Wildenrainerjev dvor z zemljo vred od vdove kupila l. 1556. štajerska dežela. Bidermann piše na str. 19 in 20: »Untergebracht wurden auf demselben zunächst die Familien Alexić, Doytšin und Vukmyr, denen die Landschaft am 7. Juli 1556 ihn (den Besitz) mittels eines brieflichen Scheines einantwortete. . . . Bei der Zuweisung jener Ländereien erhielt jede der drei Familien den gleichen Anteil«, in na str. 22 in 23: »Wir erfahren aus Processakten, daß die Familien Alexić und Vukmyr unter den oben genannten Theilbesitzern die Ersten waren, „so sich von dem Erbfeind“ herüber zu der Christenheit an diss Ort (Skoke) begeben“ . . . endlich, daß der Ortsname Skok nur eine Abkürzung für „Uskokken-Hof“ ist und um das Jahr 1587 an die Stelle eines andern trat, wie das ein den Aeten beiliegender Zettel bezeugt, auf dem eine gleichzeitige Hand Folgendes notierte: „Das Dorf . . . heißt Odobesskho, ain grosse Meill weegs von Marehpurg gegen Pethau werths gegen Paehel, man nenndts sonst nur der Ussgoggen-Hof“«. Ime »Odobesskho« brezdovomno ni drugo nego »Od obel uskokov«, krajše »Od obel skokov« in se nanaša na prva dva naselnika: Aleksića in Vukmyra.¹ In vendar prilastujejo že listine l. 1556 Skoke vsem trem! Jaz si stvar tolmačim tako, da so bili zakoniti lastniki Skok že od začetka vsi trije, a da je Doytšin se v Skokah faktično naselil še le več let pozneje, menda nekoliko pred l. 1587. Oficielno ime pa Odobesskho nikdar ni bilo; tako je selo nazivalo le slovensko ljudstvo v sosesčini. Pozneje, ob

¹ G. M. Žunkovič »Die Ortsnamen des oberen Pettau Feldes« razlaga ime »Odobesskho« iz »vdovsko posestvo«, kar pa nima stvarne podlage. Tudi ni, kakor on misli, »Odobesskho« današnji Drauhof in ne Wartenheim.

času cesarja Franca I. je gosposka iznašla in razglasila tudi ime »Springdorf«, ki pa ni obveljalo.

Levec piše (po Bidermannu) netočneje: »Die Ortschaft wird 1587 Odobesskho genannt« s pristavkom: »eine Bezeichnung, die an das ältere Wodowei und Wodogay anklinkt«. Po tem, kar smo slišali, pač niti besedice ni treba v dokaz, da besedi »Odobesskho« in »Wodogay« nimata etimološko nič skupnega.

Nekateri izmed Skokov so radi zaslug za Avstrijo bili povzdignjeni v plemiški stan. »Unterm 3. August 1574«, piše Bidermann (str. 36), »verlieh Kaiser Maximilian II. im Wege der ungarischen Hofkanzlei dem Radossav Bakoš (»Woywoda noster Kapronczensis«), dann den Brüdern desselben: Raketa, Peak und Ogman (?) den Adelstand. Original (ohne Siegel) im Besitze der Dorfschaft Skok«. Tako Bidermann. To poročilo je treba v nekaterih točkah spopolniti. Listino shranjuje Frančišek Pesek v Skokah, je koženica; besedilo se tuintam čita že zelo težko. Vendar se razločno čita Radozaw, kar je brezdvomno Radoslav, Ralettha in ne Raketa, Ogman pa je tako jasno, da Bidermanov vprašaj nima pomena.¹

Na čelu ji je naslikan grb: na rdečem polju gola roka s turško sabljo, spodaj krvaveča turška glava, med okvirom druga roka s sabljo, enaka prvi. Listina pa ima tudi pečat in sicer brezdvomno pristen, a odtrgan je, vendar se s sledovi na koževini natanko ujema. Pečat je iz voska ter se nahaja v okrogli leseni pušici; krog cesarskega dvoorla je napis: Maximilianus II. D. G. El. Rom. Imp. Semp. Aug. ac Germ. Hungariae, Boem. Dal. Croaciae rex Archi. — Austri. — Pečat je obešen na črnorumen motvoz, ki ima na enem koncu pramen.

Razna dejstva so Bidermanna dovedla do sklepa: »Wahrscheinlich ist diese Serben-Ansiedlung gegen Ende des XVI. Jahrhunderts in Verfall gerathen und hat als ein gewissermaßen geschlossener Familien-Verband den Schluß dieses Jahrhunderts nicht überdauert«. Bidermann je sklepal prav. Našel sem in sicer tudi pri posestniku Pesku kupno pogodbo, ki potrjuje, da

¹ Gl. prilogo I.

je. že 30. maja 1664. neki Hanns Adam von Sigerstorff prodal Uskoken-Hof z zemljiščem, ki je k njemu pripadalo, Juriju Pleteršekcu in njegovi ženi Katarini.¹

Ker je zadnja listina, ki poroča o Srbih v Skokah, iz leta 1587. in ker je Uskoken-Hof leta 1664. bil že last nemškega plemenitaša, je torej brezdvomno, da se je naselbina jela kršiti med tema dvema letoma, najbrže pa že okoli l. 1600.

Poglejmo še krstne knjige župnije slivniške, pod katero Skoke spadajo; segajo nazaj do l. 1686. Kakor je iz teh knjig posneti, je na Skokah po letu 1686. bilo razmeroma malo srbskih posestnikov, zato pa več slovenskih. H krstu so pošiljali, oziroma botrovali l. 1687. Skok (slovenska nazivka za uskoka), Šteflič, 1689. Smuk, Vogrišek, od 1690. naprej Weber, Schuster, Reich, Knechtel, Kokl, Kokol, Paulin, Tarkuš, Špurej, Goričan, Ulaz (to ime spominja na Srba), Čauder, Glaser, Mešinovič, Pleteršič, Meslinič, Petričič, Jakopič, Šiberlič; največkrat pa botrujeta rodbini Meslinovič (tudi Maslinovič, kar je gotovo nekdanje Mislinovič) in Pleteršek. Čim dalje dol, tem redkeja so srbska imena in tem navadnejša slovenska. Potemtakem so Srbi okoli leta 1600. polagoma zapuščali Skoke in so v polnem številu tukaj bivali le kakih 50 let.

Skoki so svoja posestva prodali drug za drugim ter odšli. Saj jim je, če cesarju ni bilo mogoče dati jim rodovitnejših in večjih zemljišč, kazalo najbolje, posestva v Skokah prodati; bila so namreč mnogo vredna radi svoboščin, ki so bile združene z zemljiščem, ne pa z osebo lastnikovo, in so se torej tudi z zemljiščem vred smele prodati, tako da so se za nje dale izkupiti lepe svote.

Ostali pa so v Skokah najbrž le tisti Srbi, ki se jim je iz tega ali onega vzroka godilo bolje, ki jih torej niso razmere primorale iti dalje. Dokaz za to nam je Mislinovič, tolikratni boter.

Kam so se odhajajoči Srbi obrnili, se ne da dognati. Bržkone nazaj v Granico, kjer so se med svojimi rojaki izgubili; le tako je mogoče, da so njih sledovi popolnoma izginili.

¹ Gl. prilogo II.

Dandanes imajo Skoke poleg nekdanjega skoškega dvorca, ki je prvotni obseg ohranil še najboljše, 12 kmetij, katerih vsaka meri 20—25 oralov, in 2 »četrtrgunta«, ki imata približno po 8 oralov. Prav tako je skoška zemlja bila razdeljena že v začetku 19. stoletja, in mogoče je, da sega ta razdelitev celo nazaj v ono dobo, ko so Srbi prodajali zemljišča. Leta 1580. se je vsa zemlja bila uradno izmerila in razkosala na 6 deležev. Vsak izmed šesterih srbskih posestnikov pač ni našel kupca za vseh 50 oralov, ampak zemljišča so se morala razkosavati; sicer bi tudi krstne knjige ne mogle poročati o tolikih posestnikih.

Ker izprva izven dvora na Skokah bržčas ni bilo prave liše, so si jih novi slovenski naselniki morali postaviti sami. Edini dvor je že v začetku 19. stoletja z ozirom na stavbo imel obliko, ki na Dravskem polju ni navadna: posebej stoječo, veliko zidano lišo z obokanimi prostori in obširna gospodarska poslopja, ki so tudi bila ločena, dočim so druge kinetske liše stavljene v kotu ter krije ista streha tudi hlev in škedenj. Sedanja liša je stala že v začetku 19. stoletja, in je videti jako stara, a ne morem trditi, da bi jo že bili postavili Srbi.

Dvorcu, ki mu je bil pozneje gospodar Pleteršek, so rekali »frajarjevo«, Pleteršku »frajar«, njegovim ljudem pa »frajerjevi« in sicer iz dveh vzrokov. Prvič si je bilo to posestvo, ker je ostalo nerazkosano, menda edino ohranilo staro pravico do svoboščin, in drugič, ker se ni smel nihče, ki ga je zasledovala pravica, ko je stopil na to zemljo, ugrabiti; bil je prost, »fraj«. Tako je n. pr. leta 1820., da se je rešil vojaščine, semkaj pribežal Pulko, in ob istem času in iz istega vzroka tudi Kampel. Tu sta se pozneje oženila in njiju roda še zdaj živita v Skokah.

Zadnji potomec Pleterškovih, ki se je rodil na »frajerjevem« l. 1838, je star mož Peter Marat. Oče mu je bil Peter Marat, se je rodil na Kranjskem, služil v Rogoznici ter se priženil na »frajerjevo«; žena mu je bila Marija Pleteršek, rojena 1806. Predniki Marije Pleteršek ter gospodarji na »Frajerjevem« pa so bili sledeči: Boštjan Pleteršek (roj. 1773) in Marija, Miha Pleteršek (roj. 1726) in Marija, Jurij Pleteršek (roj. 1690) in Helena ter Jurij Pleteršek in Uršula. Zadnji je bil brezdomno

sin onega Jurija Pleteršeka, ki je skoški dvorec kupil od Sigerstorfa.

Ali je v današnjih Skokah najti srbskih sledov? Bidermann piše na str. 24: »Dafür dafs die genannten (Serben-) Familien die Eigenart ihres Stammes daselbst fortpflanzten und durch ihre Vermischung mit Einheimischen verbreiteten, spricht manche in neuerer Zeit gemachte Wahrnehmung. So schreibt mir Davorin Trstenjak, ein Slavist von unbestreitbarem Scharfblicke in etlinographischen Dingen: „Als ich im September des Jahres 1844 als Caplan in Schleinitz bei Marburg angestellt wurde und mich die Krankenbesuche in die eingepfarrten Ortschaften führten, fielen mir die Dörfer Skoke und Dobrovci besonders auf. Der Gesichtstypus ihrer Bewohner ist verschieden von dem der Gebirgsbewohner, der sogen. Pohorci, der Körperwuchs nicht so gedrungen, sondern mehr schlank, die Haare sind mehr schwärzlich. Die Familiennamen Radolič, Marković, Milovčić ließen mich in ihnen serbokroatische Ansiedler erkennen... Der Name Skoki, Skokliani führte mich damals schon auf die Vermuthung, diese Bewohner dürften Uskoken sein.“ In gleicher Weise hat sich Rudolf Puff, der diese Leute ebenfalls aus persönlicher Anschauung kannte, im Jahre 1853 über sie geäußert.«¹

Jaz sem se trudil opazovati Skokljane, kakor se imenujejo sami, na vse strani; a uveril sem se, da se od sosedov na polju danes ne razločujejo v ničemer: ne v telesnih in ne v duševnih posebnostih, ne v govorici, ne v noši, ne v običajih in ne v stavbi hiš! Seveda jih nisem primerjal s Pohorci, ker so ti itak povsem drugačni ljudje nego Poljanci; ampak le s temi sem jih primerjal. Tudi srbskih imen, namreč priimkov v Skokah ni več; izmrla so. Pač pa so se do zadnje dobe ohranila kot hišna imena; tako se je n. pr. Peskova hiša imenovala »pri Markoviču«, Pivčeva »pri Jakoliču«. Sled nekdanjih srbskih uskokov je le ime »Skoke«, nadalje dejstvo, da Skoke nimajo travnikov, ampak poleg gozdov le njive (Srbom je namreč primanjkovalo živeča in vsled tega so bili prisiljeni, kolikor

¹ Marburger Taschenbuch, I. Bd.

možno, sveta izpremeniti v polje), in končno utegne biti hiša št. 14.

Nekak spomin na nekdanje posestnike Skok bo pač tudi to, da se tukaj njive orjejo v različnih smereh (Blockform) in ne v isti smeri, kakor pri vseh bližnjih vaseh (Gewannenform).

•Priloga I.

1574, dne 3. avgusta, Dunaj.

Maksimilijan II. podeli potom ogrske dvorne kancelarije plemstvo vojvodu koprivniškemu Radosavu Bakoš in njegovim bratom Raleta, Peak in Ogman.

Kopija M. Slekovca.

Nos Maximilianus Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniae, Ramae, Seruiae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wirtembergae et Thecae, Princeps Sueviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae, Landgravius Alsatie, Marchio Sacri Romani imperij supra Anasum, Burgoniae ac superioris et inferioris Lusatiae, Dominus Marchiae Sclauoniae, Portus Naonis et Salinarum etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis. Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilimam supplicationem nostrae propterea factam Maiestati. Tum vero attentis et consyderatis fidelitate et fidelibus seruitijs fidelis nostri Agilis Radozaw Bakos, Wayvodae nri Kapronezgi, quae idem Saerae preprimis Regni nostri Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter et vtiliter exhibuisse et impendisse ac in futurum quoque exhibere et impendere velle dicitur. Cum igitur ob hoc, tum vero et gratia et munificentia Nostra Regia, qua quosque de Nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos, Antecessorum nostrorum diuorum quondam Hungariae Regum

exemplo, prosequi eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos ineitare possent, decernere consuevimus. Eundem Radozan Bakos et per eum Raletham, Peak et Ogman similiter Bakos, fratres suos earuales, e statu et conditione ignobili in qua hactenus perstitisse dieuntur, de Regiae Nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali exemptos, in coetum et numerum verorum Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adseribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, Vt ipsi a modo imposterum omnibus illis gratijs, priuilegijs, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobiles haecenus quomodolibet de iure vel consuetudine vsi sunt et gauisi, vti, frui et gaudere perpetuis semper temporibus possint et valeant haeredesque et posteritates ipsorum vtriusque sexus vniversae valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque Nobilitatis signum haec Arma siue Nobilitatis insignia SCVTVM vero militare erectum rubei coloris in fundo caput Turcieum eruore madens continens, superque illud ex superiori dextro scuti angulo brachium hominis caesio colore amictum et frameam nudam tenens prominere cernitur. Seuto incumbentem galeam militarem elausam ferto militari aliud hominis brachium priori per omnia conforme proferen. ornatam. A summitate galeae lacinijs hinc rubei et eroeci illinc caesij et aurei colorum in vtrumque Seuti latus defluentibus illudque decenter adornantibus. Prout haec omnia in principio seu capite praesentium literarumstrarum Pictoris manu et artificio proprijs suis coloribus recte depicta esse cernuntur. Eidem Radozan Bakos, ac per eum dictis Ralethae, Peak et Ogman similiter Bakos fratribus suis carnalibus ipsorumque haeredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniversis gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes. Vt ipsi a modo imposterum futuris semper temporibus eadem Arma seu Nobilitatis Insignia instar aliorum Regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum Nobilium omnibus iuribus, praerogatiuis, indultis

libertatibus et immunitatibus, quibus eidem vel natura vel consuetudine vsi sunt et gauisi, utantur atque gaudent vbique in praelijs, eertaminibus, hastiludijs ... camentis duellis manomachijs et alijs omnibus et quibusuis exercitijs militaribus et Nobilitaribus Necnon sigillis suis eorronis, auleis annulis vexillis clypeis tentoriis domibus generaliter vero in quarumlibet rerum expeditionum generibus sub ... et sinceræ Nobilitatis titulo; quô eos ac hæredes ipsorum vtriusque sexus vniversos ab omnibus cuiuscumque status, dignitatis, conditionis et præeminentiae homines existant, dici, nominari haberique et reputari volumus, ferre, gestare illisque vti, frui et gaudere possint et valeant hæredesque et posteritates ipsorum vtriusque sexus universae valeant atque possint. Imo danus et concedimus præsentium per vigorem In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam præsentēs literas nostras, secreto sigillo nostro, quo vt Rex Hungariæ vtimur impendenti communitas Eidem Radozaw Bakos ac per eum dictis Ralethæ, Peak et Ogman similiter Bakos, fratribus suis carnalibus ipsorumque hæredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniversis daudas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri Nobis dilecti Reuerendi Ioannis Listij Episcopi Ecclesiæ Iaurien locique eiusdem Comitis perpetui Consiliarij et Aulæ nostræ Summi Cancellarij in Civitate nostra Viennæ Austriæ Tertia die Mensis Augusti Anno domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo quarto. Regnorum nostrorum Romani duodecimo Hungariæ ac aliorum vndecimo Boheimiæ vero anno vigesimo sexto VENERABILIBVS in Christo patribus dominis Georgio Draskowith Colocen et Baelien Ecclesiarum Canonice vnitarum electo Archiepiscopo, Stephano Radetio Angrien præfato Georgio Draskowith Zagrabien, Paulo Bornemyzza Transsylvaniē, Gregoio Bornemyzza Varadiē. Ioanne Monozloy Quiqueecclesiē, Stephano Feierkewy Wesprimien, præfato Ioanne Listhio Iaurien, eodem Paulo Bornemyzza, gubernatore Nitrien, Ioanne ab Wylak Vacien, Balthasare Mellegh Chanadien, Zacharia Moßoszy Timmen ac Georgio Sywkowich Segnien, nec non Administratore Modrusien. Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei felieiter gubernantibus Strigonien Sede Archiepiscopali, Boznen item et Sirmien Sedibus Episcopalibus

vacantibus. ITEM Spectabilibus et Magnificis, Comite Nicolas de Bathor, Iudice Curiae nrae, praedicto Georgio Draskowith, Regnorum nrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bano, Comite Georgio de Zriny Tauernicorum, Ladislao Banffy de Alsolyndwa Agazowan, Balthasare de Batthyán, Dapiferorum, Ioanne Pethew de Gerse, Cubiculariorum, Ioanne Balassa de Gyazmath Ianitorum, Michaelae Warday de Kiswaarda, Pincernarum Nostrorum Regalium Magistris, caeterisque quam plurimis Regni nostri Comitatus tenentibus et honores,

Maximilianus m. p.

Ioan: Listhius. E. m. p.

Iaurien et

Priloga II.

1664, dne 30. maja, Maribor.

Hanns Adam v. Sigerstorff proda svoj dvorec v Skokah Juriju Pleteršku in njegovi ženi Katarini.

Ich Hanns Adam von Sigerstorff I. V. L. und Ich Anna Maria Sein Ehefrau Bekhennen hiemit für Uns und all unsere Erben Thuen auch Khundt Menniglich, daß wir eines Stätten, Ewigen und Unwiderrufflichen Kauffß aufrecht und redlichen Hingeben und Verkauft haben Unseren eigenthümlichen Freyhoff zu Sgockendorf unentlegen von der Traa im Traafeld von St. Nicolaidorff an der Pettauer Strassen ins Feld herüber sambt allen denen dazugehörigen und darbey herumliegenden Äckheren und Wißmathen so Unterschiedlich an denen Benachbarten gründen anrainend, in acht Stuckh äckher und zwo Wismath abgetheilt gestaltsamb solche wir possediert und Innegehabt, also und derzeit aller und jeder Dienstbarkeit, eß sei in Zins, Steuer, Contributionsanlagen, Zehenddienst und anderen, wie es Immer Nahmen haben, oder Erdacht werden kann, genzlichen Befreyt, Ledig und müßig, Dem Erbarn und Bescheidnen Jury Pleterscheckh, Catharina seiner Ehewürthin und allen Ihren Erben umb eine Summa geldeß, darumben Sie Uns paar Bezahlte, Und wider Vergnügt worden seint also und dergestalt, daß nunmehr Benante Conleuth als Käufer solchen Hinob-

bedelten Hoff und Gründe von nun an und Hinfüran als Ihr eigenthümbliches guett und derzeit in aller Befreyung nutzen genießen, gebrauchen, darmit nach Ihrem Belieben und Wohlgefallen handeln, wandeln, Veralienieren, Verkauffen, Verschafen und Vermachen, waß gestalten Ihnen gelüstet, ohne unsere und unsero Erben noch meniglicher Ihro Hindernuß Eintrag, Aussprach und Widerrede Thüen können und mögen. Bey welchen Kauf wüer Anfangs Benannte Verkäufer die mehr Ermelte Conleuth als Käufer Und all deren Erben zu schutzen, zu schermen, vor aller Klag und ansprach ohn all Ihren Entgelt, frey, sicher zu halten und so oft es die noth Erfordern würde mit dem Rechten zu vertreten und also Bey dißem obbenannt verkauften Hoff und Gründten als einem rechtmeißigen Kauff in allweg zu manutienieren schuldig und verbündet seind Alles Treulich ohne Gefährde, auch bey Verbündung deß allgemainen Landschadenbunds in Steyer. Urkunt dessen Unser Hieranhangend angeborne Wappen Insigillen. Beschehen Mahrburg nach Christi unseres Erlöusers und Seligmacherß gnadenreicher Geburth den 30. May 1664 Jahres.

(Na zunanji strani: »Kauffbrieff Über den Freyhoff zu Sgockendorf.)

Poleg izvirnika ima Pesek tudi prepis, ki je zelo star, a se ne vjema v vsem z izvirnikom. *G. Majcen.*

Književna poročila.

v. Zahn, Styriaca. Gedrucktes u. Ungedrucktes zur steierm. Geschichte u. Culturgeschichte. 3. zv. Gradec, 1905.

Epizode in odlomki iz vseh dob in vseh delov zgodovinskega življenja Štajerske polnijo to knjigo, posebno pozornost slovenskega občinstva pa vzbuja črtica »Wie die Deutschen kamen« (str. 1—20). Glavne točke iz te razprave so:

Trgovci in blagovestniki sta spletala prva kulturno skupnost med Slovenci in Nemci. Za njima je prišla, kakor poveljstvo, vojna sila in ustvarila prvo, sicer še precej ohlapno državno pravno zvezo (z Bavarci), ki se niti po avarskih zmagah Karola Velikega ni utrdila.

Po obdunavskih pokrajinah so Franki seveda nadaljevali že pričeto kolonizacijo in ustanovili mejno grofovino, celo po Gornji Panoniji so se razkropili nemški naseljenci; toda Štajersko in Koroško sta se izprva samo podredili nemškemu protektoratu, kakor se izraža Zahn po moderni analogiji. Še le sredi 9. stoletja se je tukaj pričela kolonizacija in značilno za prijazne razmere obeh narodov je, da so bili spočetka večinoma Slovenci, katerim je podaril frankovski kralj bogata posestva iz svojega ozemlja (potomci enega izmed teh obdarovancev so bili grofi Pfanuberški). In to mirno sosedstvo Slovencev in Nemcev spričujejo tudi odlična mesta, ki so jih zavzemali nekateri Slovenci še v 10. stoletju. Nemško priseljevanje pa, ki je pustilo še v 9. stoletju samo pičle sledove, je potem naraščalo do 11. stoletja: predvsem solnograški, brizniški, bamberski, brikenski škofi in bavarski plemenitniki so prepregali redko obljudeno slov. ozemlje do Drave z gostimi nemškimi naselbinami svojih podložnikov; kajti veleposestvo je koloniziralo naše pokrajine, za malega svobodnega kmeta ni bilo mnogo prostora, ta itak ni bil kos ogromni gospodarski nalogi. Na koncu članka navajam Zahn kot ilustracijo raznorodnosti teh priseljencev kolonizacijo Kainaske doline. Cesarjeva milost jo je naklonila bavarskim Welfom, a ti so kmalu potem podelili ves okraj v fevd štajerskim mejnim grofom. Ali že v tej kratki dobi so privedli, kakor kažejo krajevna imena, iz saksonske in bavarske vojvodine podložnike na štajerska posestva. Tako nadomeščajo krajevna imena listinska poročila in zato bo še le jezikovno raziskavanje dognalo, koliko raznorodnih življev se je stekalo na štajerskih tleh, dokler ni združila gospodarska in politična enotnost vseh prebivavcev v narodno celoto. Hkratu bomo tudi spoznali, da se niso samo Slovenci potapljali med Nemci, ampak da so si obratno i Slovenci narodno prilagali nemške sosedje. Zakaj kakor so izginile n. pr. kompaktne bavarske in tirolske naselbine na kranjskih posestvih brizniških škofov, tako se je izvršil isti proces gotovo tudi drugod.

Naposled je omeniti dvoje stvarnih pomot, namreč da se Slovani niso razprostirali nepretrgano od Belta do Adrije in da niso še le Čehi predrli te plasti, ampak Čehi so bili, kakor Slovenci, samo en val v plimi slovanskega morja, ki je vdrla za odlajajočimi Germani. Istotako bi hoteli popraviti nazor, ki skuša vzporejati frankovsko-bavarske vojske z žolnirji 17. stoletja in iz tega razlagati kolonizacijo Gornje Panonije po avarskih vojnah. Žolnirji, ki jih je spremljala vsa rodbina v vojno, so lahko ostali po končanem boju, kjerkoli se jim je zljubilo. Toda frankovski bojevniki niso bili vojaki po poklicu, ampak vojaška dolžnost je težila vse svobodne posestnike, nje je klicalo domače ognjišče zopet v domovino, njili ni mogla spremljati žena z otroci in zato tudi ne moremo govoriti o vojaški kolonizaciji v frankovski dobi.

Doblinger Max: Hieronymus Megisers Leben und Werke. (Mitteil. d. Inst. f. Öst. Geschichtsf. XXVI. B. 3. H. Innsbruck, 1905. p. 431—478).

Nikakor ne gre, da bi prezirali to razpravo, prvič, ker je Megiserjevo delovanje segalo precej v književnost štajerske dežele — slavni poliglot je bil v najožji dotiki tudi s slovenskimi reformatorji, drugič, da popravimo, opiraje se na to najnovejšo preiskavo, mnogo pomot, ki so v dr. Glaserjevi »Zgodovini slov. slovstva.«

Pisatelj naglaša tesno zvezo avstrijskih zlasti južnih dežel z nemškimi vseučilišči v reformacijski dobi in pospeševanje tiska v Gradcu in Lincu. Nato opisuje: 1. Megiserjeva mladostna leta in študije v Tübingu i. dr.; 2. njegov rektorat v Celovcu; 3. prognanstvo v Frankobrodu, Lipskem in Geri; 4. pripoveduje o njegovi smrti v Lincu; 5. o njegovih potomcih in zapuščini in 6. o književnem delovanju in njegovih delih.

Iz spisa zvemo, kar še doslej ni bilo znano, da je bil Megiser v Tübingu na vseučilišču tovariš in prijatelj Dalmatinov in obeli Trubarjevih sinov. To prijateljstvo je bilo za njegovo bodočnost velikega pomena; začel se je že ondi zanimati za slovenski jezik in ljudstvo slovenskega ozemlja. Nasproti dr. Glaserju se mora poudarjati, da je bil, preden je šel v Padovo, zasebni učitelj v Ljubljani pri rodbini Kisl pl. Kaltenbrunn (Hans Kisl je jako pospeševal izdajo slov. biblije, ki je izšla v Tübingu). Še le leta 1582. je šel v Padovo, in malo potem je bil učitelj Stubenbergovih sinov; od 1588. do 1589. l. je prepotoval južne dežele (Italijo do Napolja, Sicilijo in Malto). Leta 1589. (ne pa 1590.—1591, kakor piše Marš) se je naselil v Gradcu, a že leta 1590. je odpotoval iz tega mesta.

Velevažno pa je za slovensko slovstveno zgodovino, da se popravi Glaserjeva trditev, češ, da se je pečal z našim jezikom morda najbolj kot ravnatelj v Celovcu, kajti v njegovem slovarju se nahaja posebno mnogo koroških besed. To poročilo se ne ujema z dejanskim položajem, kajti njegovo delo »*Dictionarium quatuor linguarum*« je izšlo v Gradcu pri Felberju leta 1592., a Megiser je nastopil službo v Celovcu še le leta 1593., kjer je ostal do leta 1601. S temi podatki se torej ne strinja niti Glaserjevo poročilo, ki pravi, da je opravljal službo ravnateljsko na evangelijski deželni gimnaziji v Celovcu od l. 1590. do 1591., niti Marnovo, ki določa to dobo na l. 1592.—1598. Po zanesljivo dognanih letnicah bi smeli le trditi, da se je priučil slovenščine, katero je vporabil v »*Dictionarium*«, občuje s tovariši v Tübingu, nadalje na Kranjskem in mogoče tudi na Štajerskem. »*Dictionarium*« so izdali v 3 izdajah, drugikrat l. 1608. v Frankobrodu, tretjikrat l. 1744. v Celovcu.

Svojim prijateljem v Tübingu je dopisoval, ko je bil v Celovcu. Za našo slovstveno zgodovino je posebno imenitno dejstvo, da so leta

1595. le z njegovo pomočjo pripeljali na vozeli v 21 velikih sodih čez Avgsburg v slovenske dežele Trubarjeve slovenske postile, katere je izdal po smrti očetovi sin Felician. Skrili so jih v celovškem šolskem poslopju in odondod so romale po celi Sloveniji.

Megiser je kaj oprezno postopal v Celovcu, zato je zapustil to mesto še le l. 1601., dasi so ga že začeli siliti iz dežele l. 1598. Živel je potem v Frankobrodu, bil le kratko časa provizorični učitelj v Lipskem in pozneje zasebnik v Geri. V Linc je bil poklican l. 1613., kjer je umrl h koncu novembra leta 1619.; tudi v tem se moti dr. Glaser, pišoč po Marnu, da je »umrl leta 1616. na potovanju v Linc.«

Megiserjevih del poznamo 42 v 58 izdajah; izmed teh navajamo še »Thesaurus polyglottus«, prva izdaja l. 1603. v Frankobrodu; druga l. 1613. istotam in pa »Annales Carinthiae« iz l. 1612. Ta knjiga se nanaša tudi na štajersko zgodovino; vporabljal je za vir tudi celjsko kroniko. Koliko je zajel iz nje, hočemo razjasniti ob drugi priliki.

Za podatke, ki so važni za našo slovstveno zgodovino, smo pisatelju lahko hvaležni; prepričani smo, da so istiniti, ker je vestno predelal obsežno gradivo.

Dr. Karel Verstovšek.

Pirnat Makso: Ivan Vajkhard Valvazor, slavni kranjski zgodopisec. Življenjepis. Koledar Družbe sv. Mohorja. 1905. Str. 65—72.

Zgodovinski spisi v koledarju Družbe sv. Mohorja imajo namen, med širšimi sloji slovenskega naroda vzbujati zanimanje za zgodovinstvo. Da se doseže ta hvalevreden namen, je treba s previdno in spretno roko izbrati gradivo in ga uspodobiti tako, da lahko umeje spis pretežno število družbenikov. Nekateri pisatelji, ki zalagajo družbo z zgodovinskimi in zemljepisnimi spisi, mislijo, da je to kaj lahko delo. Marsikateri veleučeni pisatelj zna eksatno izvajati najtežavnejše dedukcije, če pa hoče načrtati podatke strogo znanstvene razprave v poljudni obliki, se mu, koj upre perol.

Gospod Pirnat ni veliko izbiral, ampak je uporabil gradivo; kakoršno mu je nudila predloga. Zato se nahaja v spisu mnogo stvari, ki so namenjene bravcem znanstvenega časopisa, ne pa pretežni večini udov družbe sv. Mohorja. Kaj pomenja ime Ranke v zgodoznanstvu, to vedo dobro g. Pirnat in drugi strokovnjaki, a drugo vprašanje je, ali vedo ceniti tudi širši krogi družbenikov častne besede, s katerimi začetnik nove zgodopisne metode povdarja verodostojnost Valvazorjevih poročil. Letnica (1816) Rankejeve smrti je pač tiskovna pomota.

Nadalje je med znanstvenimi pisatelji, tudi če izdajajo poljudne spise, lepa navada, da navajajo na primernem mestu vire in pomožne spise. Kdor prepiše ali prestavi skoro doslovno cele strani, temu se spodobi, da pod črto ali drugod kratko omeni pravega avtorja. Na to

dolžnost bi bil poročevavec književnega odseka lahko opozoril ali pisatelja ali družbeni odbor.

Suum cuique!

Lj. Hauptmann.

Ilešič dr. Fr.: O izvoru Vrazova „Babjega klanca“. Zagreb 1904. G. dr. Fran Ilešič je priobčil v 4. knjigi »Gradje za povijest književnosti hrvatske« razpravo; v kateri razmotruje, v katero dobo spada dogodek, ki ga opeva Vraz v »Babjem klanecu« in koliko odgovarja zgodovinski resnici, kolikor ga je pa pesnik izpremenil in izkitil. Posledek njegove raziskave je, da ta dogodek ne spada v l. 1664, ko bi bili Turki po bitki pri Sv. Gothardu zablodili v Slov. gorice, kakor to razlaga Danjko v svojih kronikah. Tudi l. 1683. niso Turki došli v Slov. gorice. Sploh pa Vraz ni mislil na Turke, ampak na ogrske vstaše iz Sp. Lendave. Bodisi da je Vraz povzel dogodek iz kronik ali iz ljudskega pripovedovanja, toliko je s pesniško slobodo spremenil pripoved, da je mesto Turkov vzel Madžare, ker to je bilo bolj aktualno. Sicer se pa to vjema z zgodovinsko resnico, ker so ogrski vstaši pogosto plenili po naših krajih pomešani s Turki. Najhujše so razsajali l. 1605. in 1704. Zgodovinsko jedro pripovedi je, da je sovražnik bil res poražen v klanecu pri Jeruzalemu in da so ga žene premagale.

V 162. knjigi »Rada« je pa isti pisatelj priobčil zanimivo studijo „Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima“, ki je tudi izšla v posebnem odtisku. Pod »istočno-štajerskim« narečjem razumeva gospod pisatelj govorico ptujskega, ljutomerskega in ormoškega okraja ter opozarja na hrvaško-kajkavski vpliv v sledečih spomenikih: 1. velikonedeljska prisega iz leta 1570., katero je priobčil M. Slekovec v »Izv. muz. društva za Kr.« l. 1898; 2. tožba Središčanov proti ormoškemu graščaku iz l. 1648, priobčil M. Slekovec v »Kresu« l. 1882; 3. odlomek slovenskega prevoda evangelija, našel M. Slekovec v Ljutomeru in priobčil »Dom in Svet« na platnicah l. 1896; 4. pravila bratovščine sv. Florijana v Središču iz l. 1705, sedaj prvokrat priobčena; 5. oporoka Miha Modrinjaka iz l. 1713, tudi prvokrat objavljena; 6. dve središki prisegi iz 18. stoletja, priobčeni že v »Kresu« l. 1882; 7. prošnja Matija Čoliča na središkega župana iz l. 1776, sedaj prvič izdana; 8. pismo ormoškega graščaka središkemu županu iz l. 1643, priobčeno že v »Slov. Gospodarju« l. 1879; 9. v dodatku je priobčena oporoka Nikolaja Starega, ki je bil rojen v Središču in je umrl kot župnik v Bisagi v Zagorju l. 1731.

S, to razpravo je g. dr. Ilešič podal znaten donesek k poznavanju kulturnih odnošajev med Hrvaško in štajerskimi Slovenci v prejšnjih stoletjih.

F. K.

Martić Grga, Zapamčenja (1829—1878). Po kazivanju avkrovom zabilježio Janko Koharić. U Zagrebu, Nakladom Gjüre Trpinca 1906, 119 str. Cena 1 K 60 h.

Dne 30. avgusta 1905 je umrl v samostanu Kreševu v Bosni v visoki starosti 83 let junaški bosenski »Homere«, frančiškan Grga Martić, pesnik »Osvetnikov«, ki je igral v svoji domovini važno ulogo, ko se je sredi 19. veka pripravljala okupacija Bosne in Hercegovine.

Že l. 1901. je poslalo društvo hrvatskih književnikov pokojnega profesorja dubrovniške gimnazije Janka Kohariča v Kreševo, da čuje iz ust Martića samega njegove spomine. Koharič je stenografiral, potem stenogram prepisal, a za tisk priredil je Martićeva »Zapomčenja« (Spomine dr. Ferdo Šišić.

V pet oddelkov je razdelil Šišić Martićeve memoarje. V prvem oddelku pripoveduje osobito o odporu bosanskih velikašev zoper reforme sultana Mahmuda II. (1826), v drugem o strahu pred »panslavizmom«, ki je vsled dogodkov l. 1848. prevzel porto (usodo frančiškana Jukića), v tretjem o poturčenem Hrvatu Osman paši (1860—1869), v četrtem o početku vstaje hercegovinske, v petem o okupaciji sami; Martić je bil med tistimi Bosnjaki, ki so se šli takrat poklonit našemu cesarju.

Knjiga daje literarnemu zgodovinarju ozadje Martićevega pesniškega delovanja in je zato zanj baš tako zanimiva kakor za pravega zgodovinarja. Memoarji sicer zro dogodke v subjektivni luči, a so baš radi tega in pa radi epizodnega značaja često ugodno čtivo. F. I.

Popović Pavle, Pripovedka o devojci bez ruku. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Nagradjeno iz fonda D-ra Ljubomira Radivojevića. Beograd. 1905. 8°, 123 str. Cena 2 dinara.

Pripovedka o kralju, ki hoče vzeti svojo ličer za ženo, se nahaja v srednjeveški francoski, latinski, italijanski, španski, nemški, angleški in grški književnosti in jo je literarna zgodovina za te jezike že mnogo obdelovala. Pavle Popović, profesor na vseučilišču belgradskem, jo je v pričujočem delu obdelal oziraje se na staro jugoslovansko, osobito srbsko literaturo. Na str. 109.—113. navaja tudi, kar je zasledil sličnega v slovenskih pravljicah. F. I.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 3. januarja 1905.

Davzoči: predsednik dr. P. Turner, podpredsednik ravn. H. Schreiner, tajnik prof. Fr. Kovačič, urednik prof. A. Kaspret, blagajnik dr. R. Pipuš, g. Mat. Ljubša, dr. K. Vrstovšek, g. J. Vreže, g. G. Majcen.

Sklene se, ravnatelju deželnega arhiva in velezaslužnemu štajerskemu zgodovinarju g. Josipu pl. Zahnu povodom

njegovega umirovljenja poslati pisмено zahvalo za postrežljivost in usluge, ki jih je storil kot ravnatelj domačim zgodovinarjem.

Blagajnik položi račun za l. 1904, ki se glasi:

A. Dohodki:			B. Izdatki:		
	K	v		K	v
Prebitek iz l. 1903	747	68	Izkopavanje starin	19	60
Doplačana udnina za			Nakup starin	40	—
l. 1903	5	—	» knjig	13	—
Doneski čl. za l. 1904			vezava knjig	66	60
a) dosmrtnih	200	—	Tisek 1.—2. snopiča		
b) letnih	1353	10	» Časopisa	486	70
c) podpornih	23	50	Tisek 3.—4. snopiča		
Predplačana udnina			» Časopisa	499	30
za l. 1905	105	—	Ponatisi	31	50
Naročnina za »Časopis			Pohištvo		78 10
»	21	20	Poslovne tiskovine in		
Kupnina za prodane			poština	256	08
knjige	38	90	Postrežba	20	83
Obresti	17	03			
Skupaj	2511	41	Skupaj	1511	71
Ako se od dohodkov			2511.41 K		
odštejejo stroški			1511.71 »		
			ostane	999.70 K,	

katera svota je naložena, deloma v mariborski posojilnici, deloma v č. kr. poštni hranilnici.

Pregledovalci računov so račun pregledali in podpisali, zato ga odbor odobri in blagajniku izreče zahvalo.

Nakup starin v znesku 40 K se naknadno odobri.

Z ozirom na pičla gmotna sredstva se določi sotrudnikom pri »Časopisu« pisateljska nagrada 32 K za tiskano polo, le v posebnih slučajih se sme z izrečnim dovoljenjem odborovim ta svota prekoračiti. Na to se sotrudnikom l. 1904 razdeli nagrade 600 K.

Sklene se, l. 1905 izdati tudi 1. zvezek poljudne »Zgodovinske knjižnice« in sicer navod za kronike, katerega je sestavil odbornik Matija Ljubša ter ga pregledali gg. Ant. Kaspret, Fr. Kovačič, A. Stegenšek. — Na predlog tajnikov se sklene tudi sestaviti in izdati seznamek vseh člankov v slovenskih listih, ki se tičejo spodnještajerske zgodovine. Delo prevzame prof. dr. K. Vrstovšek.

Zaradi društvenih prostorov se sprejme predlog dr. R. Pipuša, naj se vloži pismena prošnja na ravnateljstvo mari-borske posojilnice, da v Narodnem domu društvu brezplačno ali vsaj za nizko ceno odstopi nekaj prostora, ker ima Narodni dom namen, da imajo v njem zavetje domača kulturna podjetja. — Dalje se sklene, spopolniti v društveni knjižnici razne publikacije graškega historičnega društva in v doma-čih listih objaviti prošnjo na slovenske pisatelje, da poklo-nijo društveni knjižnici po eden izvod svojih publikacij.

Spomin 500letnice rojstva slavnega humanista Silvija Piccolomini se sklene proslaviti s posebnim predavanjem, za katero se naprosi prof. g. dr. A. Medved.

2. Odborova seja dne 14. februarja 1905.

Navzoči: podpredsednik g. Schreiner, prof. Kaspret, prof. dr. Vrstovšek; g. Majcen, dr. Pipuš, prof. Kovačič, prof. Stegenšek. Mesto zadržanega predsednika predseduje g. H. Schreiner. Na znanje se vzame zahvalno pismo J. pl. Zahna, ki ga je bil doposlal društvu. K društvu je pristopilo 23 novih rednih udov. Deželni zbor je podaril društvu za l. 1905 pod-pore 200 K. Sklene se, tudi na c. kr. učno ministerstvo vlo-žiti prošnjo za podporo. Ponudba »Styrie« za tiskanje »Časo-pisa« se odkloni in sklene, da se »Časopis« tiska še naprej v Cirilovi tiskarni. Sklene se, da društvena poročila pridejo vsa skupaj v zadnji zvezek »Časopisa.« Glede »Zgodovinske knjižnice« se še določijo nekatere formalnosti in sklene, da se tiska 1. zvezek v 1000 izvodih.

3. Odborova seja dne 9. julija 1905.

Navzoči gg.: dr. Turner, H. Schreiner, dr. Vrstovšek, prof. Kovačič, G. Majcen, A. Stegenšek. Predsednik poroča, da je pri ravnateljstvu posojilnice osebno posredoval zaradi prostorov v Narodnem domu in da je posojilnica voljna dati prostore, ne pa tako gostilniški konzorcij. O tej zadevi se razvije daljša debata ter koncem priporoča prof. Kovačič, naj se popularizuje ideja južnoštajerskega narodnega muzeja ter v ta namen zbirajo doneski in izdajo posebne razglednice.

Za »Zgodovinsko knjižnico« je sprejet naslednji načrt: I. oddelek: pomožna histor. znanstva; II. oddelek: gospo-darska zgodovina; III. oddelek: politična zgodovina; IV. od-delek: kulturno-literarna zgodovina.

G. H. Schreiner predlaga, naj bi sedaj začel delovati odsek za krajepisni slovar in priporoča, naj se Južni Štajer

razdeli v 6 skupin, ki bi se opisale prirodoslovno, krajepisno in zgodovinsko. Natančnejši načrt se prepusti dotičnemu odseku.

Pohvalno se vzame na znanje, da je preč. gosp. Lovro Herg, stolni prošt lavant., poklonil društveni knjižnici vse letnike »Slov. Gospodarja«; ker pa so nekateri bili nepopolni, je dotične kupil tajnik od posestnika Fr. Juga v Sestržah pri Šmarju. Ta nakup se odobri.

Ob smrti biskupa Strošmayerja je društvo brzojavno izrazilo svoje sožalje jugoslovanski akademiji v Zagrebu, ki je društvu izrekla za to tudi zahvalo. Na znanje se vzame pristop dveh novih rednih udov in razna darila za muzej in knjižnico.

Glede občnega zbora se sprejme predlog tajnikov, da se vrši v Celju meseca oktobra ter se na dnevni red postavi predavanje o celjskih grofi in njih razmerju do jugoslovanskih dežel, poročilo o smotru in delovanju »Zgodovinskega društva« in pa slučajnosti.

Sprejme se tudi predlog, naj bi se v Mariboru prirejala zistematična predavanja o domači zgodovini ter se za to ogласe prof. dr. Vrstovšek, G. Majcen in prof. Stegenšek.

4. Predavanje v Mariboru.

Dne 23. sept. t. l. je predaval v mali dvorani Narodnega doma v Mariboru prof. dr. K. Vrstovšek o dr. Matiji Prelogu (kulturno-zgodovinska in životopisna črtica). Začetkom je poudarjal predavatelj važnost životopisnih črtic, ki so naravnost zgodovinsko-kulturnega pomena, in se je opiral za razne podatke svojega predavanja na dnevnik, katerega je pisal dr. Prelog l. 1843. V njem opisuje Prelog svoja mladostna leta, ki zanimajo tem bolj, ker vpleta razne dogodke svoje mladosti in natanko opiše ljudske šege, navade, šolstvo in druge strani kmečkega življenja zlasti iz bližnje okolice rojstnega kraja Hrastja, kjer se je rodil 27. sept. l. 1813. Spomini segajo v začetek 19. stoletja, ker navaja natanko tudi življenje svojega kmečkega očeta. Zlasti so poučni podatki o tedanjem šolstvu na deželi in v bližnjih trgih in mestih n. pr. pri Sv. Križu, pri Kapeli, v Radgoni, Cmureku, Varaždinu in Gradcu, kjer se je šolal Prelog. Vseučilišče je študiral na Dunaju in bil promoviran doktorjem zdravilstva 15. junija l. 1841.

Nameraval je mladi doktor ostati na Dunaju, toda njegov sestrič Anton Missia, bogoslovec 3. leta, ga je l. 1842. ob

svoji primiciji zvabil v domovino; naselil se je v Ljutomeru, kjer je prestal mnogo bridkega, zlasti l. 1848. Zanimivo je predavatelj pojasnil njegovo stališče nasproti ilirizmu in razvoj njegovega političnega mišljenja s pismi, katera je pisal Prelog Stanku Vrazu. Leta 1848. je dr. Prelog preprečil v Ptuju volitev državnega poslanca za Frankobrod in pregovoril volilce, da niso odposlali v ta zbor nobenega zastopnika. Velika nevarnost mu je pretila meseca avgusta istega leta; napadli so njega in slovenske dijake tržani; moral je bežati in zapustiti Ljutomer. Do l. 1849. je bil v Veržeju, kjer je videl bitko cesarskih vojakov z Mažari. Čez leto dni se naseli v Mariboru, kjer je ostal do svoje smrti 27. januarja l. 1872.

Prelogovo delovanje v Mariboru je spojeno z narodno probujo, ki se je širila iz tega mesta po Spodnjem Štajerju. Bil je steber mariborske čitalnice, ki je bila zlasti v tej dobi torišče slovenskih rodoljubov, bil je pozneje vnet in delaven odbornik katoliškega političnega in katoliškega tiskovnega društva in deželni poslanec za ljutomerski okraj.

Največ zaslug si je pridobil za probujo spodnje-štajerskih Slovencev z ustanovitvijo »Slovenskega gospodarja« l. 1867. Prof. Vrstovšek označi Preloga kot najidealnejšega urednika, povdarjajoč njegove vrline, njegov neustrašen nastop povsod, kjer je bilo treba braniti pravice slovenskega jezika in slovenskega naroda. Predavatelj je vpletal tudi zgodovinske črte »Gospodarja« samega, podal natanki razvoj tega lista in naštel posamezne pisatelje in ukovite članke iz prve dobe. Konečno še pojasni ostalo Prelogovo pisateljstvo, popravi nekatere pomote Jurčičevega in Trstenjakovega življenjepisa o Prelogu in konča svoje predavanje s pozivom na uredništvo »Slov. Gospodarja«, da se spominja ob 40letnici svojega lista svojega ustanovitelja in prvega urednika.

5. Občni zbor dne 22. oktobra 1905 v Celju.

Predsednik pozdravi mnogoštevilno občinstvo, rekoč, da si društvo šteje v čast, da ima priložnost predstaviti se celjskim rojakom ter zborovati v tako znamenitem zgodovinskem mestu.

Na to predava dr. K. Vrstovšek o celjskih grofi in njih razmerju do jugoslovanskih dežel. Po

¹ Njegovo predavanje je priobčil »Narodni koledar« v Celju, »Zg. dr.« ga je dalo ponatisniti v posebnih izvodih, ki se dobivajo pri »Zg. dr.« po 10 v, po pošti 13 v.

kratkem uvodu o pomenu celjskega mesta v rimski dobi je govornik kratko orisal zgodovino graščakov v Sav. dolini in potem prestopil na celjske grofe. Sreča jim je bila mila, da so se v kratkem povzpeli do velikanske moči. Vsled tega so se prevzeli, postali brezozirni in okrutni, kar je bila njih poguba. Njih obsežno ozemlje je tvorilo posebno celoto ter spajalo Hrvate in Slovence. Bili so v krvni zvezi z bosanskimi in poljskimi kralji ter s cesarsko habsburško rodovino.

Doba celjskih grofov je za Jugoslovane večje važnosti nego rimska; njih zgodovina je obširna in znana, treba je le opozarjati na razmerje tega rodu z Jugoslovani in naglašati, da je dospel ta neznatni rod Žovneških gospodarjev iz tako malega početka do tolike mogočnosti ravno med Jugoslovani. Začetkoma širijo ti gospodarji svoje imetje z marljivostjo, neumorno delavnostjo in vztrajnostjo, kupujejo gradove ali jih podedujejo, a zadnji knezi ropajo in plenijo s slavo in pohlepnostjo in poželjivostjo brez konca in kraja. Leta 1341. jih je povzdignil cesar Ludovik IV. v grofovski stan; pozneje so bili bani slovenski, bani hrvaški, postali so ogrski baroni l. 1430., cesar Sigismund jih je poknežil, in zadnji Celjan Ulrik je bil kraljev namestnik v Avstriji in celo na Ogrskem. Ko je bil na višku svoje slave, so ga ubili. Ogri l. 1456. v Belgradu. Z njim je propadlo tudi celjsko gospodstvo. Zlasti je mnogobrojno občinstvo z zanimanjem poslušalo govornikovo razmotviranje o stremljenju Celjanov na jugu in pa njegova izvajanja o idealni državi, kakor so si jo nameravali ustvariti Celjani, ker bi jo tvorilo le eno, jugoslovansko pleme. Taka država bi bila tedaj vplivala na ves razvoj srednjeevropskih dežel. Sledovi Celjanov se poznajo le še na razvalinah in pa v pripovedkah in pesmih, katere hrani slovensko slovstvo.

Po predavanju je poročal društveni tajnik o smotru in delovanju »Zg. dr.« Društveni delokrog se razteza na dve stroki: zgodovino in narodopis. Z ozirom na naše dejanske razmere mora društvo gojiti obe stroki v dvojni smeri: znanstveno-strokovno in poljudno, da popularizira znanstvene posledke. Znanstveno obdeluje domačo zgodovino »Časopis«, katerega redni udje dobivajo zastoj. Tiska se v 700 izvodih. Kritika se je o njem sploh pohvalno izrazila.

V poljudni smeri je letos društvo začelo izdajati »Zgodovinsko knjižnico.« Pred vsem hoče društvo s to knjižnico vzbuditi zmisel in zanimanje v širjih slojih za domačo zgodovino ter podati tudi potrebna navodila. Ni dovolj, da se pre-

iskužejo dogodki minulih časov, ampak skrbeti moramo, da tudi potomstvu zapustimo spomine naših časov. Zatorej se je odbor odločil, izdati najprej navodilo za sestavljanje kronik. Knjižica se je tiskala v Celju v 1000 izvodih. Cena je nenavadno nizka (20 v), da bi se tem bolj razpečala. Prvi oddelek bo obsegal pomožna zgodovinska znanstva kakor: navod o prazgodovinskih izkopinah, navodilo za arhive, heraldiko, navodilo za narodopis i. t. d. Drugi oddelek bo v poljudni obliki obravnaval gospodarsko zgodovino, tretji politično, četrti kulturno in literarno.

Odbor se že dalj časa peča s tretjo znanstveno publikacijo, to je krajeписni slovar, kjer bi se kratko pa jasno opisala cela Južna Štajerska v zemljepisnem, zgodovinskem, narodopisnem, naravoslovnem oziru, razložil bi se postanek imen i. t. d. Ker pa nekaj sličnega pripravlja Matica Slovenska, še ta stvar ni dozorela. V daljni bodočnosti še čaka društvo objavljjanje arhivalnega gradiva, zgodovina posameznih župnij in občin i. t. d.

Poročevalec našteje tudi predavanja, ki jih je društvo doslej priredilo in s katerimi skuša v občinstvu pospeševati poznavanje domače zgodovine. Glede knjižnice opozarja poročevalec na resolucijo lanskega občnega zbora: »Vsi rodoljubi se prosijo, da svoje knjige in zbirke, zlasti zgodovinske, za slučaj smrti prepuste društvu, ker se le prepogostoma take reči pozgube ali pridejo v nepoklicane roke«.

Rednih udov je doslej 305, izmed teh nam je od lanskega občnega zbora smrt ugrabila štiri in ti so: Dr. Jernej Glančnik, odvetnik v Mariboru, Ferd. Majcen, gimn. prof. v Ptuj, dv. sv. dr. Gregor Krek, c. kr. vseuč. prof. v p. v Ljubljani, Josip Žičkar, državni poslanec in dekan v Vidmu. Trije udje so pa naznanili izstop.

Kar se tiče narodopisa, ki tudi spada v delokrog »Zg. dr.«, se doslej ni moglo kaj posebnega storiti, ker je še pri nas v tem oziru premalo zanimanja. In vendar je ta stroka ravno za nas silno velike važnosti. Naše ljudstvo je treba proučevati, in ko spoznamo ljudsko dušo, se na podlagi teh rezultatov mora zasnovati dobro premišljena politična taktika, javna vzgoja, izobrazba in socijalna organizacija. Ako naše slovensko ljudstvo primerjamo s Hrvati, Čehi, Nemci, Madžari in Italijani, opazimo, da pri nas (zlasti na Štajerskem) primeroma najhitreje gine narodna noša, narodna pesem in pripovedka, narodne šege in razne patriarhalne institucije. Češko ljudstvo je gotovo izmed prvih, kar se tiče izobrazbe,

pa vendar se mnogo bolj drži svojih, očetovskih običajev, slično Madžari in Italijani, naš človek pa postane kar čez noč v noši in običajih kozmopolit. Prav dobro so pa že etnografi opazili, da je opustitev narodne noše in domačih običajev v ozki zvezi z zatajenjem narodnosti in celo vere.

Med germanskimi in romanskimi narodi je narodopisje že silno napredovalo, med Slovani so pa v tem oziru zlasti Čehi vzor. Pojdimo torej v šolo k Čehom in proučujmo svoje ljudstvo! Zanimati nas mora cel človek, opazovati moramo njegov tip, postavo, mišljenje in čutenje, pravne in нравne nazore, njegovo bivališče in delo, njegove igre in zabave, njegovo lepoticje, način življenja ob delavnikih in praznikih, zanimati nas mora vsaka vas, vsaka okolica, vsak okraj. Tako spoznamo sestavine narodove kulture ter njene solnčne in senčne strani. Ni se treba sramovati in prikrivati, če najdemo pri tem tudi tuje elemente, saj noben narod nima čisto samosvoje kulture, ki je občečloveško delo, ampak narodopisca zanima, kaj je kateri narod od svojega doprinesel k občni kulturi, odkod in po kateri poti je dobil tuje primese, kako si jih je asimiral. Za nas štajerske Slovence bi bilo na primer sila zanimivo zbrati in popisati one elemente, v katerih se ob narodni meji ločijo Slovenci od Nemcev, in kaj so dobili eni od drugih. Narodopis tudi nikakor ni mrtev predmet, ki bi zanimal le teoretičnega strokovnjaka, marveč je aktualne, praktične važnosti. Ako se enkrat zbero domači motivi v ornamentiki, pri pohištvu, stavbah, obleki, orodju i. t. d., tedaj bi bila dolžnost domačih obrtnikov in trgovcev te elemente uporabiti, ne pa vtihotapljati nemških in angleških reči in tako nehote krušiti mozaik narodnega življenja.

Naša duhovščina, učitelji, pravniki, zdravniki i. t. d., ki po svoji službi mnogo občujejo z narodom, lahko brez velikega truda storé mnogo za domači narodopis, kakor Čehi. Saj imajo celo tlačeni Slovaki v Turčanskem Sv. Martinu svoj narodnopisni muzej in, kar je zanimivo, so zlasti slovaške dame mnogo storile na narodopisnem polju.

Tréba je le nekoliko požrtvovalnosti in podjetnosti, pa bi se brez velikega truda dale tudi pri nas po češkem vzorcu prirediti krajevne razstavnice, oziroma zbirke, ki bi predstavljale narodno življenje večjih in manjših skupin, na primer Pohorje, Savinjska dolina, Slóvenske gorice, Mursko polje i. t. d. Iz teh razstavic in zbirk pa bi se dal napraviti južnoštajerski narodnopisni muzej.

Za tajnikom poda blagajnik začasen pregled o društvenem imetju, končni račun se sklene šele ob novem letu. Povabi navzoče, da s prispevki podpirajo društvo, kupujejo društvene tiskovine in pristopajo kot udje.

Pri slučajnostih se nihče ne oglasi k besedi, zatoorej predsednik zaključí zborovanje.

6. Odborova seja dne 22. oktobra 1905

se je vršila takoj do občnem zboru v Celju. Navzoči: Predsednik dr. Turner, podpredsednik H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš, knjižničar prof. Stegenšek, prof. Kožuh, dr. Vrstovšek. Zapisnik zadnje seje se odobri. Vzame se na znanje in odobri nakup raznih starin. Prof. Kožuh naznani stroške za lepake povodom občnega zbora in pa da je pridobil nek rimski kamen za društvo. Od nekega uda predloženi načrt za krajeписni slovar se izroči v presojo g. Majcenu, da o njem poroča. Rešijo se še nekatere društvene formalnosti in zaradi poznega časa seja zaključí.

Imenik društvenikov.

Redni udje.¹

Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.	Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
Apil Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.	Brolih Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Aškerc Anton, arhivar v Ljubljani.	Brumen dr. Anton, odvetnik v Ptuj.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.	Cajnkak Jakob, župnik v Središču.
Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.	Cajnko Valentin, katehet v Varaždinu.
Barle Janko, nadb. arhivar v Zagrebu.	Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.	Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.	Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.	Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
Bohinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.	Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Sl. gor.	Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.
Brenčič dr. Alojzij, odvetnik v Celju.	

¹ Dsmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.
 Čede Josip, župnik v Studenicah.
 Čitalnica narodna v Celju.
 Čizek Alojzij, katehet v Mariboru.
 Čizek Josip, dekan v Jarenini.

Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.
 Dobrovc Josip, m. kapelan v Celovcu.

Dojnik Fran, dekan v Gor. gradu.

Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.

Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.

Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.

Fišer Andrej, župnik v Ribnici.

Flek Josip, prošt v Ptuj.

Florjančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.

Frangež Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.

Franc-Jozefova šola v Ljutomeru.

Francišskanski samostan v Mariboru.

Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.

Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.

Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.

Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.

Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benediktu.

Gorišek Ivan, vikar v Celju.

Gorup Josip, učitelj na Polenšaku.

Gregorec dr. Anton, zdravnik v Ptuj.

Gregorec dr. Lavoslav, kanonik in dekan v Novi cerkvi.

Gregorc Pankracij, župnik v Venčeslu.

Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.

Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.

Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.

Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspektor v Mariboru.

Hauptmann Fran, c. kr. profesor v Gradcu.

Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.

Herg Lovro, stolni prošt v Mariboru.

Hirti Fran, župnik v Slivnici.

Holinjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.

Horjak Janez, kapelan pri Kapeli.

Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Poh.

Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.

Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.

Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.

Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.

Hribar Ivan, župan v Ljubljani.

Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.

Hrzič Anton, prof. v Lunovcu pri Vel. Nedelji.

Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.

Irgl Fran, župnik na Sladki gori.

Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.

Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.

Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.

Janžek Eduard, župnik pri Sv. Marjeti nad Laškim.

Janžekovič Jožef, kapelan pri Sv. Križu pri Slatini.

Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.

Janžekovič Vid, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. gor.

Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.

Jazbinšek Fran, gimn. v Mariboru.

Jeglič dr. Anton Bonaventura, knezof v Ljubljani.

Jelšnik Ivan, kapelan pri Sv. Juriju
ob južni žel.

Jerovšek dr. Anton, real. prof. v
Mariboru.

Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v
Mariboru.

Josseck Ljudevit, c. kr. poštni ofic.
v Mariboru.

Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.

Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.

Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.

Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.

Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.

Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu
v Sl. gor.

Karba Matija, župnik v Zrečah.

Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof.
v Celju.

Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof.
v Gradcu.

Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v
Mariboru.

Keček Andrej, provizor v Stopercal.

Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.

Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.

Koblar Anton, dekan v Kranju.

Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu.

Kočiper Anton, kapelan pri Sv. Lov-
rencu na Dr. p.

Kočiper J. Ev., kapelan v Ljutomeru.

Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.

Kolar Anton, župnik na Keblju.

Kolar Vinko, provizor pri Sv. Pavlu
pri Preboldu.

Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptuj.

Kolarič Josip, župnik pri Sv. Mar-
tinu na Paki.

Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.

Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanju.

Kočevar Makso, učitelj v Šoštanju.

Komljanec dr. Josip, prof. v Ptuj.

Koropec Ivan, učitelj v Šoštanju.

Korošec dr. Ant., urednik v Mariboru.

Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.

Koš dr. Fran, c. prof. v Gorici.

Kosar Jakob, župnik v Žižah.

Kosi Jakob, kapelan v Celju.

Košan Janko, c. kr. prof. v Mariboru.

Kotnik Fr., stud. phil. v Gradcu.

Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v
Mariboru.

Kozelj Fran, kapelan v Središču.

Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri
Celju.

Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.

Kranjc Josip, kapelan pri Sv. Petru
pri Mariboru.

Kronvogl dr. Josip, c. kr. sod. svet.
pri Sv. Lenartu.

Kropivšek Val., kapelan v Škalah.

Krošelj Fran, kapelan v Marenbergu.

Križljc Fran, kapelan v Mariboru.

Krušič Ivan, vpok. gimn. prof. v
Celju.

Krušič Jakob, župnik v Št. Andražu
pri Velenju.

Kukovec dr. Vekoslav, odv. kand.
v Celju.

Kukovič Anton, nadučitelj na Po-
lenšaku.

Kumer Karol, župnik v Prihovi.

Lali Martin, župnik pri Mar. Snežni.

Landergott p. Emerik, frančiškan
v Brežicah.

Lasbacher Ivan, trgovec v Slov.
Bistrici.

Lasbacher Josip, kapelan pri Sv.
Antonju v Sl. gor.

Leber Fran, župnik pri Sv. Janžu
pri Sp. Drgrd.

Lednik Anton, župnik v Ločah.

Lekše Fran, župnik v Lučah.

Lenart Janez, nadžupnik pri Sv.
Martinu.

Lenart Martin, kapelan v Selnici
ob Dr.

Lendovšek Mihael, župn. v Makolah.
Ljubša Matija, kurat v Gradcu.

Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na
Kron. gori.

Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.

Lorenčič V., kapelan v Rajhenburgu.

Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj
v Mariboru.

Majcen Josip, kanonik v Mariboru.

Majhen Josip, nadučitelj v pok. v
Studenicali.

Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v
Pazinu.

Markošek Ivan, vikar v Mariboru.

Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik
v Mariboru.

Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v
Mariboru.

Matek dr. Martin, kanonik v Mari-
boru.

Mayer Dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.

Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof.
v Mariboru.

Menhart J., župnik pri Vel. Nedelji.

Meško Martin, župnik pri Kapeli.

Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.

Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.

Misijonska hiša v Studencih pri
Mariboru.

Mlakar p. Bernardin, frančiškan v
Gorici.

Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.

Močnik Fran, kapelan pri Sv. To-
mažu.

Moravec Fran, stolni župnik v Mari-
boru.

Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v
Selnici.

Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.

Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof.
v Gradcu.

Napotnik dr. Mihael, knezoškof
i. t. d. v Mariboru.

»Napreje«, izobr. in zabavno društvo
v Gradcu.

Ogradi Fran, opat v Celju.

Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v
Ljubljani.

Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru
pri Radgoni.

Ozmeč Josip, župnik pri Sv. Lov-
rencu na Dr. p.

Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.

Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v
Gradcu.

Petelinšek Martin, kapelan pri Sv.
Magdaleni v Mariboru.

Petovar Terezija, učiteljica pri
Kapeli.

Pintarič Fran, dekan v Radgoni.

Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mari-
boru.

Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.

Planinc Fran, kapelan v Pišecah.

Plepelec Josip, kapelan v Slivnici.

Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p.
v Ljubljani.

Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na
Dunaju.

Podkrajšek Fran, železn. oficijal v
Ljubljani.

Polak Fran, farmaceut v Ptuj.

Posojilnica v Slov. Bistrici.

» v Brežicah.

» v Celju.

» v Dolu.

» v Konjicah.

» v Ljutomeru.

» v Mariboru.

» v Ormožu.

» v Ptuj.

» v Gornji Radgoni.

» na Slatini.

» Savinjska v Žalcu.

Potovšek Josip, župnik v Artičah.

Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.

- Požar Alfonz, kapelan v Sl. Bistrici.
 Preglej Viktor, kapelan v Vuzenici.
 Presker Karol, kapelan v Bizeljskem.
 Pšunder Ferd., vikar v Ptujju.
 Pukl Jakob, tolmač v M. Enzersdorfu.
 Pučnik Anton, m. kapelan v Celju.
 Rabuza Anton, stud. phil. v Gradcu.
 Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
 Rantaša Tomaž, posestnik v Seliščih.
 Ravnateljstvo c. kr. v Pazinu.
 Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
 Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
 Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
 Repolusk, Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
 Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.
 Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
 Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
 Rožman Janez, kapelan v Mozirju.
 Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
 Serbec dr. Janko, zdravnik v Celju.
 Serbec dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Schoepl dr. Ant. vitez v Ljubljani.
 Sigl Josip, župnik v Trbonjah.
 Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
 Singer Štefan, župnik v Logavesi.
 Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
 Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
 Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
 Slavič Fran, župnik pri Sv. Antonu.
 Slavič dr. Matija, katelhet v Celju.
 »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
 »Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev« v Ljubljani.
 Somrek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
 Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
 Sticker dr. Ljudevit, odv. kand. v Celju.
 Strelec Ivan, nadučitelj v Št. Andražu v Sl. gor.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, katelhet v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, župnik pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan v Gradcu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Haložah.
 Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Sl. gor.
 Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
 Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
 Šlebing dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Šket Milhael, župnik v Loki.
 Šoba Alojzij, župnik v Zdolali.
 Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
 Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
 Schreiner Henrik, e. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
 Štraki Matej, župnik pri Sv. Petru.
 Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
 Štulhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
 Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
 Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
 Tomažič Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
 Tomažič Marko, župnik v Pilštanju.
 Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
 Tomiňsek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.

Srabočan Ant., kapelan v Konjicah.
Stegenšek August, prof. bogosl. v
Mariboru.

Topolnik Ivan, kapelan v Šoštanju.
Trop Ivan, vikar v Mariboru.

Trstenjak Anton, kontrolor mestne
hranilnice v Ljubljani.

Trstenjak Alojzij, gimnazijec v
Mariboru.

Trstenjak Ernest, kurat v Gradcu.

Turner dr. Pavel, veleposestnik v
Mariboru.

Učiteljšče c. kr. v Mariboru.

Ulčnik Martin, župnik v Doliču.

Vihar Filip, župnik pri Sv. Martinu.

Vodnik Hinko, c. kr. prof. v Celju.

Vodošek Jos., kapelan pri Sv. Pavlu.

Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru
pri Radgoni.

Voh Jernej, kanonik v Mariboru.

Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.

Volčič Miroslav, kapelan p. Sv. Vidu.

Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Sl.
Bistrici.

Vozlič Leopold, kapelan v Riegers-
burgu.

Vovšek dr. Fran, c. kr. sodn. nadsv.
v Mariboru.

Vraber Maks, kapelan v zavodu del'
Anima v Rimu.

Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu
v Sl. gor.

Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.

Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v
v Mariboru.

Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn.
prof. v Mariboru.

Weixl Josip, župnik pri Sv. Križu.

Zamuda Alojzij, kapelan na Vran-
skem.

Zavod šolskih sester v Mariboru.

Zemljič Matija, provizor pri Sv.
Jakobu ob Pesnici.

Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v
Mariboru.

Zdolšek Andrej, župnik pri Sv.
Štefanu.

Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
ob Tab.

Zdolšek Fran, župnik v Št. Jerneju.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Bene-
diku.

Zupanič Jakob, župnik v Gotovljah.

Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof.
v Kranju.

Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v
Mostaru.

300

Umrli redni udje:

Glančnik dr. Jernej, odvetnik v
Mariboru.

Krek dr. Gregor, dv. svet., c. kr.
vseuč. prof. v pok. v Ljubljani.

Majcen Ferdinand, gimn. profesor
v Ptuj.

Malenšek Martin, župnik v Ljubljani.

Žičkar Josip, poslanec in dekan v
Vidmu.

